وأن هذا صراطي مستقيماً فاتبعوه ولا تتبعوا السبل فتفرق بكم

یاسای ژیان لە ئیسلام دا

چاپی یەکەم

علی حەیدەر بەردەکوزی خالد ولی علی

یاسای ژیان له ئیسلامدا

پێشکەش

ـــ بەو لاوە موسوڵمانە شیرین ڕەفتارانەی کە بە کردەوەی ڕاستو دروستی خۆیان سەرنجی لاوە خوێن گەرمەکانی دەوروبەریان بۆلای ئیسلام ڕادەکێشنو پێیان دەسەلمێنن کە تەنها ئیسلام دەتوانێ مرۆڤی ڕەوشت بەرز دروست بکات ٠

ـــ بەو خوشکانەی کەبەفاکو فیسکی ڕۆژئاوا هەڵناخەڵەتێنو گەردەلولی نەفامی نوێ کاریان تێ‌ناکات ٠

ـــ بەولاوە شەکەتو ماندوانەی کە بەدوای ڕاستیدا وێڵنو هەموو هۆشو بیریان خستۆتە گەڕ بۆ هەڵهێنانی مەتەڵی ژیانو ، مەبەست لە هاتنە دنیایان ٠

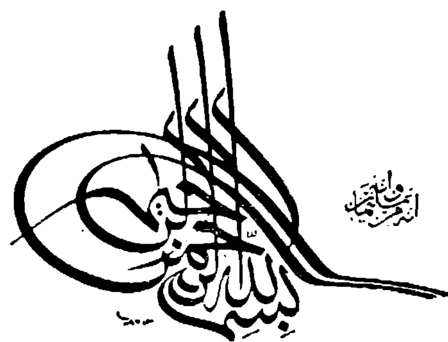
یاسای ژیان لە ئیسلام دا

چاپی یەکەم

علی خدر بەردەکوزی   خالد ولی علی

چاپخانەی ـ الحوادث ـ

بەغدا ـ ١٩٨٧

پێشەکی

مرۆڤ(١) هەر بە سرووشت حەز لە ژیانی کۆمەڵ و شارستانیەت دەکات ، کەواتە پێویستە لە ناو کۆڕو کۆمەڵی ئادەمیزاد ژیان بەسەر بەرێت ، چونکە هیچ کاتێك ناتوانێ بە تەنیا هەموو پێویستیەکانی ژیانی خۆی دابین بکات ، هەروەك چۆن ئارەزووی جنسی پاڵی پێوە دەنێ بۆ تێکەڵ بوونو کۆ بوونەوە ، بێگومان ئەمەش یەکێکە لە حیکمەتەکانی خوای گەورە بۆ ئاوەدان کردنەوەی زەویو ، بەردەوام بوونی ژیانێکی خۆشو ڕازاوە بۆ بەرەی ئادەمیزادی داهاتوو ، بۆ ئەوەی ببنە جێنشینی خوا لە سەر زەوی ، ئینجا لە کۆمەڵگای ئادەمیزاددا چەند پەیوەندی‌یەکی پێکەوە بەستراوو جیا جیا پەیدا دەبن ، وەهەر کاتێك ئادەمیزاد لە خوڕەووشت دوور خرایەوە تووشی تێکدانو دلملانەو کوشتنو بڕینو قاتو قڕی دەبێتو ، ئاژاوەو گێنجەڵ پەرە دەسێنێتو ، دەسەڵاتدار بێ دەسەڵاتو ، بە هێز بێ هێز لە ناو دەبات ، وە یاسای ئاژەڵی دێتە کایەوەو ، خواستو ویستی مرۆڤایەتی لە ئەنجامی بێ یاسایی‌و شیرازە پچڕانی لە ناو دەچێتو ، بەد بەختی‌و چارە ڕەشی ڕوو

---

(١) ئەم کتێبە لە نامیلکەی (نظام الحیـاة في الاسلام) نوسراوی (ابو الاعلی المودودی) وەرگیراوە .

له خۆیان‌و نەوەکـــانیان دەکـــات ، وەئاوەدانی‌و شێوازی ژیانیان تێك دەچێت • جا لــە بەر ئـــەوە پێویست بە بوونی یاسایەك دەکـــات بۆ ڕێکخستنی ژیانی خەڵــکی تاوەکو ئاراستەی هەموو هێزو پەیوەندیەکانی بــکات ، لە پێناو بنیات نان‌و ئاوەدان کردنەوەی زەوی‌و پشت بەیەکتری بەستن‌و کۆمەکی‌و هاوکـــاری یەکتری‌و هێنانە کایەوەی ئاسایش‌و داد پەروەری‌و بــــە دەست هێنانی گەورەترین ئەندازە لــــە بەرژەوەندی‌و کەڵك بۆ هەموو ئەندامێك لە ئەندامەکانی ئەم کۆمەڵگایە ، وە چــــارە سەر کردنی هــەموو کێشەو تەنگ‌و چـــەڵەمەیەك بەبێ ئـەوەی تووشی بەرهەڵستی‌و زۆران بازی‌یەك ببین : یان بە لای‌کەمەوە کەم کردنەوەی ئەو گیرو گرفتانە بە پێی توانا • وە ئەوەش پێویستی بەوە دەکات کــە سەربەستی ئەندامەکانی کۆمەڵ بە چەند مەرجێکەوە بەسترێتــەوە تـــا ببێتە هــۆی دوور خستنەوەیان لــــە دوو بەرەکی‌و ، دووژمـــن‌کاری یەکتری ، لــە بەر ئەوە ، سەربەستی‌یەکی بەرەڵایانــەو بێ ســنورو ، کۆبوونەوەیەکی بێ یاسایانەی مرۆڤ لەگــەڵ یەکتری‌دا دوو دوژمنی ترسناکن‌و نابێ بە شتێکی سادەو بێ بایەخ سەیریان بکەین •

ئای لەو نموونە جوانەی کە پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) لــە فەرمایشتێکی‌دا بۆی دیاری کردووین کە دەفەرمووێ :

(مَثَلُ القائمِ في حدودِ اللهِ والواقعُ فيها كَمثلِ قومٍ استهموا على سفينةٍ فصارَ بعضهم اعلاها ، وبعضهم أسفلها وكانَ الذين في أسْفَلِها اذا استقوا منَ الماءِ مرّوا على مَن فَوقهم ْ فقالوا : لو أنا خَرقنـــا في نصيبنا خَرقاً ولم نؤذِ منْ فوقنا فان تركوهم وما أرادوا هلكوا جميعاً وان أخذوا على أيديهم ينجوا وينجوا جميعاً) رواه البخاري •

واته : وێنەی ئەو کەسەی کە بەپێی دەستورو یاسایی خوا هەڵ دەستێ‌و کاروباری دەبا بەڕێوە وەکو وێنەی گەلێك وایە کە پشك (قرعة)بکەن بۆ سوار بوونی کەشتی جا هەندێکیان لای سەرەوەیان بەر دەکەوێ‌و وە هەندیکیان لای خوارێ ، وە ئەوانەی لای خوارەوەن ئەگەر ئاویان بردبا بە سەر ئەوانەدا ڕەت دەبوون کە لە سەرەوەن ، ئینجا لە نێو خۆیاندا بڕیاریان داو گوتیان : ئێمە لە بەشی خۆمان کەشتی‌یەکە کون دەکەین ، وە ئازار بە ئێوە ناگەیەنین • جا لێرەدا ئەگەر کۆمەڵی سەرەوە لێ‌یان گەڕێن ئەو کارە بکەن ئەوە هەموویان لە ناو دەچن ، بەڵام ئەگەر دەستیان بگرن‌و بیان گێڕنەوە لەو کارە ، ئەو کاتە ئەمانیش‌و ئەوانیش رزگاریان دەبێت(١) • وە ئەو مەرجانەش لەو ڕژێم‌و یاسایانەدا خۆ دەنوێنن کە پێشەنگی کاروانی ژیان‌و خەڵکی دەجوڵێنن‌و هەموو ماف‌و پێویستی‌و بەرژەوەندی‌و بەر پرسیاری‌یەکانی مرۆڤ دیاری دەکەن •

ئادەمیزاد هەر لە بەرەبەیانی مێژوودا ئاشنایەتی لە سەر سێ شتی بنچینەیی‌دا پەیدا کردووە :

١ ـ لە سەر بنچینەی جنسی •
٢ ـ لە سەر بنچینەی زەوی (نیشتمان) •
٣ ـ لە سەر بنچینەی بیرو بڕوا (عقیدة) •

---

(١) لەم فەرمایشتە پیرۆزەدا ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت ئەگەر لە نێو کۆمەڵدا کەسانێك هەبوون کە چەند هەڵویستێکی وایان دەکرد دەبوو بە هۆی لە نێو چوونی خۆیان‌و خەڵکی بێ تاوانی دیکەش ئەوە لەو کاتەدا پێویستە دەستیان بگرین‌و لەو خراپەیە بیان گیڕینەوەو ، ڕێگای ڕاستیان نیشان بدەین بۆ ئەوەی ژیانی هەموو مرۆڤەکان پارێزراو بێت‌و نەکەوێتە مەترسی‌یەوە •

وەرگێر

هیچ گومانی تێدا نی‌یه که بنچینه‌ی سێیه‌م واتا (بنچینه‌ی بیـــرو بڕوا) هــه‌ر ئه‌وه که له‌گه‌ڵ تایبه‌ت کاریی‌یه‌کانی مرۆڤ‌و شوێنیـــدا ده‌گونجێ ، چونــکه بیرو باوه‌ڕ به‌رهه‌مێکه له به‌رهه‌مه‌کانی هۆش‌و بیر کردنه‌وه ، کــه ئه‌ویش به‌رز ترین پله‌و پایه‌ی مرۆڤایه‌تی‌یه ، ســـه‌ره ڕای ئه‌وه‌ی کـــه بڕوا تاکـــه بنچینه‌یه‌کی ده‌ست کـــه‌وتی ئینســان‌و هه‌ڵبژاردنیه‌تی ، وه سه‌ر به‌ستی به‌نرخترین به‌خششه کـــه ئینسان پێی به‌هره‌وه‌ره ، وه هه‌ردووکیان واتـــه (هۆش‌و هه‌ڵبژاردن) نیشانه‌ی لێ پرسراوی‌و ڕێزی مرۆڤه ئا لێره‌دا جیاوازی نێوان کۆمه‌ڵـگای ئیسلامی‌و کۆمه‌ڵـگا نه‌فامی‌یه‌کانی دیـــکه ده‌رده‌که‌وێت • چونـــکه بـــه ڕاستی پێغه‌مبه‌رمان محمد (صلی الله علیه وسلم) هه‌ستا به دامه‌زراندنی بنچینه‌ی کۆمه‌ڵـگای ئیسلامی له شاری مه‌دینه‌ی پیرۆز له ســـه‌ر بنچینه‌ی بیرو باوه‌ڕی ڕاسته‌قینه وه هه‌ر له سه‌ر ئه‌م بنچینه‌یه برایه‌تی خسته نێـــوان بیلالی حه‌به‌شی‌و •• صوهه‌یبی ڕۆمی‌و ئه‌بوبه‌کری قوره‌یشی‌و سه‌عـدی کوڕی معاذی مه‌دینه‌یی •

که‌واته پێویسته خه‌ڵـکی کۆ ببنه‌وه‌و له هه‌مان کات‌دا یاســـاو به‌یره‌وێکیان له ناو دابێت بۆ ئه‌وه‌ی له سه‌ری بڕۆن •

جا ئه‌بێ چ که‌سێك هه‌بێت شایه‌نی ئه‌وه بێت که ئه‌م یاســـایه بۆ کۆمه‌ڵی ئاده‌میزاد دابمه‌زرێنێت ؟ ئا لێره‌دا جیاوازی دووه‌م ده‌رده‌که‌وێت له نێوان کۆمه‌ڵـگای ئیسلامی‌و کۆمه‌ڵگاکانی تر •

ئاینی ئیسلام لــه ســـه‌ره‌تادا یاســا دانان بــه مافێکی بێ خــه‌وشی (خالص)یه‌زدان داده‌نێت • واته :

به‌رنامـــه دانان بۆ به‌ڕێوه‌بردنی ژیان ته‌نهـا ده‌بێت لـــه لایه‌ن په‌روه‌ردگاره‌وه‌بێت •

چونکه یاسا دانان یەکێکە لـــە تایبەت کاری‌یەکانی خـــوایەتی پەروەردگـــار ، هـــەر وەکو خوای گـــەورە لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرمووێ :

(شَرَعَ لَـــكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحاً وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا أَوْحَيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ) الشورى ١٣ •

واتە : ئەی ئادەمیزادەکان ئەو ئایەتەی کە محمد (صلی الله علیه وسلم) هێناویەتی بۆ ئێوە ئایینی خوا بە یەك ناسینەو ئایینێکی دامەزراوی لە مێژینەیە ، ئاینێکی وام بۆ دامەزاندون کە بریتی‌یە لە ئامۆژگاریانەی کە (نوح) پێغەمبەر (علیه السلام) کردوویەتی ، وە ئەوەی کە (ئیبراهیم و موساو عیسا) (علیهم السلام) ڕایان گەیاندوە •

ئەوە ڕاگرتنی ئایینی خوایە بە شێوەیەکی ڕاست وە قەدەغە کردنە لە پەرتەوازەیی ، وە هەروەها فەرموویەتی :

(ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) الجاثية (١٨) •

واتە : لە دوایدا تۆمان دانا لە سەر بەرنامەیەکی بەرزو دامەزراو بۆ کاری دونیا تۆش شوێنی ئەو بەرنامەیە بکەوەو ، شوێنی ئارەزووی بوچی ئەوانەی نەزانن‌و ئاگایان لـــە شتی ڕاستەقینەو بـــە سوود نی‌یە مەکـــەوە •

هەروەها لە ئایەتێکی دیکەدا فەرموویەتی :

(فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجاً) المائدة (٤٨) •

واته : حوکمیان له بەیندا بکه بەو دەستورەی که خوای گـەورە ناردوویەتی‌و ، وە بە دوای هـەواو ئارەزوویان مەکەوەو ، لامـەدە لەو بەرنامەیەی که بۆت هاتووە ، وە بۆ هـەر یەکێك لە ئێوە دەسـتورو بەرنامەیەکمان داناوە •

وە لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ :

(أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللهُ) الشوری (٢١) •

واته : یان ئەوان هاوتایەکی دیـسـکەیان هـەیە کە دەستوریان بۆ دادەنێت کە خوا پێی ڕازی نی‌یە • وە هەروەها فەرمویەتی :

(انِ الْحُكْمُ الاَّ لِلَّه أَمَرَ اَلاَّ تَعْبُدُوا الاَّ ايَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُون) یوسف (٤٠) •

واته : بە ڕاستی داد پرسی تەنها شایستەی خوایە وە فەرمـانی کردووە بێجگە لە ئەو مل بۆ هیچ کەسی دیکە کەچ نەکەین ئەمە ئاینی ڕاست بەڵام زۆربەی خەڵکی نازانن •

هیچ گومانی تێدا نی‌یە کـە ئەو خوایەی هـەموو بوونەوەری دروست کردووە لە هەموو کەسێك زاناترە بە دروست کراوی خۆی‌و شارەزا ترە بەوەی کـە چ ڕێبازێك لە بەرژەوەندی ئەوانەو بەکەڵـکە بۆیان ، هەروەکو چۆن کـە داد پرسینی هەموو داد پرسانە ، لە خودی خۆی‌و لە کارو فەرمان‌و قەدەغە کردنی‌دا ، وە هەر وەکو چۆن سۆزو

بەزەیی بەرامبەر بە بەندەکانی لە هەموو شتێك فراوانترە وە هەر وەکو چۆن پاكو بێ گەردە لە وەی کە پاڵبدرێت بەلای کۆمەڵێکەوە یان چینێکەوە ، وە یان ڕەگەزێك لە بەندەکانی‌یەوە ، هەر وەکو کە بێ نیازە لە هەموو ئەو سوودو کەڵکانەی کە دادەنرێت •

کەواتە ئەو هەموو سیفەتە بەرزانە یاساو دەستووری خوای گەورە دەگەیەنێتە پلەو پایەیەکی زۆر بەرزو نەبڕاوە ، هەر وەکو چۆن ئەزموونەکانی مرۆڤ لە خولگەی ژیان لە بواری یاسا دانان‌دا دەبێتە هۆی لە ناو چوونی خاوەنی‌یەتیان بۆ ڕێکخستنی کارو باری ژیانیان ، ئا ئەم جۆرە ئینسانانە یاسایەك دادەنێن‌و لە دوایدا بە دەستی خۆیان هەڵی دەوەشێننەوە ، وە لە یەك بەرەدا لە دژایەتی یەکەوە دەگوێزنەوە بۆ دژایەتی‌یەکی دیکە • وە شتێك کە سروشتی مرۆڤ‌و ژیری‌و زانیاری‌و تاقی کردنەوە بەزەرەرو زیانی داناوە ئەوان بە ڕەوای دادەنێن • وەکو : بە ڕەوا زانینی خواردنەوەی مەی‌و داوێن پیسی سود خواردن‌و ، چەند شتی دیکەی زیان بەخش کە لە هەموو کەلێن‌و قوژبنێکی سەر زەوی کراوە ، ئەویش لە لای یاسا دانراوەکانەوە : مادام هەر خوای پەروەردگار گەورە بێت‌و مرۆڤیش بەندەی خوا بێت ، ژیانیش بەخشش‌ێکی خوایی بێت بۆ ئینسان بۆ ئەوەی ببێتە جێ نشینی خوا لە سەر زەوی‌و ، ئاینی ئیسلامیش ئەو ئاینەیە کە خوا هەڵی بژاردووە بۆ ئادەمیزاد ، هەر وەکو لە قورئان‌دا دەفەرموێ :

(اِنَّ الدّینَ عِنْدَ اللهِ اْلأِسْلاَم) آل عمران (١٩) •

واتە : ئاینی ڕاست‌و ڕەوا لە لای خوای گەورە تەنها ئاینی ئیسلامە هەروەها فەرموویەتی :

(اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ واَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الاِسْلاَمَ دِيناً) المائدة (٣) •

واته : ئیمڕۆ ئاینەکەتانم کە ئیسلامە بۆ تەواو کردن وە نازو نیعمەتەکانی خۆمم بۆ ئێوە تەواو کرد ، وە ڕازیم بەوەی کە ئاینی ئیسلام ڕێبازتان بێت •

پێویستە لە سەر بڕواداران کە ژیانیان ڕێك پێك بکەن بەو ئاینە کە خوا بۆیانی هەڵبژاردووە • بەڵام ئایا ئەم یاسایە کامەیەو سیفەتەکانی چین ؟ وە شوێنەواری ئەم سیفەتانە لە ژیاندا چین ؟ بە ڕاستی وەڵام دانەوەی ئەو پرسیارانە بابەتی ئەو پەڕتوکەمانە کە بە شانازیەوە دەیخەینە بەردەمی خوێنەرانی بەڕێز وە ئەم کتێبە بەس نێوکێکە یان ڕەنگ ڕشتێکی گچکەیە کە دەگونجێ دیواری بە دەوردا بکرێ‌و فراوان بکرێ چونکە زۆر کورتە بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم کورتیە ڕوونی‌و ئاشکرایی‌یەکی زۆرو سنور کێشانێکی ووردی لەگەڵە •

لە سەرەتادا دەست بە شیکردنەوەی یاسای ڕەوشتی ئیسلامی دەکەین ، کە چۆن لە سەر بیروو باوەڕ دای‌دەمەزرێنێت ، بۆ جوڵاندنی هەستی مرۆڤ‌و ، بێدار کردنەوەی دڵان ، وە ئاینی ئیسلام بۆ دیاری کردنی چاکەو خراپە پشت بە سروشتی ئادەمیزاد دەبەستێت وە لە هەمان کاتدا ئاینی ئیسلام ئاینێکی چەسپاوەو گۆڕان‌و زیادو کەمی بە سەردا نایەت ، چونکە ئاینی ئیسلام هەر لە سروشتدا پەیوەندی بە گیانی ئینسانەوە هەیە ، لە بەر ئەوە سەرچاوەیەکی وا دامەزراوو نەمری هەیە کە قورئان‌و ڕێبازی پێغەمبەرە (صلی الله علیه وسلم) وە تەنها ڕەزامەندی خوای گەورە ئامانجی هەرە بەرزی هەموو موسڵمانانە لە

دوایی‌دا هەستاوین بە ڕوون کردنەوەی یاسای ڕامیاری‌و ڕاگەیاندنی یەکتا پەرستی خوای گەورە ، لە بەندایەتی‌و مل کەچی‌و داد پرسی‌و فەرمان کردن‌و قەدەغە کردن ، مانای دان پێدا هێنان بەوە کە تەنیا خوای بالا دەست شایانی دانانی یاساو ، دەستوورو ، بەرنامەی ژیانە ، نەك ئادەمیزادەکان • ئەم یاسایەش لە ڕێگای پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم)و قورئانی پیرۆزەوە پێمان گەیشتووە ، وە دەوری ئادەمیزادیش لە مەدا تەنها جێ شینی‌و هێنانە کایەی ئەو شتانەیە کە خوا دەیەوێت بچەسپێت •

وە فەرمان ڕەوایانی موسڵمان پێویستە کە موسڵمانان هەڵی بژێرن بە ڕەزامەندی خۆیان ، وە لە هەمان کاتدا پێویستە ئەم فەرمان ڕەوایە چەند مەرجێکی تێدا بەدی بکرێت ، وە خوا پەرستی‌و شارەزایی‌یەکی تەواوی هەبێت لە ئاینی ئیسلام‌و ، لێهاتوویەکی هەبێت بۆ ئاسان کردن‌و بەڕێوە بردنی کارو باری دەوڵەت ، لە کاتی ئاشتی‌و جەنگدا •

وە ڕەوایی‌و تەواوی فەرمان بەری موسوڵمان لە دوو شوێنەدا دەردەکەوێت :

١ ـ چەسپاندنی یاساو دەستووری خوا •

٢ ـ بڕوا پێ کردن‌و هەڵبژاردنی لە لایەن گەلەوە ، هەر وەکو ڕاوێژ کردن بنەمایەکی بنچینەیی‌یە لە بنچینەکانی یاسای ئیسلام •

وە ئەو پەیڕەوە (ئیسلام) پەیڕەوێکی خوو و ڕەووشتی‌یە ، ڕێگە بە فێڵ‌و ، درۆو ، هەڵخەڵەتاندن‌و ، زوڵم‌و ، زۆرداری‌و ، دوو ڕوویی ، نادات ، ئەمەش بە پێچەوانەی چەمکی ئەو ڕامیاریانەن کە ئیمڕۆ لە جیهاندا بڵاون ، کە ڕێگای (میکائیلی)یان کردووە بە

بەرنامەی ڕامیاری • بەهانەی نا بەجێ دەهێننەوەو ، پاکانە بۆ وەسیلە دەکەن(١) ، گەورە ترین تاوان دەکەن ئینجا سەدان بیانوو پاکانەی درۆ دەهێننەوە •

ئینجا یاسای کۆمەڵایەتی ئیسلام دەخەینە ڕوو ، ئەو یاسایەی کە هەموو بەرەی ئادەمیزاد بە یەك چاو سەیر دەکات ، لە ڕووی •رۆڤایەتی‌یانەوەو ، هیچ جۆرە جیاوازیەك لە نێوانیاندا ناکات لە سەر ئەو بنچینەیەی کە پەیوەندیان پێوە هەیەو ، دەسەڵاتی خۆیانی تێدا نیە ، وەکو :

ڕەگەزو ڕەنگ‌و نیشتمان‌و زمان •

وە خوای گەورە لەو بارەوە دەفەرمووێ :

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ) حجرات (١٣) •

واتە : ئەی خەڵکینە ئێمە ئێوەمان لە نێرو مێیەك دروست کردووە وە کردوومانن بە چەند گەل‌و هۆزێك بۆ ئەوەی یەکتر بناسن ، وە بەڕێز ترینتان لای خوا ئەو کەسەیە کە خوا بەرستی لە هەمووتان زیاتر بێ ، بە ڕاستی خوا زاناو ئاگادارە •

جا لە بەر ئەوە کۆمەڵگای ئیسلامی باوەشی گرتۆتەوە بۆ هەموو ئادەمیزادێك بۆ ئەوەی هەر یەکێك لەوان ببێت بە ئەندامێك لەم

---

(١) واتە : چونکە ئامانج‌و هەدەف پیرۆزە ئەگەر ڕێی خەراپیشی بۆ بەکار بهێنرێ قەیدێ ناکە •!!

وەرگێر

کۆمەڵگایە بەبێ بچوکترین جیاوازی لە مافو ئەرکی سەر شانیاندا ، مانای وایە ئەو کۆمەڵگایە کۆمەڵگایەکی جیهانی مرۆڤایەتی بیروو باوەڕی یە •

وە لە ناو ئەو کۆمەڵگایەدا هەموو ئەندامەکانی ڕێكو پێك دەخات لە چەند خێزانێکداو بەرنامەیەکی دوورو درێژ دادەنێت بۆ هاوسەری یەتی ژنو مێردوکۆبوونەوەیانو هەستان بە کارو باریان وە ئەو مافانەی کە لە مابەینی ژنو مێرددا وە یان ڕۆڵەکانو باوکاندا هەبێ • وە ئایینی ئیسلام داوای خۆ پاراستن لەو تاوانە کۆمەڵایەتیانە دەکات کە دەبنە هۆی تێکچوونی ژیانی خێزان لە ڕێگای دانانی چەند یاسایەك :ــ

١ ــ وەکو یاسای خۆ داپۆشینی ئافرەت ، وە قەدەغە کردنی تێکەڵ بوونی ژنو پیاوو ، گۆرانی ووتنو سەما کردنو ، چەندەها شتی تر •

٢ ــ بە هۆی دانانی سزا لە ڕێگەی (حد)ی شەریعەتەوە سزا (حد)ی داوێن پیسیو بوختانو خواردنەوەی مەی : ئەمجا دامو دەزگای ئیسلام فراوان تر دەبێتو پەیوەندی نێوان خزمو دۆست پێك دێنن وە کارو باری نێوانیان بە پێی یاسای ئیسلامی ڕێك دەخات بە شێوەیەکی وا کە ببێتە هۆی بە هێز بوونیو جۆش دانی مێشکیان بە چەند هەستێکی پیرۆز : لە دوایدا ئەم پەیوەندی ڕێك خستنە سەر دەکێشێت بۆ پەیوەندی نێوان دراوسێتی لە دوایدا بۆ نێوان هەموو لایەك بە گشتی • هەر وەکو خوای باڵا دەست لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ :

(اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ)

واتە : بە ڕاستی بڕواداران بران •

وه سەرەڕای ئەوەش یاسای ئیسلام وەنەبێ مافی (اهل الذمة)ی پشت گوێ خستبێ کە لە خاکی ئیسلامدا دەژین ، وە هەروەها وە نەبێ ئەو ئەرکانە پشت گوێ بخرێن کە زانایانی شەرع بۆ (اهل الذمـــة) دیاریان کردوە ، لەم گوتەیەدا (قاعدە) کە دەفەرموێ •

(لَهُمْ مَا لَنَا وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْنَا) •

واتە : ئەوەی بۆ ئیمە هەیە بۆ ئەوانیش هەیە وە ئەوەی لە سـەر ئیمـەیە لە سەر ئەوانیشە •

وە لـــە دوایيدا باسی رژێمی ئابووری ئیسلامی دەکەین‌و ڕوونی دەکەینەوە کە تا چ ڕادەیەك جیاوازی لەگـەڵ ڕژێمی سەرمایەداری‌و ئیشتراکی‌دا هەیە ، وەچۆن ڕژێمێکی مام ناوەندی‌یەو ، هـەڵ قوڵاوی بیرو باوەڕی ئیسلامی‌و بۆ چوونی ئیسلامە بۆ ژیان • وە مـــەبەستی ژیان‌و سەروەت‌و سامان‌و نرخی‌و چۆن سامان دەوری خۆی لە ژیان‌دا دەبینی ، وە بۆ دیاری کردنی پیشەی مرۆڤ لـە سەر ئـەم زەوی‌یە • جا بە پێی یاسای ئیسلام هەموو ماڵ‌و دارایی موڵـکی خوایەو ، خـوا خاوەنیەتی ، وە مرۆڤیش جێ نشینی خوایە لە سەری •

لە بەر ئەوە پێویستە لە سـەری کە پەیڕەوی چەند مەرجێـکی شەرعی بـکات بۆ وەدەست هێنانی هۆیەکانی دەرامەتی ، وە هەروەهـا پەیڕەوی شەریعەت بـکات لە خەرج کردن (انفاق)ی ماڵ‌دا : دیسـان ئاینی ئیسـلام بەشێکی تایبەتی لەو ماڵە بۆ هەژارو پەك کەوتان دیاری کردووە ، جا بەم شێوەیە دان بە مـــافی خاوەنی‌یەتی تاك دادەنێت‌و ڕێزی لێ دەگرێت‌و دەبێتە هاندانی تاك لە سەر کار کردن‌و ڕاهێنان‌و بەرهەم هێنان ، وە لە هەمان کاتیش‌دا مافی کۆمەڵیش لـــەو سامانە دەپارێزێت • وە ئاینی ئیسلام هیچ کاتێك دەرگای هۆیەکانی وە دەست

هێنانی بەرهەمو ڕۆزی دا ناخات بەرامبەر بە هیچ کەسێك ، مادام لـــە ڕێــگەیەکی دروستو ڕەواوە وە دەستی بخات ، کە ئەمە دەبێتە هۆی مسۆگەر کردنی یەکسانی لـە دەرفەتو تێکۆشان بەرامبەر تێــکڕای کۆمەڵ ، بەڵام دان نانێت بە یەکسانی بوونی ڕۆزی لە ناو کۆمـــەڵی ئادەمیزاددا چونــکە ئەمە دژی سروشتی مرۆڤو پێچەوانەی دادگەریی‌یە سەرە ڕای ئەوەی کە دەبێتە هۆی بە فێڕۆ دانـی ووزەی مرۆڤو دوا خستنی بەروبوومو وەستانی جمو جۆڵو چالاکی ئابووری •

یان بەلای کەمەوە دەبێتە هۆی سست بوونی بەرووبووم لـــە بەر نەبوونی هاندەری تاکە کەس ، وە یاسای ئابووری ئیسلامی جیـــاوازی نی‌یە لەگــەڵ یاساکانی تری ئیسلام ، وە پەیوەندیشی بە باوەڕو بە یاسای ڕەوشتیو دەستوور دانانو کۆمەلایەتی‌یەوە هـــەیە ، بەڵــکو تەنانەت پەیوەندی بە لایەنی گیانیشەوە هەیە ، پەیوەندیەکی بە هێزی وا کـــە لە توانادا هەبێت پێش بڕکەیی لە نێوانیاندا لە سەر بنچینەی سۆزو پشت بە یەکتر بەستن بەرپا بکات وە برایەتی بخاتە نێوان بەرژەوەندی تاكو کۆمەڵەوە ، وە لایەنی مـاددیو گیانی لە کاتی بەخشینی زەکاتو خێردا دەرکەوێو بە یەکیەوە ببەستێتەوە • وە ئەو یاسایە تەنها پشت نابەستێت بە تاکە شەخس بۆ هەڵسان بە کۆ کردنەوەی ماڵی زەکات ، بەڵـــکو پێویستی دەکات لە سەر دەوڵەت کــە هەڵبستێت بەم کارە پیرۆزە ، کاتێك کــە زەکات نەدان لە ناو خەڵکدا ڕویدا ، وە ئەو جەنگانەی کـــە بە هۆی نەدانی زەکاتەوە لە سەرەتای ئیسلامدا ڕوویدا وە نەبێ لای هیچ کەسێك پەنهانو شار دراوە بن • وە لە کۆتاییدا یاسای گیانی (روحی) دەخەینە ڕوو ئەو یاسایەی کە پەیوەندی نێوان بەندەو خوا ڕێك دەخات وە ئەو پلانە دەخاتە ڕوو کە ئینسان دەتوانێت پێیدا سەر کـــەوێت بۆ

ترۆپکی مرۆڤایەتیو ئەویش بە هۆی گەیشتنی بە پلەی (ئیحسان)[1] بە شێوەیەکی وا بەندایەتی خوا بکات وا بزانێت کە خوای گـــەورە چاوەدێری دەکاتو دەیبینێت ، وە هەروەها ئەو یاسایە ڕوونی دەکاتەوە کە ئەم ڕژێمـە چۆن دەتوانێت زاڵ بێت بە سەر ئەو هەموو بۆ چوونو خوو خدە نالەبارو نامۆیانەی کە لە ناو خەڵکیدا باونو وای بۆ دەچـــن کـە گوایە :

گیانو لاشە دوو شتی دژ بە یەکن وە دنیاو قیامەتیش دوو دووژمنی یەکترینو ناگونجێت بۆ ئینسان کە هەردووکیان بە یەکەوە لە یەك کات لە کاروانی ژیانیدا کۆ بکاتەوە .

چونکە گەیشتنو بە دەست خستنی یەکیان دەبێتە هۆی پشت گوێ خستنو وێران کاری (وێرانکردنی) ئەوی دیکەیان !! : هەو ئـــەو بۆ چوونو تێڕوانینە بوو کە بوو بە هۆی جیا کردنەوەی ئایین لە دەوڵەت وە دوورکەوتنەوەی بەرەی ئادەمیزاد لە خووو ڕەوشتی بەرزو پیرۆز .

بەڵام ئاینی پیرۆزی ئیسلام توانی چارەسەری ئەم مەسەلەیە بـکات بە هۆی دانانی بۆ چوونو یاسایەکی ڕاستو ڕەوا بۆ خوا پەرستی ، وە ئەو یاسایەش هەموو لایەنەکانی چالاکی مرۆڤ بگرێتەوە لـــە هەموو بوارەکانی ژیاندا ، لە قسەو گوفتـــارو هـەستو کردەوەکانی تاكو کۆمەڵدا ، تا لە ئەنجامدا ئەم یاسایە شوێنەوارەکەی لە سوچی مزگەوتەوە گوێزرایەوە بۆ گۆڕەپانی ژیان ، وە هەر ئەم یاسایەش بوو کـە فەرمانی کرد بە کۆمـــەڵی موسڵمانان کە گرنـگی بدەن بە لایەنەکانی ژیان بۆ ئەوەی هەر ئەوان خاوەن پلەو پایەو دەسەڵاتدار بن تا ئەمەیە ڕێـگای بە

---

(١) لێرەدا (احسان) مەبەست بەرزترین پلەی بڕوایە
وەرگێر

خوا گەیشتن ، هەر وەکو خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموێت :

(وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللهُ الدَّارَ الآخِرَةَ وَلا تَنْسَى نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللهُ إِلَيْكَ وَلا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الأَرْضِ إِنَ اللهَ لا يُحِبُ الْمُفْسِدِين) •

واتە : لەوەدا کە خوا پێی بەخشیوی ژیانی دوا ڕۆژت ڕەچاو بکە(١)و بەشی دنیاشت لە یاد مەکە ، وە چاکە بکە هەروەك چۆن کە خوا چاکەی لە گەڵدا کردوویت ، وە بە دوای خەراپەکاریوا مەگەڕێ چونکە خوای گەورە خەراپەکارانی خۆش ناوێ •

ئینجا هەستاین بە خستنە ڕووی چوار پایەکانی ئیسلامو عیبادەتە گەورەکان وەك : نوێژو ، زەکاتو ، ڕۆژوو ، حەج ؛ وە ئاماژە بۆ هێندێك لە حوکمەکانیان دەکەین •

وە ئەم یاسا گشتیە بۆ ژیان جیاوازییەکی یەکجار ئاشکرای هەیە لەگەڵ یاسا دەست کردەکانی دیکە ، هەر وەك چۆن لەمەو بەر هەندێکمان خستنە ڕوو : وە لەمەو دواش هەندێکی دیکەتان بۆ دەخەینە ڕوو • ئەم یاسایە هۆیەکانی چەسپاندنی لە خودی خۆیدا مسۆگەر دەکات ئەمەش لە بەر ئەوەیە چونکە یاسایەکی خواییە هەر خۆی ئاگادارو چاودێریەتی ، وەمسوڵمانانیش بە شێوەیەکی ڕێكو پێك مل کەچن بۆ چەسپاندنی •

سەرەڕای ئەوەش کە خوای گەورە سامو هەیبەتی تێدا دروست

---

(١) واتە ژیانی دنیاو نیعمەتەکانی بکە بە پەیژەی گەیشتن بە ڕەزامەندی خواو ژیانی دوا ڕۆژ •

وەرگێر

کردووه ، چونکه ئەو خوایەی کـە ناردوویەتی‌یە خوارەوە هەر ئەویشە کـە چاوەدێری دەکاتو ، هیچ شتێکی لێ وون نابێت نە لە ئاسمانو نە لـە زەوی ، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە مل کەچی‌یەکی تەواوی بۆ بکرێت بە پەنهانو بە ئاشکرا • ئەو یاسایە باسی هەموو پێویستیەکانی ئادەمیزادی کردووە ، وە هیچ شتێکی پشت گوێ نەخستووە هـــەر لە بچوکترین شتەوە تاوەکو گەورەترین شت ، وە هیچ لایەنێك لە لایەنەکانی ژیـــان نەماوە کە یاسایەکی سەر بەخۆی بۆ دانەنابێت •

بە ڕاستی ئـــەو یاســـایە یاسایەکی گشتی‌یە بۆ هەموو بەرەی ئادەمیزاد بەبێ ئاوڕدانەوە بۆ لای ڕەگەزو ڕەنگ‌و نیشتیمان •

شوێنەواری گشتی‌یەتی ئـــەو یاسایە بریتی‌یە لە پاراستنی تاك‌و کۆمەڵ لە خرابەی پچڕ پچڕ بوونی گیانی‌و کۆمەڵایەتی لـە ئەنجـامی ســەر هەڵدانو زۆر بوونی ئەو یاساو سەرچاوە دەستکردانە پەیدا دەبن بۆ ڕێك خستنی کارو باری ژیان هێنراونە کایەوەو ، دەبنە هـۆی لێك پچڕانو دوژمن کاری‌و لێك دان هەر وەکو ڕوونو ئاشکرایە دژایەتی کردن لەگەڵ بنچینەکانی خوو ڕەوشت‌و دروشمەکانی ئایین‌دا سزایەکی دەروونی‌و ئازارێـکی سەخت پەیدا دەکات ، بەڵام لە کاتێکدا یاســـای ئیسلامی لۆمەو ســـەر زەنشتی دەروون پیسی دەکـــاتو ، ئاشتی‌و ، ئاسوودەیەکی ناو خۆی لە جێگەدا دادەمەزرێنێت •

ئەوەش بە هۆی دەرچوونی هەموو یاسایەك لە لایەن یەك یاسا دانەری ڕاستە قینەوە کە کار بەجێ ترین کەسە ، ئەویش خـــوای پەروەدگارە • هەروەهـا ئاینی ئیسلام هـەڵدەستێ بـە بڵاو کردنەوەی ئاشتی لە ناو کۆمەڵ ، ئەوەش بە هۆی یەکخستنی یاسای ژیان لە ســەر چاوەی‌و کار بەجێی‌و مەبەستێکی ئەوتۆ کە دەبێتە هۆی بەرو بوی خوا

به یەك ناسین ، وە خوای گەورە لـــەم بارەیەوە نموونەمان لـە قورئانە پیرۆزەکەیدا بۆ دێنێتەوە کە دەفەرموێ :

(ضَـرَبَ اللهُ مَثَلاً رَجُـلاً فِيهِ شُرَكَـاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلاً سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيانِ مَثَلاً اَلْحَمْدُ لِلهِ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْلَمُونَ) •

واتە : (خوا نموونەیەکی هێناوەتەوە : پیاوێك چەند هاوبەشی دژ بە یەکی تێدا بەشدارن ، وە پیاوێك تایبەتە بە یەکێکەوە ، ئایا یەکسانن ، سوپاس بۆ خودا بەڵکو زۆر بەیان نازانن •

وە ئێمــە لە کاتێکدا کە ئەم کتێبە دەخەینە بەردەست خوێنــەرانی بەڕێز لە خوای باڵا دەست داوا کارین کە موسڵمانان بتوانن کـــەڵكو سوودی لێ وەربگرنو ، ڕێنمایمان بکات بۆ لای بەرزی ئاینەکەمـانو دەوڵەمەندی کەلەپورەکەمان و بەرزی ڕێبازەکـــەمان ، وە هەست بـە چەسپاندنی ئەم یاسا پاکە لــە هەموو کاروباری ژیانماندا ، وەببێتە هۆی ڕزگـار بوونی موسڵمانان لە چنگ ئەو هەموو یاسا دەستکردە پووچانەی کە بە سەریاندا سەپێنراون ، تاوەکو دەگەنە ئەو پلەو پایە بەرزەی کـە خوا لە قورئانی پیرۆزدا مەدحی کردون کە دەفەرموێ :

(كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّـةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُـرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ) •

واتە : ئێوە باشترین گەلن کە وەدی هاتوون بۆ خەڵکی بۆ فەرمان کردن بە چاکەو قەدەغە کردنی خراپە ، وە باوەڕتان بە خوا هـــەیە • هەروەها فەرموویەتی :

(يَا اَيُّهَا الذَّينَ آمَنوُا اُدْخُلوُا فِي السِلْمِ كَافَةً وَلاَ تَتَبِعوُا خُطُوَاتِ الشَيْطَان) •

واته : ئەی بڕواداران هەمووتان بچنە ناو ئاشتی‌یەوە[1] وە شوێن هەنـگاوەکانی شەیتان مەکەون •

وە لێرەدا نابێ ئەوەش لە یاد بکەین کە لە خوای گەورە داوا بکەین پاداشتی نووســەری خەبات گێڕی ڕێبازی ئیسلام بداتەوە بە باشـترین پاداشت وە هەروەها ئێمەش داوا کارین کە هەموو هەوڵو تێکۆشانێکمان تەنها بۆ ڕەزامەندی پەروەردگار بێت •

لە کۆتایدا سوپاسو ستایشی بێ پایان بۆ خوای پەروەردگارمان •

---

(١) لێرەدا مەبەست خۆ تەسلیم کردنی بەرنامەی خودایە ، چونـــکە ئاشتیو خێرو خۆشی هەر لە شوێن کەوتنی ئایینی خوا دایە •
وەرگێڕ

یاسای ڕەوشتی

هەستی خوو ڕەووشتی لە نێو ئادەمیزادا هەستێکی سرووشتی‌یە ، خـوای گەورە خستویەتی‌یە نێو دڵو دەروونی مرۆڤەوە کە پاڵی پێـوە دەنێت بۆ خۆشـــەویستی هێنـدێك سیفاتی ئینسانو ڕق لێ بوونەوەی هێندێکی دیکە •

وە ئەو هەست کردنە هەرچەندە جیاوازەو ، ڕاددەیەکی جۆراو جۆری هەیە بە گوێرەی تاکەکانی ئادەمیزاد ، بەڵام هەستی گشتی (بـە بێ ئاوڕ دانەوە بۆ لای تاکەکان) بەردەوام بڕیار لە ســەر هـــەندێك کردەوەو ، هەڵس‌و کەوت بە باشی دەداتو ، وە لە سەر هێندێکی تر بە خراپی لە هەموو دەورو زەمانێکدا ، بۆ نمونە : ڕاست گۆیی‌و دەست پاکی‌و دادگەری‌و پەیمان بردنە سەر ، ئەمانە هەموویان مرۆڤایەتی بـــە ڕەوشتێکی بەرزیان دەداتە قەڵەم کـە شایەنی مەدح‌و ستایش کردن بن لە هەموو چەرخێك لە چەرخەکانی ژیان ، وە لە هیچ کاتو شوێنێکدا نەبووە کە ئینسان درۆو ، زۆرداری‌و ، ستەم کاری‌و ، ناپاکی بـــە باش بزانێت ، وە یەکسانی‌و بەزەیی پێکدا هاتنەوەو ، دڵ فراوانی‌و ســینگ فراوانی‌و ، لێ بوردن ، ئەوانە هەموویان لـەو شتانەن کـە ئادەمیزاد بە چاوێـکی ڕێزو پیرۆزەوە لە هەموو شوێنێکدا تەماشایان دەکات ، بـــە پێچەوانەی خۆ هەڵدانەوەو ، لە خۆبای بوونو ، دڵ ڕەقی‌و ، ڕژدی‌و ،

چـاو چنۆكی ، مرۆڤایەتی هیچ كاتێك بە چاوی ڕێزو پیرۆزەوە سەیری ئەمانەی نەكردووەو نایـكا ، ئینجا مرۆڤایەتی بەردەوام ڕێزی ئـــارام گرتن‌و هێمنی‌و ، خۆ ڕاگرتن‌و ، هێواشی‌و ، پایە بەرزی‌و ، ئازایەتی‌و ، مەردایەتی دەگرێت‌و ، بە چاوی ڕێزەوە بۆیان دەڕوانێت ، هـــەروەكو بەردەوامیش بە چـاوی سوكەوە سەیری بێ ئارامی‌و ، خۆ ڕانەگرتن‌و، هەل پەرستی‌و ، ترسنۆكی دەكات ، هەروەها مرۆڤایەتی بەردەوام دابین كردنی هـەواو ئارەزوو ، هاودەمی‌و ڕەوشت بەرزی‌و ، هۆگری كردن لەگـەڵ مەردووم بە ڕەووشتێكی بەرزو پیرۆزی دادەنێت بەڵام بـــە دواكەوتنی هەواو ئارەزوو ڕەووشت نزمی‌و ، بێ ئەدەبی‌و ، خوخـدەی خراپ ، مرۆڤایەتی هیچ كاتێك ڕێزی بۆ ئەمانە دانەناوە ، وە هەروەهـا مرۆڤایـــەتی بەردەوام ئەندازەی جێ‌بەجێ كردنی ئـەركی سەرشان‌و ، ڕاستنی پەیمان‌و ، چالاكی لە كار كردن‌داو ، هەست بە لێپرسراوی ڕوون دەكاتەوە ، هەروەكو مرۆڤایەتی هیچ كاتێك بە چاوی ڕێزەوە سەیری ئەو كەسانە ناكات كـە ئەركی سەر شانیان جێ بەجێ ناكـەن ، وە پەیمان‌و بەڵێنەكانیان نابەنە سەرو ، وەئیش‌و كاری سەر شانیـــان بە ڕێك‌و پێكی ئەنجام نادەن •

ئا ئەو سیفەتانەی كە باسمان كردن هەموویان سیفەتی تاكین ، بەڵام كارو باری كۆمەڵایەتی بەكردەوە چاكەكانی‌و خراپەكانیەوە ، وە بـــە سیفەتە بەرزەكانی‌و نزمیەكانیەوە بەردەوام مرۆڤایەتی بە یەك چاو بۆیان دەڕوانێت ، وە بە یەك تەرازوو دەیان كێشێ • تاوەكو ئێستا نەزانراوە لە ناو كۆمەڵگاكانی مرۆڤایەتی‌دا هیچ كۆمەڵگایەك هەبێت كـــە شایانی گەورەیی‌و ڕێز لێ گرتن بێت تەنیا ئەو كۆمەڵە نەبێت كە خاوەنی خـوو ڕەوشتی جوان‌و یاسای ڕێك‌و ، پێك بێت‌و ، ئاڵای یارمەتی‌و ، تەواوی‌و

خۆشەویستی‌و ، ئامۆژگاری‌و ، دادپەروەری کۆمەڵایەتی‌و ، یەکسانی لە لە سەر بشەکێتەوە • بێگومان ،رۆڤایەتی هیچ کاتێك بە چـاوی ڕێزەو ، سەیری ئەو کۆمەڵگایە ناکات کە بە تەونی پچڕپچڕی جاڵجاڵۆکـــەوە پەرتەوازەیی‌و ، ئاژاوەو ، گێرەو ، کێشەو ، تێك چوونی بارو ، دۆخ‌و کینە بەرایەتی‌و ، لێك دوور کەوتنەوەو ، چاو چنۆکی‌و ، خـــراپ کاری‌و : خۆ بە زل زانین لە بەینی تاکەکانی کۆمەڵدا داپۆشرابێت ، وە هەروەها کارو باری خوڕەوشتی بە چـاك‌و خراپەوە بەردەوام ماوەتەوە لە سەر هەمان شێوە کە لە هەموو کات‌و ، سەردەمە پێشەوەکاندا لـــە سەری بووە •

مرۆڤایەتی بە چاوی ڕێزەوە سەیری کردەوەی دزی‌و داوێن پیسی‌و کوشتن‌و قۆڵ برین‌و تەڵەکە بازی‌و بەرتیل خواردن‌و ئازار دانی خەڵکی‌و پاش ،لە باس کردنی خەڵـــکی‌و دووزمانی‌و بوختــان بلاو کردنەوەو خراپەکاری لە سەر زەوی ناکات •

هەروەکو کـە بە چـاوی ڕێزەوە سەیری چاکـە لەگەڵ دایك‌و باوك‌و خزم‌و کەس‌و کارو ڕێز گرتنی دراوسێ‌و برادەرو یارمەتی دانی برادەر لە سەر شتی ڕەواو سەر پەرشتی کردنی پێویستی‌یەکانی هەتیوان‌و هەژاران‌و چونە لای نەخۆشان‌و یارمەتی دانی لێقەوماوان‌و دەست گرتنی یەك کەوتوان دەکات •

هەروەها بە چاوی ڕێزەوە سەیری ئینسانی فێڵ بازو ناشوکرو دەم درێژو ڕیا بازو دوو ڕوو تەماع کار ناکات • کەچی لە هەمان کـــاتدا ڕێزی لە مرۆڤی داوێن پاك‌و ئاکار بەرزو سروشت خاوێن‌و دەست پاك ناوە • پوختەی قسەکەمان ئەوەیە کە مرۆڤایەتی لــە هــەموو کاتێکدا ئەو کەسانەی بە مرۆڤی ژیرو ڕێك‌و پێك داناوە کـــە لـــە گوفتـــارو

قسه‌کانیاندا ڕاست گۆ بوونه‌و باوه‌ڕ پێکراوی ناو خه‌ڵك بوون‌و کۆمه‌ڵ پشتی پێ به‌ستونه له هه‌موو کارو باسێك‌دا •

وه ده ره‌وه‌و ناوه‌وه‌یان قسه‌و کرده‌وه‌یان وه‌ك یه‌ك بووه • وه ئه‌و که‌سانه‌ی کـه به به‌ش‌و چاره نووسی ڕازین‌و پێش برکێ‌یی ده‌که‌ن بۆ جێ به‌جێ کردنی ئه‌رکی سـه‌ر شانیان به‌رامبه‌ر به خۆیان‌و خه‌ڵـکی دیکه وه ئه‌و که‌سانه‌ی کـه ژیان ده‌به‌نه سـه‌ر به چه‌شنێکی ئاسایش‌و کامه‌رانیه‌وه خه‌ڵکیش لـه ده‌ست‌و زمانیان دڵ نیان ، ئا ئه‌مانه بێجگه لـه چاکه‌و مه‌ردایه‌تی شتێکی دیکه‌یان لێ چاوه‌ڕوان ناکرێت •

لێره‌دا ده‌رده‌که‌وێت کـه بنچینه‌کانی خوو ڕه‌ووشت چـه‌ند ڕاستیه‌کی چه‌سپاوی جیهانی‌یه به‌رده‌وام هـه‌موو نه‌وه‌کـانی به‌ره‌ی ئاده‌میزاد شاره‌زایی‌یان پێ‌ی هه‌یه ، وه چاکـه‌و خه‌راپه‌ش شتێك نیه که له هیچ که‌س په‌نهان‌و شاردراوه بێت ، تاوه‌کو پێویست به لێکۆڵینه‌وه‌یان بـکات ئه‌گه‌ر ویستیان بۆیان ڕوون بـکرێته‌وه ، به‌ڵـکو خوو ڕه‌ووشت ئاکارێـکه که به‌ره‌ی ئاده‌میزاد هه‌ر له سه‌ره‌تای په‌یدا بونیه‌وه خوا ئه‌م هه‌سته‌ی پێ به‌خشیوه‌و خستویه‌تیه ناو دڵ‌و ده‌رونیه‌وه ، هه‌ر له بـه‌ر ئه‌وه‌شه ده‌بینین کـه قورئانی پیرۆز کرده‌وه‌ی باشی به‌چاکه ناو بردووه‌و کرده‌وه‌ی ناپه‌سندیشی به خه‌راپه ناو بردووه (الخیر بالمعرف والشـر بالمنكر)وه مه‌به‌ستی قورئان لێره‌دا ئه‌وه‌یه که چاکه بریتی‌یه لـه‌و شته‌ی کـه ئاده‌میزاد ئاره‌زووی بۆ لا ده‌کات‌و خووی پێوه‌گرتووه وه خراپه‌ش بریتی‌یه له‌و شته‌ی کـه خه‌ڵك بـه ناڕه‌وای داده‌نێت‌و قیـزی لێ ده‌که‌نه‌وه‌و به چـاوی سووك سه‌یری ده‌که‌ن ، هه‌روه‌کو چۆن ده‌بینین که خوای گه‌وره له قورئانی پیرۆزدا له‌م باره‌یه‌وه فه‌رموویه‌تی :

(فَأَلْهَمَهَا فجُورَهَا وَتَقْوَاهَا) •

مەبەستی لە نەفسی ئادەمیزادە ، مانای ئەوەیە کە خوای گەورە بە سروشت ئاکاری چاكو خراپی خستۆتە ناو دڵو دەروونیو وا دەبێت کە خوێنەر لەم شوێنەدا پرسیار دەکاتو دەڵێ :ــ ئەگەر بەردەوام خوو رەوشتی باشو تەواو لە ناو خەڵكدا ناسراوەو لە جیهاندا بڕیاری لە سەر دراوەو بەردەوام خەڵکی سەر زەوی هەر لەو کاتەوە کە سەر زەویان ئاوەدان کردۆتەوە لە سەر یەك ڕا بوون ، دەربارەی باشیو چاکی هەندێك سیفاتیو خراپیو بێ کەڵکی هەندێك سیفاتیتر ٠

کەواتە ئەو هەموو یاسا ڕەوشتیە جیا جیایانەی جیهان بۆ داهێنراون ؟ چ شتێك دەبێتە هۆی بوونی جیاوازی لە نێوانیانداو لێکی جیا کردوونەتەوە ؟

وە چ بەڵگەیەکمان بە دەستەوەیە بۆ پشت پێ بەستن کە دەڵێن : ئاینی ئیسلام یاسایەکی تایبەتی خوو ڕەوشتی هەیە ؟ وە لە دوایدا ئەو سیفەتانە چین کە وای کردووە ئاینی ئیسلام ببێتە سەر پشك لە نێوان هەموو یاساکانی جیهاندا ، کە بەردەوام تاکو ئێستاش ڕاستییەکی ڕوونو ئاشکرا بووە لە مێژووی ڕێبازی ڕەوشتیدا ، وە گەوهەرێکی بەهادار بووە لە سەر سەری تاجی مرۆڤایەتی ؟ ئەگەر بێتو چاوێك بە یاسا ڕەوشتییە جیا جیاکان لە جیهاندا بخشێنین بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسەلەیە لە یەکەم هەنگاودا بۆمان وەردەکەوێت کە ئەو یاسانە هەر لە بنەڕەتدا جیاوازیان هەیە لە شێوەی پێك هاتنی یاسا ڕەوشتیەکاندا لە دیاری کردنی سنورەکانیو پلەو پایەو شوێنی بە کار هێنانو یەکخستن لە نێوانیاندا ، جا ئەگەر بە قووڵی بۆی بچینو بە وردی سەیری بکەین هۆی ئەم جیاوازییەمان بۆ دەر دەکەوێ ئەویش کە : ئەو یاسایانە جیاوازیان هەیە دەربارەی دیاری کردنی پێوەرێك (معیار)بۆ

چاکەو خراپە لە ڕەوشتدا کە هۆیەکە بۆ ڕوونکردنەوەو جیا کردنەوەی چاکە لە خراپە ، هەر وەك چۆن یەك ناکەون لە سەر بڕیاردانی هێزێکی جێ بەجێ کەر کەوا لەو دیو یاساوە کارەکانی خۆی جێ بەجێ دەکات و وای لێ دەکات کە بچێتە ناو خەڵکەوەو دەست نیشانی ئەو هەڵەیە بکات کەوا لە مرۆڤ دەکات شوێنی یاسا بکەوێ و لە سەری بەردەوام بێ ، لە دوایدا ئەگەر لە هۆی جیاوازی ئەو یاسایانە بکۆڵینەوە وە بە تێڕوانینێکی ووردەوە سەرنجی بدات هەقیقەت و ڕاستەقینەی بە ئاشکرا بۆ دەردەکەوێت کە :ـ ئەوەی ڕێگای ئەو یاسا دەست کردانەی بە شێوەیەکی گشتی نابووت و بێ ڕەواج کردوەو لە یەکتری دوور خستوونەتەوە ئەوەیە : کە ئەو یاسایانە جیاوازییان لەگەڵ یەکتری دا هەیە لە بۆ چوونیان دەربارەی ئەم بوونەوەرەو ئەو پلە فراوانەی کە لە یاسای ژیاندا هەیە ، وە دەربارەی مەبەستی ژیانی مرۆڤایەتی لە بوونەوەردا ، وە هەر ئەم جیاوازی یە بوو کە کاری تێ کردبوو بە هۆی پەیدا بوونی جیاوازی یەکی بنەڕەتی لە ماهیەت و سرووشت و کار و بارەکانیدا . ئەو مەسەلانەی کە بناغەی ژیانی مرۆڤایەتی لە سەر دامەزراوە ، وە دیاری کردنی هەڵوێست و بیرو بۆ چوونەکانی ژیانی مرۆڤ لە دونیادا دیاری دەکات . ئەوەیە : ئایا ئەم بوونەوەرە هیچ دروست کەری هەیە یان نا ؟ ئەگەر هەیە ئایا خوایەکی بە تەنهایە یا چەند خوایەکی دیکەشی لەگەڵ هاوبەشن ؟ وە ئەو خوایەی کە ئێمە لە ناو هەموویاندا بڕوامان پێی هەیە کامەیە ؟

وە ئەو سیفەتانەی کە شایستەی ئەون چین ؟

وە ئەوپەیوەندی یانە چین کە لە بەینی ئێمەو ئەودا هەیە ؟ ئایا ئەو خوایە مشوری ڕێنمایی و جێ بەجێ کردنی کارەکانمانی خواردووە یان نا ؟

ئایا ئێمە بەرامبەر بە ئەو خوایە بەر پرسیارین یان نا ؟ ئەگـــەر ئەوە وایە چ شتێکە کە ئێمە بەرامبەر بە خوا بەرپرسیار دەکات ؟

پاشان ئامانجی ژیانی ئێمە چییەو ئاکامی کارو باری ژیانمان چی‌یە کــە هەمیشە چاومان تێ بڕیوەو بە گوێرەی پێویستیەکانی ژیانی ئـــەم دونیایە کار دەکەین ؟ ئەوانە چەند مەسەلەیەکی بنچینەیی ترسناکن وەڵام دانەوەیان پێویستی بە دامەزراندنی یاسایەکی ژیانی ئادەمیزادانە دەکات ، کەوابوو یاسای خووڕەوشت دانامەزرێت تەنها بەو شێوەیە نەبێت کـــە لەگەڵ ڕاستەقینەی ئەو وەڵامە نەبێت ؟ وە لەو لێدوانە کورتەدا دەستمان ناڕوات کە بە شێوەیەکی تێرو تەسەل باسی یاسا جیا جیاکانی ژیان لـــە جیهاندا بکەین دەربارەی وەڵامی هەر یەکێك لەو پرسیارانەی کـــە دراونەتەوە لە لایەن یاسا دەستکردەکانی جیهـــاندا ، لـە دوایدا ئەو وەڵامانە چ نیشانەو کارەساتێکیان پەیدا کردوە لە وەڵامەکانیان داو لـــە دیاری کردنی ئەم ڕێـگایانەی کە لە سەری دەڕۆن بەڵام مـــن لە ناو هەموویاندا ئاینی ئیسلام هەڵبژاردوە • بۆ وەڵام دانەوەی ئەو مەسەلانە لە لایەن یاسا دەستکردەکانەوە ، وە هەروەها ڕوون کردنەوەی ئەو یاسا تایبەتیە کە ئیسلام بۆ خوو ڕەوشت هێناویەتیە کایەوە لە سەر بنچینەی ئەو وەڵامەوە جێ بەجێ کردنی پێویستیەکانی ئاینی ئیسلام بۆ وەڵام دانەوەی ئەو مەسەلانە دەڵێت :ـ

ئەم بوونەوەرە خوایەکی هەیەو بێجگە لەو هیچ خوایەکی دیـکە نی‌یە ، هــەر ئەو خوایەیە کە ئەو بوونەوەرەو هـــەرچی تێـــدایە هێناویەتە کایەوە ، وە هـــەر ئەو هەڵسوڕێنەری کاروباری بوونەوەرەو هیچ هاوبەشێکی لەگەڵدا نی‌یە وە فەرمان دەرکردن‌و قەدەغە کردن هەر شایستەی ئەوە ، وە هەر ئەو پەروەردگاری ئاسمانەکان‌و زەوی‌و هەرچی

لـه نێوانیاندا هەیە ، وە ئەو یاسا بوونەوەریەی کە دەبینین بە ڕێـکی دەڕواو هەموو مل کەچی فەرمانو ویستی ئەو خوایەنو وە هەر ئـەو کاربەجێو بە تواناو ئاگادارە بە دیارو نادیار ، ئەو خوایەی کـــە بە ئەندازەی تۆزقاڵێك (گەردیلە)یەك هیچ شتێکی لێ نا شاردرێتەوە نە لـە ئاسمانەکانو وە نە لە زەوی ، وە ئەو پاشاو خاوەن دەسەڵاتەیە کـــە کاروباری لەم بوونەوەرەدا بە ئەندازەیەکی دیاری کراو دەڕوات بـــە ڕێوەو سووکیو کەمو کوڕی نایەتە ڕێـگا ، وە مرۆف بەپێی دروست بوونو فەرمانی سروشتی بەندەی خوایە ، وە لە جیهاندا هیچ پیشەیەکی نی یە تەنها ئەوە نەبێت کە بی پەرستێتو مل کەچی بۆ فەرمانەکانی بکات، وە ژیانی ئادەمیزاد هیچ ماناو مەبەستێکی نابێت تەنها کاتێك نەبێت کـــە هەموو ژیانی بەندایەتیەکی پاكو پوخت بێت بۆ پەروەردگاری خـۆی ، وە شایەنی ئینسان نی یە کـە بە ناو بە ئارەزووی خۆی ڕێبازو بەرنامەیەك بۆ بەندایەتیەکەی دیاری بـکات ئەو بەرنامە دانانە تەنها بۆ ئەو خوایەیە کـە دروستی کردوەو کردویەتی بە بەندەیەك لە بەندەکانی ، بێـگومان خوای گەورە چەندەها پێغەمبەرانی (علیهم السلام)بۆ ئینسان ڕەوانـــە کردووەو پەرتوکی خـــۆی بۆ ناردونە خوارەوە بۆ ڕێنمایی کردنو شارەزا کردنیان بۆ ڕێـگای چاكو بەختەوەری •

ئەمجا کەوا بوو پێویستە لە سەری کە یاسای ژیانی وەر نەگرێت تەنیا لەو یاسا ڕۆشنو درەخشانەی کە خوا بۆی دیاری کردووە •

وە لە ڕۆژی دوایدا مرۆف بەرپرسیارە بەرامبەر بە پەروەردگاری لەوەی کە لە ژیانیدا پێی هـەڵ دەستێ ، وە لـــە ڕۆژی دوایدا لێ پرسراوە لە بارەگای خوا ، ئەو جیهانەی کـــە ئێستا تێیدا دەژی وەکو قوتابخانەیەکە بۆ تاقی کردنەوە ، وە پێویستە لە ســـەر مرۆف کـــە

مەبەستێکی دنیایی بۆ ژیانەکەی دیاری نەکات بە شێوەیەکی وا کــــە بەردەوام بێتو هەوڵو کۆشش بـکات لە پێناو بەدەست هێنانیدا ، بـۆ ئەوەی کە لە دەرچوانو سەر کەوتوان بێت لە بەرامبەر پەروەردگـاری لە ڕۆژی دوایدا وە ئینسان بە هەموو هێزو ئەندامەکانیەوە دەچێتە ژێر ئەو تاقی کردنەوەوە ، چونـکە ئەو تاقی کردنەوەیە هەمووی پڕە لـــە سزاو ناڕەحەتی بۆ هـــەموو هێزو ئەندامو بەخشیشەکـــانی وە تاقی کردنەوەیە بۆ هەموو لایەنەکانی ژیانی .

بێگومان ئینسان تاقی دەکرێتەوە لەو هەموو هەوڵو کۆششەی کـە لە دنیادا داویەتی ، تاقی کردنەوەیەکی پاكو بوخت کە دوورە لە چڵكو چەپەڵی ئەم جیهانە ، سەرباری ئەوەی ئەو کەسەی کە هەڵ دەستێ بـەو لێ پرسینەوەیە ئەو خوایەیە کە بە هەموو شتێك ئاگادارە ، وە ئەو خوایەی کـە عیلمەکەی هیچ سنورێـکی نیەو ناوەستێت کاتێك کە کردەوەو جمو جۆڵیەکانی مرۆڤ تۆمـار دەکات لـە هەموو لایەنەکانی ئەم بوونەوەرە لـە سەر زەویو لە ناو هەواو ناو بۆشاییەوە لـــە ناو دڵو مێشكو دەستو قاچیدا .

بەڵـکو عیلمی خوا دەوری هەموو ئەو ڕازو نهێنیو هـــەستو نەستەی داوە کە بە دڵی ئادەمیزادوا دێت ، وە هیچ شتێکی لە مـــانە لێ ناشاردرێتەوە ، ئا ئـــەوە وەڵامی ئاینی ئیسلامـــە دەربارەی مەسەلە بنچینەکانی ژیان ، وە ئەوەیە بۆ چوونەکانی دەربارەی بوونەوەرو پلـەو پایەی مرۆڤ تێیدا ، وە ئاینی ئیسلام ئەو مەبەستە ڕاستەقینە بـــەرزو پیرۆزە دیاری دەکات کـە پێویستە بێتـــە مەبەستی هـــەرە بەرزی تێکۆشانەکانی مرۆڤو هەوڵ دانی لەم جیهانەدا (ئەویش کە بریتییە لە ڕەزامـــەندی خـــوای پەروەدگـارو گـەیشتن بە ڕەزامەندی ئەو) ئا ئەمـــەیە ئـــەو پێـــوەری کـــە لـــە پاســـای خـــوو ڕەووشتی

ئیسلامدا هەموو کردەوەیەك لە کردەوەکانی ئادەمیزادی پێ دەپێوریێو بڕیاری چاکەو خراپەی بە سەردا دەدرێ لە دوایدا ئەو دیاری کردنە جەمسەرێك (تەوەرێك) بۆ ژیانی ئادەمیزاد دیاری دەکات کە بە ڕێك وپێکی بە دەوریدا بسوڕێتەوە ، وە ئەو یاسایە لێی ناگەڕێت کە ئەو کۆمەڵگایە وەکو کەشتیەکی ناو دەریا ڕەشەبا بەولاو ئەولای دا بدات و شەپۆلەکانی دەریا وەری بگێڕێت ، وە هەروەها ئەو دیاری کردنە مەبەستێکی ڕاستەقینە دەخاتە بەردەم ئادەمیزاد کە بەو هۆیەوە بتوانێت بۆ هەموو سیفاتە ڕەوشتیەکان لە ژیاندا سنورو پلەو پایەو وێنەیەکی زانستیانە دیاری بکات کە بگونجێت بۆ هەر یەکێك لەو کۆمەڵە • هەروەها ئادەمیزاد لە پێناو ئەو مەبەستە ڕاستەقینەیەدا خوو ڕەووشتێکی سەر بەخۆ بە دەست دێنێ کە بەردەوام لە شوێنی خۆیدا بە پێتەو بمێنێتەوە بە درێژایی ئەو ئاڵو گۆڕیانەی کە بە سەر کارو بارو گوزەرانیاندا هاتووە ، سەرەڕای ئەمەش ئەگەر بێت و مەبەستی ڕازی کردنی خواو گەیشتن بە ڕەزامەندی ئەو بێت ، وە بیکات بە هەقی سەرەکی هەوڵو تێکۆشانی •

بە ڕاستی خوو ڕەووشتی ئادەمیزاد توانیویەتی بکات بە مەبەستێکی بەرزی وا کە بتوانێت بەرز بێتەوە بۆ پلەیەکی بێ سنوری وا بە هیچ کلۆجێك چڵك و پیسی کۆیلایەتی و خۆ پەرستی لە هیچ قۆناغێك لە قۆناغەکانی ژیانیدا نەبێت : هەر وەکو چۆن ئایینی ئیسلام بەو پێوەرە بەهرەو خۆشیمان بە سەردا دەڕێژێت بە هۆی بۆچونەکەیەوە بۆ بوونەوەرو ئادەمیزاد وە لە هەمان کاتدا هۆ (وەسیلە)یەکی هەمیشەییمان پێ دەبەخشێ بۆ ناسینی ڕەووشتی چاك و خراپ •

وە ئایینی ئیسلام بیرو هەواو ئارەزوو ، تاقی کردنەوەکانی و

زانیاریە مرۆڤایەتیەکانی نە کردووە بە سەر چاوە بۆ هەست کردن بـــە چوونیەکی خوو ڕەووشت تاوەکو ئەو چونیەتە بە پێی ئەو چـــوار هۆیانەوە بگۆڕدرێت ، وهیچ بڕیارێکیشی لە سەر نادات بەڵـــکو ئاینی ئیسلام سەر چاوەیەکی بنچینە دامەزراوی وامان پێ دەبەخشێ کـــە شارەزایی هەمو زانستیە خوو ڕەووشتیەکانمان بـکات لـ هەموو کاتو شوێنێکدا ، بێگومان ئەو سەر چاوەش قورئانی پیرۆزو ڕێو ڕەووشتی پێغەمبەری (صلی الله علیه وسلم) مەزنە ، وە ئەو زانیـــاریانە ڕێ نمایی‌مان دەکـــات بۆ ڕاست ترین‌و تەواو ترین ڕێـــگاو نەخشەیەکی ڕاستمان بۆ ڕوونك دەکاتەوە لـــە هـــەموو کارێك لە کارەکانی ژیانماندا هـــەر لە بچوکترین مەسەلەی ناو مـــاڵ تا دەگاتە مەسەلە ڕامیاریە دەوڵەتیەکان‌و گیرو گرفتە ساماناکەکـانی ، وە لـــەو زانستیانەدا پەیوەندی‌یەکی فراوان بەدی دەکەین بۆ بنچینەکانی ڕەووشت لە ســـەر کارو بارە جیاجیاکانی ژیان بە شێوەیەکی وا لە هیچ قۆناغێك لە قۆناغەکانی ژیان پێویستمان بە هیچ زانیاری‌یەکی دیـکە نەبێت •

لە دوایی‌دا لەو بۆچوونەی ئیسلام بۆ ئینسان‌و بوونەوەری دانـاوە ئەو هێزە کاریـگەرە بەدی دەکەین کە پێویستە یاسای ڕەوشتی پشتی‌پێ ببەستێ ئەو هێزەیەش هێزی لە خوا ترسانە ، وە ترسان لە لێ پرسینەوەی ڕۆژی دوایی‌و ترسان لە دوا ڕۆژێـکی خراپ‌و لە دوا ڕۆژێـــکی هەتاهەتایی‌دا ، وە گومانی تێدا نی‌یە ئاینی ئیسلام دەیەوێت بارێـــکی گونجاوی وا بهێنێتە کایەوە کــە تاكو کۆمەڵ هان بدات‌و ناچاریان بکات بۆ بنیات نانی بنچینەکانی خوو ڕەووشتی‌و بەردەوام بوون لە سەری •

هەر وەکو چۆن دەیەوێ یاسایەکی ڕامیاری بەرپا بکات بە هـــۆی دەسەڵاتەکەیەوە بتوانێت یاسای خوو ڕەووشتی لە ناو خەڵکدا جێ بـــە

جێ بـکات ، بەڵام لە ڕاستیدا ئەوەی کە باسمان کرد ئایینی ئیسلام زۆر پشت دەبەستێت بە هێزێکی دەروونیو لە سەر چـاوەی بڕوا بوون بە خواو ڕۆژی دوایی هەڵقوڵا بێ ، جا لە بەر ئەوە دەبینین کـە ئایینی ئیسلام پێش ئەوەی فەرمان بـکات بە ئینسان کە پا بەند بێت بە یاسـای خوو ڕەووشت داوای لێ دەکات ترسو بیمی خوای لە دڵـدا جێگیر بێتو پەندی لێ وەربگرێ لـە بەر ئەوەی هەموو فەرمانێکی تۆ دەگەڕێتەوە بۆ لای خوایەکی بینەرو زانایەکی وا کـە بە ئەندازەی گەردیلەیەك هیچ شتێکی لە زەویو نە لە ئاسمان لێ وون نابێ ، لە هەر شوێنێك بێت دەت بینێت وە تۆ دەتوانی خۆت لە غەیری خوا بشاریتەوە بەڵام هەرگیزاو هەرگیز ناتوانیت خۆت لە خوا بشاریتەوە وە لـە تواناو دەسەڵاتتدا هـەیە کە هەر چی ئادەمیزاد هـەیە فریوی بدەی بەڵام بێگومان ناتوانی خوای خاوەن دەسەڵات فریو بدەی • وە دەتوانیت هەر چی لە سەر زەوی دەژێت دەستەوەستانیان بکەیت بەڵام هەرگیز ناتوانیت دروست کـەری ئاسمانەکانو زەوی دەستەوەستان بکەی ، وە خەڵـکی سەیری ئەو کردارو ڕەووشتە ڕووالەتیانە دەکەن کە بە چاو دەیبینن بەڵام خوای زانا بە ئاشکراو پەنهان ئاگادارەوو زانایە بە نهێنی دەروونو ڕازو نیازی دڵ ، هـەر چەندە لەو ژیانە بڕاوەیەدا کار بکەیتو خـۆت مـاندو بکەیت ، هیچ پەنایەك نییە کە خۆتی لێ پەنهان بکەیت ، لە ترسی چێشتنی شەڕابی مردنو گەڕانەوە بۆ بەردەم ئەو دادگایەی کـە هیچ پارێزەرو پەرتیلو تـکا کاریو شایەتی بە درۆو فێڵو تەڵەکە یەك ، نـا توانن بە فریات بێن لـە ڕۆژێکدا کـە خوای بالادەست تەرازووی ڕاستیو دادگەری دادەنێتو ، پاداشتی هەموو بەندەکانی دەداتەوە پڕ بە پڕی کردەوەکانیان • ئایینی پیرۆزی ئیسلام ئەم بڕوا بوونە (بڕوا بوون بە خواو ڕۆژی دوایی) لە دڵی ئادەمیزاددا دەچەسپێنێ بە شێوەیەك کـە

وا بزانێ هەمیشە پاسەوانێکی خوو ڕەووشتی وا بە سەریەوەو پاڵی پێوە دەنێ بۆ کارکردنو هەڵی دەنێ بۆ قەبووڵ کردنی فەرمانەکانی خـوای گەورە ، وە بوونی ئەو هۆیەی کە پاڵی پێوە دەنێ بۆ هەڵسان بە کارەکە یەکسانە لە لای ، جـا ئەو پاڵ پێوەنەرە چ لە دەرەوەی پۆلیسخانەو دادگاو بەندی خانەبێ یان نا • وە ئەو پاسەوانە ناوەکی‌یە ئەو پاڵ نـەرە دەروونیەیە کـە بازووی یاسای ڕەوشتی ئیسلام بە هێز دەکات بۆ ئەوەی لەناو کۆمەلدا جێ بە جێ بکرێت وە ئەگـەر بێتو لەگـەڵ ئەو پاڵنەرە دەروونی‌یەرا لایەنگری‌و پاڵ پشتی‌و دەسەلاتو ڕای گشتی لەگـــەڵ دابێت کە ببێتە هۆی ئاسان کردنی جێ بە جێ کردنی ئەوا چـاکترو باشتر ئەگینا لە ڕاستی‌دا هەر ئیمـــان بە تەنیـا دەتوانێ ڕێنمایی تاکی مسوڵمانو گەلی مسوڵمان بـکات بۆ ڕاست ترین ڕێـگا ئەگـەر بێتو بڕوای گەشاوە تێکەڵاوی ناو دڵو دەروونیان بێتو ئەو بیرو بڕوایە لـە ناو دڵیاندا چەسپا بێتو چووبێتە قووڵایی دەروونیان،سەرەڕای ئەوەش ئەو بۆچوونەی ئیسلام بۆ بوونەوەرو ئادەمیزاد چەند پاڵنەرێك ئامادە دەکـات کـە مرۆڤ هان دەداتو پاڵی پێوە دەنێ بۆ کار کردن بە پێی داخوازی یاسای ڕەووشتی ، وە بەسە بۆ مرۆڤ پاڵنەرێـکی هەبێ بۆ مل کـەچ کردنو بۆ گەیشتن بە ڕەزامـەندی خواو ، جـێ بە جـێ کردنی فەرمانەکانی‌و ڕازی بێت بـە خوایەتی خواو بەندایەتی کردنی بۆی‌و ، ڕۆیشتن لە سەر ڕێبازەکەی لە ژیانیدا وە هەروەها ڕەزامەندی خواش بکات بە ئامانجی سەرەکی ژیانی •

وە کاریگەرێکی دیکە کە دەبێتە پاڵپشت بۆ کاریگەرەکەی پێشـوو بە هێزی دەکات ، بڕوا بوونە بە ڕۆژی دوایی وە بڕوای وا بێت هـــەر کەسێك مل کـەچی خوا بێتو فەرمانەکانی خوا جێ بە جێ بکات دوایی ئەوە تووشی خۆشبەختی‌و سەرکەوتن دەبێت لە جیهانی دوایی هـــەتا

هەتایيدا (الآخرة السرمدية)و ئەو کەسە دەگات بە ژیانێکی خۆش‌و دوا ڕۆژێـکی گەشاوەو نازوو نیعمەتێکی نەبڕاوەو بەردەوام ، هـەر چەندە لەم دنیـا بڕاوەیەدا تووشی جۆرەها ئازارو ئەشکەنجەو دڵتەنـگی‌و ناڕەحەتی بووبێت ، • بەڵام ئەگـەر بێت‌و لەم جیهانەدا ژیانی بە سەرپێچی کردنی فەرمانەکانی خوا بەرێتە سەر ئەوا هیچ گومانی تێدا نی‌یە کـە سەرەنجامی ئەو کەسە لە ڕۆژی دوایی‌دا تۆڵەیەکی سـەخت‌و سزایەکی هەمیشەیی‌یە ، هەر چەندە لە ژیانی دونیادا لەو پەڕی خۆشی‌و لە جۆرەها نازو نیعمەت‌و ڕابواردن‌دا بوو بێت • ئەگەر ئومێدو ترس لە خوا لە ناو دڵی کەسێکدا کۆ بوونەوەو لە قوڵایی دەروونیا جێگیر بوون وەکو ئـەوە وایە کە لە قوڵایی دەروونیا هێزێـکی کاریگەر بووبێت‌و هانی بدات بۆ ڕێـگای چاکەو باڵی پێوە بنێ بۆ دەست گرتن‌و پا بەند بوون بە ڕێبـازی ڕاست‌و تەواو لە چـەند کات‌و گوزەردا ، هەر چەندە وابزانێ پا بەند بوونی بە ڕێبازی ڕاستەوە دەبێتە هۆی زیان گەیاندنی بە بەرژەوەندیەکانی ژیانی ئەم جیهانە ، وە هەروەها ئەو پاڵنەرە دەروونی‌یە دەتوانێت کـە لـە خەسـارو خراپەکاری بپـارێزێت ئەوەی لـەم ڕوون کردنەوەیەدا دەردەکەوێت ئەوەیە کە :ـ

ئاینی ئیسلام بۆ چوونێکی تایبەتی هەیە بۆ بوونەوەرو وە پێوەرێـکی تایبـەتیشی هـەیە بۆ چاکـەو خـراپەو سەرچاوەیەکیشی هـەیە بۆ زانینـی خـوو ڕەووشت ، وە هێزێـکی جـێ بە جـێ کەری تایبەتی‌یەو پاڵنەرێکیشی هـەیە کە باڵی پێوە بنێ بۆ کار کردن ، وە ئاینی ئیسلام لەم بەشەدا ڕێبازێـکی تایبەتی هەڵدەبژرێت کە جیاوازە لە ڕێبازی هەموو یاسا ڕەوشتیەکانی جیهان ، وە بە هۆی یارمەتی ئـەو پاڵنەرانەوە چەند کەرەستەیەکی ڕەوشتی ناسراو دەردەکەوێت بە پێی ئەندازەی تایبەتی ، وە لە هەموو لایەنەکانی ژیاندا جێ بە جێی دەکات

جا لە بەر ئەوە دەتوانین بڵێین ئاینی ئیسلام یاسایەکی خوو ڕەوشتی وای هەیە کــە دەگونجێت ، لەگـەڵ سروشتو زانیـــاری‌یەکانی ئادەمیزاددا •

وە بۆ ئەو یاسا خوو ڕەوشتی‌یە چـەند تایبەت کارو سیفەتێـــکی هەیە ناگونجێت لێرەدا باسی بـکەین • بەڵام ئێمە لێرەدا دەمـــانەوێ باسی سێ سیفەتی ئاشکرا بـکەین کە هەوێن‌و پوختـەی ئەو یاســا ڕەوشتی‌یەن • بەڵـکو لە ڕاستی‌دا ئەمانە لە پێشەکیەکانی ئیسلامن لـە یاسای خوو ڕەوشتی‌دا •

سیفەتی یەکەم :ـ ئەم سیفەتە ڕازی کردنی پەروەردگارو گەیشتن بە ڕەزامەندی خوا دەکات بە مەبەست (هدف)ی سەرەکی لـــە ژینی ئادەمیزاددا • جـــا بە هۆی ئەوەوە پێوەرێـکی بەرز بۆ خوو ڕەوشت دروست دەبێت کە لە ڕووی بەرز بونەوەی خووره وشتی‌دا هیچ شتێك ناتوانێ ڕێـگەی بەرز بوونەوەو پێشکەوتنی لێ بگرێ ، وە هەروەهـــا ئەوسیفەتە سەرچاوەیەك بۆ زانیـــاری‌و زانست بڕیار دەداو بەهرەی خۆگرتن‌و بە هێزی بە سەر خوو ڕەوشتی ئادەمیزاددا دەڕێژێ بـــە شێوەیەك کە بەرز بوونەوەو پێشکەوتن‌نی لەگەڵ دادەبێ ، لە دوا جاردا گۆڕان‌و هـەڵ گەڕانەوەی تێدا ڕوو نەدات ، وە هەروەها ئەو سـیفەتە بە هۆی لـە خوا ترسانەوە هێزێـکی جێ بە جێ کەر بۆ خوڕەوشت ئامادە دەکات‌و ئینسان هان دەدات بۆ هەستان‌و ئاگـادار بوون بـــە پێویستیەکانی خۆی ، بە بێ ئەوەی کــە دەستێکی هۆ لـە هۆیەکـانی دەرەوەی تێـدا بێت ، دیسان ئەو سیفەتە هێزێك دەخاتە دڵی ئینسانەوە لە سایەی بڕوا بوون بە خواو بە ڕۆژی دوایی هێزێکی هاندەری لە ناو دڵ‌و دەروونیدا دروست دەکات کە ئارەزووی هەبێت بۆ ئیش کردن بە یاسای خوو ڕەووشت لە خوودی خۆی‌دا •

سیفەتی دووەم : ئەو هـاندانو ئارەزوو پێ دانە ڕووتـەو هیچ ئاواتو خوو ڕەووشتێکی تازەی نە ناسراو نایەنێتە کایەوە وە هـەوڵ نادات بۆ لە ناو بردنی هـەندێ خـوو ڕەووشتی مرۆڤایەتیو بەرز کردنەوەی هەندێکی دیکە ، وە ئەو هاندانو ئارەزوو پێدانە لـە خوو ڕەووشتدا هیچ شتێك لە ناو خۆیدا ناگرێ تەنها ئەوە نەبێت کە لە ناو هەموو خەڵـکیدا ناسراوە • وە هیچ شتێك نەبچووك نەگەورە لە خوو ڕەووشتدا بە جێ ناهێڵنو پشت گوێ ناخات ، بەڵـکو دەست نیشـانی دەکاتو هەمووی وەردەگرێ • لە دواییدا هەموو یەکێك لـە ژیانی مرۆڤایەتی لە شوێنی خۆی دادەنێت ، لـە ڕێبازی ژیانی مرۆڤایەتیدا جێگری دەکات ، دەرگای جێ بە جێ کردنی ژیانی مرۆڤایەتی فراوان دەکات بە فراوان کردنێکی زۆر بەر بڵاو لە لایەنەکانی ژیان وە هیچ بەشێك لە بەشەکانی ژیان وەکو : کردەوەکانی تاكو کـارو باری ناو ماڵو تێکەڵاوی شارستانیەتیو کـارو باری ڕامیاریو ئابووریو بازاڕو قوتابخانەو دادگاو سـەر بازگەو گۆڕەپانی جەنگو کۆنگرەی ئاشتیو چەندەها لایەنی دیـکە کـە پەیوەندی بە ژیانی ئادەمیزادەوە هـەیە دەبینین شوێنەواری خوو ڕەووشتی تێـدا بەدی دەکرێو چـووەتە ناوەرۆکەوە • کەواتە ئاینی ئیسلام وا لە خوو ڕەووشت دەکات کـە زاڵ بێت بە سـەر هەموو لایەنەکانی ژیانداو دەستی بەسەر ڕابـگات • وە بەو هۆیەوە دەیەوێ کـە جڵەوی کاروباری ژیان لە دەست هـەواو ئارەزوو هەستو بەرژوەندی دەربێنێتو بـداتە دەست خـاوەن خووڕەووشتی پاكو دابو نەریتی جوان • سیفەتی سێیەم : ئەو سیفەتە داوا لـە خەڵك دەکات یاسایەك بۆ ژیان بهێننە کایەوە کە بنچینەکانی لە سەر چاکە دامەزرابێت ، وە هیچ شتێکی خراپی لەگەڵ تێکەڵاو نـەبوو بێ ، وە بە شێوەیەکی وا بانـگەوازیان لێ دەکات کە خێرو چاکـە

بـکەن ، بەو شێوەیە کـە مرۆڤایەتی لە کاتو شوێنێکدا بە چـاوی بەرزو ڕێزەوە بۆی دەڕوانن ، وە هەروەها داوایان لێ دەکـات کـــە هەستن بە لە ناو بردنو دوور خستنەوەی ئەو خراپانەی مرۆڤایەتی لـە هەموو کاتێکدا بە چاوی سووکو چروك سەیریان دەکات •

ئا ئـەم بانـگەوازی‌یەیە کـــە ئایینی ئیسلام هـەموو بەرەی ئادەمیزادی بۆ لا بانـگ دەکـات ئەو کەسانەی کە وەڵامیان داوەتەوەو بە دەم بانـگەوازی‌یەکەیەوە هــاتونو لە ســـەر یەك ووشە کۆی کردونەتەوەو گەلێـکی موسڵمانی لێ پێك هێناون ، وە مەبەستیش لـە کردنیان بە یەك گــەل بۆ یەکخستنی ئەوەی کە لە توانایاندا هـــەیە لە هەوڵو تێکۆشانی کۆمەڵایەتی بۆ بەرپا کردنی چاکەو یارمەتی دانو خۆشەویستی ، وە بەرپەرچ دانەوەو گرتنی خراپەکاری •

وە گەڕانو ڕۆیشتن بە شوێنی ئەو کەسانەدا کە بەرهەڵستی چاکە دەکەنو لە پێناو کوژاندنەوەیدا هەوڵ دەدەن ، (لادانیش نی‌یە لـــە خراپەو توانا نیە بۆ چاکە مەگەر بە خوا نەبێ) •

یاسای ڕامیاری

یەکتا پەرستیو پێغەمبەرایەتیو جێنشینی (الخلافة) ئەمانە سێ پایەن کە یاسای ڕامیاری ئیسلامیان لە سەر بنیات نراوە ، وە شتێکی ئاسان نییە بۆ ئێمە کە باسی هەموو یاسا ڕامیاریەکانی ئیسلام بکەین بە هەموو لقو چڵەکانییەوە تەنها کاتێك نەبێت کە شارەزایییەکی تەواومان هەبێت دەربارەی ئەم سێ بنەمایە (یەکتا پەرستی ، پەیام ، جێنشینی) ، وە لە پێش هەموو شتێكدا باشتر وایە کە یەك لە دوای یەك بە کورتی باسی هەر یەکێکیان بکەین •

(١) یەکتا پەرستی (التوحید) :

یەکتا پەرستی مانای وایە کە تەنها خوای گەورە پەروەردگارە بۆ ئەم جیهانەو ئەوەی کە تێدایە لە بەرەی ئادەمیزاد ، وە هەر بە تەنها ئەو بەخێوکەرو پادشایە ، وە داد پرسیو دەسەڵاتو فەرمان کردنو قەدەغە کردن تەنها بۆ ئەوە ، وە هەر ئەو شایستەی مل بۆ کەچ کردنو بەندایەتی بۆ کردنە •

وە بێجگە لەو هیچ کەسێك هاوبەشی لەگەڵدا ناکات ، لە دوایدا گیانی ئێمەو ژیانمانو هێزو تواناو هەموو ئەو ئەندامانەی کە خوا پێی بەخشیوینو بەکاریان دەهێنین لەو کارو بارانەدا کە ئارەزووومان

لێی هەیە ، وە هەروەها ئەو کارو فەرمانانەی کە ئەم بوونەوەرەدا بۆ مان دیاری کراون ، وە ئەو بوونەوەرەی کـە ژیانی تێدا دەبەینە سەر ، ئێمـە هیچ شتێکمان لـــە مانە دروست نەکردووەو نەمان هێناوەتە بوونەوە ، وەیان بە هۆی زانیاریی‌یەکەوە هێنابمانە کایەوە کە لە خوودی خۆمان دابێت ، بەڵـکو هەر خوای پەروەردگارە کە ئەم شتانەی پـێ بەخشیوین بە بێ ئەوەی هیچ کەسێك لەگەڵیدا هاوبەش بێت •

وە بۆ ئێمە ڕەوا نی‌یە نەزۆر نەکەم کە مەبەستی ڕێ نیشاندانمان وەیان سنوورو پلەو پایەك بەگوێرەی ویستی خۆمـان بۆ هێزو تواناو مافەکانمان دیاری بکەین ، وە هەروەهـا دروست نی‌یە بۆ هیچ کەسێك هـەر چۆنێك بێت ئەو ڕێـگایە بگرێتو خۆی تێ هەڵبقورتێنێ ، بەڵکو ئەمانە هەموویان تایبـەتن بە خوای پەروەردگارەوە ، وە هـەر ئەو بە تەنها ئەو مافانەی بە سرووشت پێ بەخشیوینو خستونیـــەتە ناو دڵو دەروونمانەوەو ڕێـگەی داوین بۆ سەر پەرشتی کردنی زۆر لە دروست کراوەکانی خۆی لەم جیهانەدا ، ئا ئەوەیە بیرو باوەڕی یەکتا پەرستی ، هەر وەکو دەبینیت لە تواناییدا هەیە کە بیرو باوەڕی خـوکم کردنی ئادەمیزاد وەلا بنێ بە یەکجاری بە سەریدا زاڵ بێت وە هیچ کـەسێك مافی حوکمی نی‌یە تەنها خوا نەبێت وە هیچ داد برسێکیش نی‌یە تەنهـا خوا نەبێت وە هیچ دادو یاسایەکیش نی‌یە تەنها دادو یاســـای ئـەو نەبێت •

پەیام (الرسالة) :

پەیام بریتی‌یە لـەو هۆیەی کـە یاسای خوایی بە هۆی ئـەوەوە دەگاتە ئێمە ، ئەوەی کە بە هۆی پەیامەوە پێمان دەگات شی کردنەوەیە بۆ

قورئان‌و ڕاڤه کردنی ، پاڵ پشتێکه که پێغه‌مبه‌ر (صلی الله علیه وسلم)به به‌قه‌و کردار پێشکه‌شی کردووین به پێی ئه‌وه‌ی که جێ نشین‌و خه‌لیفه‌ی خوایه له‌م جیهانه‌دا ، وه خوای گه‌وره له قورئانی پیرۆزدا هه‌موو ئه‌و شتانه‌ی له بنج‌و بناواندا ڕوون کردۆته‌وه که پێویسته یاسای ژیانی مرۆڤایه‌تی له سه‌ردا بنرێ به‌ڵام ئه‌وه‌ی له مه‌و دواوه پێویستمان پێ‌ی ده‌بێ به ڕوون کردنه‌وه‌و شی کردنه‌وه بۆ بنج‌و بناوان ئه‌وا پێغه‌مبه‌ری مه‌زنمان (صلی الله علیه وسلم) ڕوونی کردۆته‌وه‌و له ژیانیدا نواندوونی به دامه‌زراندنی یاسای ژیانی مرۆڤایه‌تی‌و هه‌ڵسوڕاندنی به گوێره‌ی ویستی قورئان ، بۆ ئه‌وه‌ی ببێته پێشڕه‌وێکی ڕێك‌و پێك‌و جوان بۆ شوێن که‌وتوانی ، ئه‌و دوو بنج‌و بناوانه له زاراوه‌ی ئیسلامدا پێ‌ی ده‌وترێ (شه‌ریعه‌ت) که بریتی‌یه له‌و ده‌ستوره بنچینه‌یی‌یه‌ی که کۆشکی ده‌وڵه‌تی ئیسلامی له سه‌ر داده‌مه‌زرێنێت •

٣ ـ جێ‌نشینیه‌تی (الخلافة) :ـ

جێ‌نشینیه‌تی له زمانی عه‌ره‌بیدا به سه‌ر جێگری (نیابة)دا ده‌بڕدرێت ، وه پله‌و پایه‌ی مرۆڤ له‌و بوونه‌وه‌ره‌دا له ڕوانگه‌ی ئایینی ئیسلامه‌وه جێ‌نشینیه‌تی‌یه بۆ خوا ، مانای وایه که ئاده‌میزاد جێگری ئه‌وه له هه‌موو کاروباری ژیانیدا وه نابێ هیچ شتێك له کارو باری ژیانی ببات به ڕێوه مه‌گه‌ر به پێ‌ی ئه‌و مافه جێ نشینیه‌تی‌یه نه‌بێ که خوای گه‌وره پێ‌ی به‌خشیوه •

ئایا نه‌ت بینیوه کاتێك که کارو باره‌کانت ده‌خه‌یته ژێر چاودێری یه‌کێك‌و ده‌یکه‌یته جێگری خۆت ، له چوار شتدا بڕوای به تۆ هه‌یه :

یه‌کەم : ته‌نها تۆ خاوه‌نی ڕاسته‌قینه‌ی کاروباره‌کانتی نه‌ك ئه‌و که‌سه‌ی که کارو باره‌کانت خستۆته ژێر ده‌ستی •

دووەم : پێویستە لە سەر ئەو کەسەی کە ئیش‌و کارەکانت خستۆتە بەر دەستی بە پێی فەرمان‌و ڕێنمایی تۆ بڕوات بە ڕێوە •

سێیەم : بۆی نی‌یە کە سەر پێچی فەرمانەکانت بکات‌و لەو سنورە تێ پەڕێ کە بۆت دیاری کردووە بۆ ئیش کردن •

چوارەم : پێویستە لە سەر ئەو جێگرە کە بە پێی ویستی تۆ کارەکان بکات نەك بە ئارەزووی خۆی •

ئەو چوار خاڵانەی کە باسمان کردن بە شێوەیەکی تەواو بریتین لە جێ نشینیەتی بە شێوەیەك تەنها بە دان نان بەوشەی (النيابة) دادەمەزرێت • ئەگەر هات‌و جێگرێکت دیت بە پێی ئەو چوار مەرجانە کاری نەکردو بە گوێرەی پێویست ئەرکی سەرشانی نەبرد بەڕێوە ، ئەوە لەو کاتەدا بەو کەسە دەوترێت لە سنوور لای داوەو پەیمانی جێگریەتی هەڵوەشاندۆتەوە ، ئەو دەوڵەتەی کە بە پێی ئەو تیۆرە ڕامیاریە دەڕوات بە ڕێوە تەنیا جێ‌نشینی مرۆڤایەتی‌یە لە ژێر دەسەڵاتی پەروەردگاری باڵا دەست دایە وە مەبەستی سەرەکیش هێنانەدی ویست‌و ڕەزامەندی خوای گەورە بێت ، وە بە پێی ڕێنمایی ئەو بڕوات بە ڕێوە بە بی ئەوەی تێ بپەڕێت ئەو سنورەی کە بۆی دیاری کراوە بۆ بەڕێوە بردنی ژیانی خۆیی‌و کارو بارەکانی •

وە ئەوەی لێرەدا دەگووجێ باس بکرێ ئەوەیە کە ئاینی ئیسلام سیفەت‌و مەدالیای جێ (نشینیەتی) نالکێنێ بە هیچ کەسێکەوە لە ئەندامانی کۆمەڵ ، وە نەبە هیچ ماڵێك وە نە بە هیچ چینێك ، بەڵکو فەرمانی جێ‌نشینیەتی دەداتە دەست هەموو تاکەکانی ئەو کۆمەڵەی کە بڕوای ڕاستەقینەی بە بنچینە سەرەکیەکانی یەکتا پەرستی‌و پەیام هێنایێت ، وە لێهاتووی تێدا بەدی بکرێت‌و ئامادەیی هەبێت بە هەستان بە هەموو ئەو

ئیش‌و کارانەی کە جێ نشینەتی دەیگرێتە ژێر خۆیەوە ، ئەگەر هات‌و لە جیهان‌دا کۆمەڵگایەك بەو ناونیشانانە هەبوو ئەوە هیچ گومانی تێدا نی‌یە کە ئەو کۆمەڵگایە شایەنی ئەوەیە کە بێت بە جێ‌نشین ، وە ئا ئەم شوێنەیە کە بیرو باوەڕی کۆمەڵگای ئیسلامی لێ پەروەردە دەبێت‌و سەر هەڵ دەدات ، وە هەموو یەکێك لە ئەندامەکانی کۆمەڵگای ئیسلامی بەشێکی بە جێ نشینی‌و وەرگرتنی‌دا هەیە •

وە ئەو مافە هەموو ئەندامەکانی کۆمەڵ وەکو دەنکەکانی شانە تێیدا یەکسانن ، وە هەروەها ڕەوا نی‌یە بۆ هیچ کەسێك کە ئەم مافانە قەدەغە بکات لە هەر کەسێك کە لە کۆمەڵگای ئیسلامی‌دا ئارەزووی لێ بێ : شتێکی ڕوون‌و ئاشکرایە کە هەر دەولەتێك بیەوێت کارو باری وولات بە ئاسانی ببات بەڕێوە پێویستی بە ڕەزامەندی‌و لایەنگری گشتی کۆمەڵ دەبێت ، وە هەر ئەوان لایەنێك لە مافەکانی جێ‌نشینیان دەخەنە ژێر دەستیەوە وە ئەو جێ‌نشینیەش پێك نایەت‌و دانامەزرێت تەنها بەڕای ئەوان نەبێت ، وە هیچ کارو بارێك نابرێت بە ڕێوە تەنها بە ڕاوێژی ئەوان نەبێت، کەواتە هەر کەسێك ڕەزامەندی جەماوەری بۆ لای خۆی ڕاکێشاو بوو بە جێی بڕوا پێ کراویان ئەوە لەو کاتەدا دەبێتە جێ‌نشینیان بۆ هەستان بە پێویستیەکانی جێ‌نشینی وە هەر کەسێك متمانەی خۆی لە ناو کۆمەڵدا لە دەست دا ناچارە دەبێ واز لەم پلەو پایە مەزن‌و گرنگە بێنێ ، کەواتە کۆمەڵگەی ئیسلامی کۆمەڵگەیەکی ڕێك‌و پێك‌و تەواوەو هیچ مەبەستێکی نیە ، بەڵام تەنیا ئەوەی کە کۆمەڵگەی ئیسلامی لە کۆمەڵگە ڕۆژ ئاواییەیە ناسراوەکانی ئیمرۆ جیا دەکاتەوە ئەوەیە کە تیۆری ڕامیاری ڕۆژ ئاوا دەڵێت :

دەبێ جەماوەر ببێتە جێ‌نشینی خوا لە سەر زەوی ، وە ڕوون

کردنەوەی ئەو لایەنەش ئەوەیە کە مافەکانی دادو فەرمان ، لە کۆمەڵگای ڕۆژ ئاواییدا ، کۆمەڵی پێ دە چەوسێندرێتەوە وە هــەر ئەوان جڵەوی کارو باریان بە دەستەوەیەو بە ئارەزووی خۆدان بەرنامەو ڕێبــاز دا دەنێن ، وە ئەوەی کە ئارەزوودان لێ بێت لە دانانی دەستوورو یاسا لــە سەر زەویدا بە گوێرەی ویستو خواستی خۆیان جێ بە جێی دەکەن . وەمەبەستی سەرەکیش لە حوکم گێرانیان بریتییە لــە ڕازی کــردنی خواستی گشتی دانیشتوان ڕاکێشانی سەرنجیانو جێ بەجێ کردنی هەواو ئارەزووی خۆیان .

بەڵام ئاینی ئیسلام بە پێچەوانەی ئەوەیە حوکم گێڕان ، فەرمــان دەرکردن ، تەنها شایستەی خوای گەورەیە ، هەر خوایە بە تەنها کــە مافی یاساو دەستور دانانی هــەیە بۆ بەندەکـانی بەبێ . هاوبەشو بێ بەرامبەر ، بەڵام پلەو پایەی کۆمەڵ لە ڕوانـگەی ئیسلامەوە وەکو پلەو پایەی ئەو جێ نشینانە وایە کە بە سرووشتی پلەو پایەیان ناچـارن کـە دوای ڕێبازی ئەو خوایە بـکەون کە پێغەمبەر (صلی الله علیـه وسلم) لە لایەن ئەوەوە هێناویەتی بە موو لێی لا نادەن ، وە ئەوانەی بە دوای ڕێبازی خوا کەوتون لە کۆمەڵـگای ئیسلامیدا هیچ مەبەستێکیان نەبووە تەنها ڕەزامەندی خواو جێ بەجێ کردنی فەرمانەکانی نەبێ ، پوختــەی قسان ئەوەیە کە کۆمەڵـگای ڕۆژ ئاوایی پلەو پایەی خوایەتی بۆ خــۆی داگیر دەکات بە زۆرە ملیو خۆ سەپاندن لە سەر زەوی خوادا بــە بێ ئەوەی مافی ئەوەی هەبێ ، وە هەرچی وزەو توانا هــەیە بە گوێرەی ویستی خۆییو ئەندامەکانی دەیخاتە کار . بەڵام کۆمەڵـگایی ئیسلامی بەندایەتییەکی کۆمەڵایەتییە بۆ خوای گەورەو بە کەمەندی یاســای خواوە بەستراونەتەوە ، وە ئەو هێزو توانایەی کە هەیەتی بە کــاری

ناهێنێ تەنها لە چوار چێوەی ئەو سنورەدا نەبێ کە خوای گەورە بۆی دیاری کردووە •

ئێستاش دەمانەوێ بە کورتی وێنەیەکی ڕوونو ئاشکراتان بخەینە پێش چاو دەربارەی ئەو کۆمەڵگایەی کە بناغەکەی لە سەر بنچینەی یەکتا پەرستیو پەیامو جێنشینی دادەمەزرێنێت ، وە مەبەستی ئەو کۆمەڵگایەش هەر وەکو خوای گەورە لە چەند شوێن لە قورئانە پیرۆزەکەیدا باسی کردووە ئەوەیە :ـ کە ئەو خووڕەووشتە بەرزانەی خوای گەورە دەیەوێ ژیانی مرۆڤایەتی پێی شیرینو ڕازاوە بێتو خێرو فەڕەکەی بە هەموو لایەکدا بە گوێرەی توانا بڵاو بێتەوەو هەوڵ بدات بۆ بەرزکردنەوەو زۆر کردنی ڕێبازە چاکەکانیو بنە بڕ کردنو نەهێشتنی هەموو ئەو خراپەو خراپەکاریانەی کە خوا پێی ناخۆشە لە سەر زەوی بکرێت ، وە پاکی بکاتەوە لە چڵكو چەپەڵی گومان ، وە ئاینی ئیسلام تەنیا هەر بۆ ئەوە نەهاتووە کە دەوڵەتێك دابمەزرێنێو گرنگی بە هەڵسوڕاندنی کارو بارەکانی بداتو هەڵ بستێت بە گرنگی دان بە بەرژەوەندی گەلێکی تایبەت لە ناو هەموو گەلانی جیهان داو باقی گەلانی دیکەش پشت گوێ بخات •

بەڵکو ئەوەی ڕاستی بێت ئەوەیە کە ئاینی ئیسلام لەو دەوڵەتەی کە بە پێی بنچینەکانی ئیسلام دایدەمەزرێنێت مەبەستێکی زۆر پیرۆزترو بەرزتری هەیە ، وە لە سەری پێویست دەکات کە هەرچی لە توانایدا هەیە بە کاری بهێنێ لە پێناو بەدی هێنانی کۆمەڵگایەکی ئیسلامیدا بۆ وەدەرخستنی ئەوەی کە خوای گەورە دەیەوێت ژیانی بەندەکانی لە سەر زەویدا پێ بڕازێنێتەوە ، وە بە ڕەنگی پاکیو جوانیو خێرو تەواویو ڕزگاریو خۆش بەختی ڕەنگ بداتەوەو ، هەڵبستێ بە

لە ناو بردنی هەموو ئەو شتانەی کە دەبنە هۆی خراپەو ئاژاوە نانەوە بۆ سەر بەرەژەوەندی بەندەکانی خوای گەورە •

وە ئایینی ئیسلام وێنەیەکی ڕوونو ئاشکرامان لە چاکەو خراپە دەخاتە پێش چاو بۆ ئەوەی لەو ڕووانگەیەوە بتوانین بڕوانینە ئەو بەرژەوەندییانەی کە خوای گەورە پێیان ڕازییەو ئەو خراپەو خراپە کاریانەی کە خوا ڕقی لێیان دەبێتەوە ، کەواتە کۆمەڵگای ئیسلامی لە هەموو چەرخو زینگەیەکدا دەتوانێت بەرنامەی چاك کردنو پەروەردە کردن بەبات بە ڕێوە ئەگەر هاتو ئەو وێنە ڕوونو ئاشکرایەی چاکەو خراپەی لە پێش چاو دابنرێت • وە ئەوەی کە ئایینی ئیسلام زۆر مەبەستییە داوا لە نەوەکانی دەکات کە دەستی پێوە بگرنو لە بنچینە خوو ڕەووشتیەکانی لا نەدەن ، وە هەر بەم شێوەیە نەخشەیەکی پتەوی بەردەوام بۆ کۆمەڵگاکەی دەکێشێت بۆ ئەوەی لایەنی ڕامیارییەکەی لە سەر بنچینەی ڕاست گۆیییەکی پوختو داد گەرییەکی درەخشانو دەست پاکییەکی بێ گەرد دابمەزرێنی ، وە لە هیچ کاتو زەمانێکدا ئایینی ئیسلام ڕازی نابێت کە کۆمەڵگاکەی لە زۆر دارىو فێڵو دەست درێژی نزیك بکەوێتەوە لە پێناوی بەدی هێنانی بەرژەوەندییەکانی نیشتمانیو بەڕێوە بردنو نەتەوەیی وە ئایینی ئیسلام لە هەموو کاتێك ڕەوایىو دەست پاکىو داد گەری بە زیاتر دادەنێ لە سەر هەواو ئارەزوو پەیوەندی خزمایەتیو نزیکی لە نێوان پێشەواو گەلدا لە ناوەوەی وڵات وە لە نێوان گەلێكو گەلێکی دیکە لە دەرەوەی وڵاتدا •

دیسانەوە ئایینی ئیسلام فەرمان دەکات بە دەوڵەتی ئیسلامیو ئەوانەی هەڵ دەستن بەبەڕێوە بردنی کارو بارو ئاکەکانی تر هەرکاتێ

بە لێنتان دا بەڵێنەکە بە تەواوی بەنە سەر ، وە کێشانەو پێوانە بە تەواوی ئەنجام بدەن وە مافی خەڵکی بە ناڕەوا نەخۆن وە ئەوەی کـــە بەزار دەیڵێن کردەوەی پێ بـکەن ، وە ئەو مافانە لە بیر مەکەن کە لە لایەن خەڵـکی‌یەوە بە سەرتانەوە هەروەك چۆن کـە مافی خۆتان بە سـەر خەڵکی‌یەوە لە بیر ناکەن ، وە دەسەڵاتو هێزی ماددی‌تان مەکەنە هۆی زوڵمو زۆرداری ، ئەوەش بزانن کە ڕاستی لە هەموو کاتێك‌دا هـەر ڕاستە ، جا کەوایە پەلە بـکەن بۆ جێ بەجێ کردنی ، وە هێـزو دەسەڵاتیش سپاردەیەکی خوایی‌یە بۆ بەندەکانی هەر کاتێك بە کـارتان هێنا دڵنیا بن لەوەی کە لێپرسراون لە بەردەم بارەگای خوا بە بێ کـەمو کووڕی • ئینجا دەوڵەتی ئیسلامی هەر چەندە لە ناوچەیەکی تایبەت لـە ناوچەکـانی زەوی ، یان لە پارچەیەك لـە پارچـەکانی دا بەرپا ببێت مافەکانی مرۆڤایەتی‌و شارستانیەت بۆ سنووری جوغرافی دیاری ناکات ، بۆ وێنە : ئاینی ئیسلام بۆ مرۆڤایەتی چـەند مافێـکی ڕامیـاری دیاری دەکاتو فەرمان بە چاودێری کردنو پاراستنی دەکات لە هەموو کاتێك دا بۆ هەموو ئادەمیزاد لە سـەر زەوی ، جا ئەو ئینسانە چ لـــە ناودەوەی دەوڵەتی ئیسلامی دا بێت یا لە دەرەوەی ، دوژمن بێت یا دۆست بێت ، خۆشەویست بێت یا ناخەز بێت ، بە هۆی جەنگەوە ، وە ئەوەی لێـرەدا ئاینی ئیسلام بە گرنـگی دەزانێت ڕێز گرتنی ئادەمیـزادو بە فیـڕۆ نەچونیەتی ، چونکە خوین‌ڕشتن لە هەموو کاتێکدا حەرامەو درووست نیە تەنها بە مافێکی ڕەوا نەبێ ، وە لە ئاینی ئیسلامـدا ڕەوا نی‌یە دەست درێژی کردن بۆ سـەر ئافرەتو منداڵو پەك کەوتەو نەخۆش‌و برینـدار لە هـەر کاتێکدا بێت ، وە هەروەها بە پێویستی داناوە کـە ڕێز لـە شەرەف‌و ناموسی ئافرەت بگرێ ، وە بە هیچ کلۆجێك دروست نیـە سوکایەتی‌و دەست درێژی بۆ سەر بکرێ ، وە پێویستە خواردن بدرێتە

برسی‌و پۆشاك بدرێته ڕووت‌و ، بریندار دەرمان بکرێ‌و نەخۆش دڵی بدرێتەوە ، هەر چەندە کە ئەو ڕووت‌و بریندارو نەخۆشانە لە گەلێکی دوژمن بە دەوڵەتی ئیسلامی بن ، تا ئەم مافانەو چەندەها مافی دیکەش لە وانەی کە ئایینی ئیسلام بەخشیونی بە ئادەمیزاد لە بەر ئەوەی ئینسانـەو پلەو پایەو مافی بنچینەیی هەیە لـە دەستوری دەوڵەتی ئیسلامیدا •

بەڵام مافـە شارستانیەتەکان ئایینی ئیسلام تایبەتی نەکردووە تەنهـا بەو کەسانەی کە لە ناوەوەی دەوڵەتی ئیسلامی لـە دایك بوون بەس ، بەڵـکو لە ڕاستی‌دا هەموو موسڵمانێك لە هەر شوێنێك لە دایك بوو بێ‌و پەروەردە بووبێ ئایینی ئیسلام سەر پشکی دەکات بۆ وەرگرتن‌و گەیشتن بە مافە شارستانیەکان ، تەنها بە هاتنە ناو سنووری دەوڵەتی ئیسلامی ، وە بەش‌و مافی ئەو کەم تر نیە لە بەش‌و مافی ئەوانەی کـە لە ناو دەوڵەتی ئیسلامی‌دا پشتاو پشت لە دایك بوون‌و هەر چەندە ژمارەی دەوڵـــەتە ئیسلامی‌یەکان لە سەر زەوی‌دا بـگاتە ژمارەیەکی زۆر ، پێویستە لە سەر دانیشتوانی ئەو دەوڵەتانە کە لە هەموو مافە شارستانیەکاندا هاوبەش بن ، وە مرۆڤی موسڵمان هیچ کاتێك پێویستی بە پەساپۆرت نیـــە بۆ هیچ وولاتێك لە ولاتانی سەر زەوی کـە بیەوێ سەفەر بـکات بۆیان‌و بچێتـە ناویانەوە ، وە بە گوێرەی تواناو لێهاتووی خۆی ئەوەندەی ئارەزووی لێ بێت دەتوانێت بەرز بێتەوە بۆ پلەو پایـەو لێبرسراوی‌و کار بەدەستی بـە بێ ئەوەی هیچ شتێك لە ڕەچەڵەك‌و هۆزو چینایەتی بتوانێت ڕێی پـێ بگرێت‌و بێتە بەر بەست لە بەردەمی‌دا • وە ئەو کەسانەی لە ناو خـاکی دەوڵەتی ئیسلامیدا دەژین (بێجگە لە مسوڵمانان) ئایینی ئیسلام چـــەند جۆر مافی بۆ دیاری کردوون کە ئەمەش بە سـرووشت بەشێـکە لـە بەشەکانی دەستوری ئیسلام‌و لێی جیا نابێتەوە وە لە زاراوەی ئیسلامیدا بەم جۆرە کەسانە دەووترێ (اهل الذمة) کە بریتی‌یە لەو کەســانەی

ئاینی ئیسلام مافی پاراستنی گیانیانی مسۆگەر کردووە ، وە هیچ گومانی تێدا نی‌یە کـە گیان‌و ماڵی (اهلی ذمه) پارێزراوەو دەست درێژی کردن بۆ سەریان قەدەغەیە ، هەر وەکو چۆن کـــە گیـان‌و ماڵی مسوڵمانان پارێزراوە ، وە هیچ جیاوازیەك لە نێوان مسوڵمان‌و (اهل ذمـة)دا نی‌یە لەو یاسایانەی کە دانراون بۆ تاوانباران‌و بەڕێوە بردنی کـــارو باری شارستانیەت ، وە ڕەوا نی‌یە بۆ دەوڵەتی ئیسلامی کە دەست لـــە یاسا کەسایەتیەکانی (اهل ذمة) بدات ، وە لـــە بیرو باوەو بیر کردنەوەو بەندایەتی‌و درووشمە ئاینیەکانیان دا سەر بەستن : ئەوانەی کە باسمان کردن نموونەی مشتێکن لە خەرواریك لەو مافانەی کە ئاینی ئیســـلام بەخشیونی بە هاولاتیانی غەیرە مسوڵمان ، ئەمانە لەو مافە سەر بەخۆیی‌یە دامەزراوانەن کە ڕیشەکەنی کردن‌و دەست بە سەردا گرتنیان درووست نیە ، مادام لە ژێر سنوورو پاراستنی ئێمە دان ، هەر چەندە دەوڵەتێـکی نا مسوڵمان هاولاتی‌یە مسوڵمانەکان بچەوسێنێتەوەو بـە چـــەندەها شێوە ئەشکەنجەو ئازاریان بدات لە بەرامبەر ئەوەدا ڕەوا نی‌یە بۆ دەوڵـــەتی ئیسلامی کـە دەست درێژی بـکاتە سەر هاولاتیە نامسوڵمانەکان‌و لـە مافەکانیـــان بێ بەشیان بـکات : بە پێچـــەوانەی شەریعەتی ئیســلام‌و هەڵوەشاندنەوەی بڕوا نامەو پەیمان ، (وە سوێند بێ بە ڕاستی) ئەگـەر هەموو مسوڵمانان لە دەرەوەی دەوڵەتی ئیسلامیدا بکوژرێن بۆ ئێمـە ڕەوا نیـە کە لە ناو سنوری دەوڵەتی ئیسلامیمان‌دا خوێنی تاقە کەسێکی ئەهلی ذمه (اهل ذمة) بڕێژین مەگەر تاوانێکی وای کردبێ کـــە شـایانی کوشتن بێ ٠ وە بەڕێوە بردنی دەوڵەتی ئیسلامی‌و ئاسان کردنی ئیش‌و کارەکانی دەدرێتە دەست کەسێکەوە کـە لە پلەو پایەو لێهاتوویی‌دا بتوانێ کـارو باری ولات بە پێی کات‌و سەر دەم‌و ولاتانی تر بەڕێوە ببـــات ، وە هەر کەسێك باوەڕی بە بنچینەکانی یاسای ئیسلام هەبێت مافی ئـەوەی

هەیە کە ڕای خۆی بۆ هەڵبژاردنی جێ نشینی دەر ببڕێت ، وە ئـــەوەی کە بە شێوەیەکی تایبەت لـــە هەڵبژاردنی جێنشینیدا تێ بینی دەکرێت ئەوەیە : کە خوا پەرستیو لە خوا ترسانو شارەزاییەکی تـــەواوی دەربارەی ئیسلام هەبێت ، وە لە هەمان کاتدا لێهاتوویییەکی تـــەواوی هەبێت لە هەڵسوڕاندنی کـــارو باری میللەتی ئیسلام ، لە کاتی جەنگو ئاشتیدا ، وە پلەو پایەو جێنشینیەتی نادرێت تەنها بەو کەسە نەبێت کـــە ئەو خوو ڕەووشتو ئاکارانەی تێـدا کۆ ببێتەوە وە لە هەموو کەس زیاتر جێگەی متمانەو باوەڕ پێ کراوی گەل بێت ، لـــە دوایدا کۆڕی ڕاوێژ کردن لە لایەن هەموو جەماوەرەوە هەڵدەبژێرِ درێت ، بۆ یارمـــەتی دانی جێنشینی (الخلیفة) • وە لە سەر جێنشین (خلیفة) پێویـــستە کە هەموو کارو بارەکانی دەوڵەت بە پێی ڕاوێژی (اهـــل الحل والعقد) کۆڕی ڕاوێژ کردن ببات بە ڕێوە • وە ئەو کەسە هەر بە جێنشینی دەمێنێتـــەوە مادام جێگەی متمانەی گەل بێت ، بەڵام ئەگەر هاتو ئـــەو بڕواو متمانەیەی لە دەستدا نەمـا ئەوە پێویستە لەو پلەو پایەی بێتە خوارەوە ، بەڵام لەگـــەڵ ئەوەشدا بەردەوام گوێ بۆ قسەو فەرمانی دەگیرێ مـــادام جێگای بڕواو متمانەی خەڵك بێ ، بەڵکو لەو کاتەدا بۆی هەیە کە خۆی هەڵبژێرێتو بەر پەرچی ڕای هەموو ئەندامانی کۆڕی ڕاوێژ بداتـــەوە ، کاتێك بۆی دەرکـــەوت ئەوەی کـــە ئەوان بۆی چوون پێچـــەوانەی ڕاستەقینەیە •

وەهەموو هاوڵاتیان مافی ڕەخنە گرتنیان هەیە کاتێك کە لە دەوڵەتی خەلیفەدا شتێکیان بینی شایەنی ڕەخنـــە لێ گرتن بێت ، بەڵام دەستورو یاسا دانان لە دەوڵەتی ئیسلامیدا ڕێـــگەی پێ نادرێ تەنها لە چوار چێوەی ئەو سنورانەدا نەبێت کە شەریعەتی ئیسلام بۆی دیاری کردووە ، وە نابێ لێی لا بدرێت •

وە ئەو بەرنامەیەی کە خوا ناردویەتیە خوارەوەو پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم) ڕای گەیاندووە پێویستە لە سەر گەلی مسوڵمان بە تەواوی ملی بۆ کەچ بکەن ، وە بۆ هیچ کۆڕێك لە کوڕەکانی یاسا دانان ڕەوانیە کە بچوکترین گۆڕانکاری تێدا بکەن ، بەڵام دەربارەی ئەو حوکمانەی کە زیاتر لە مەبەستێك دەگەیەنن پێویستە لە سەر ئەو کەسانەی کە لە ئایین شارەزان لایەنو مەبەستی ڕاستی شەریعەتی تێدا ڕوون بکەنەوە ، ئەوانەو چەندەها شتی تر کە لە سەر ئەم شێوەیەن دەخرێنە بەردەم لیژنەیەك لە زانایانو شارەزایانی کۆڕی ڕاوێژ • وە ئەگەر هاتو کۆمەڵێك لە کارو بارو ڕووداوی گەورەی وایان بەر چاو کەوت کە هیچ دەقێکی تایبەتیان دەربارەی نەهاتۆتە خوارەوە • ، لەو کاتەدا پێویستە لە سەر کۆڕی ڕاوێژ یاسایەك بۆ ئەو کارو بارانە لە چوار چێوەی سنوری شەریعەتی ئیسلامدا دیاری بکات • وە داد پرسین لە ئیسلامدا نە لە خەلیفەو نە بەڕێوەبەرانی دەوڵەت هیچ کامیان دەسەڵاتیان تێیدا نی یە ، وە ئەو کەسەی دەبێتە داد پرس مانای وایە ئەوە دەبێتە جێنشینی خواو لێ پرسراوە لە بەر دەمیدا • وە داد پرس (قاض) لەگەڵ ئەوەوا کە دەوڵەت دای دەنێ سەرپەرشتی دەکات لە کۆڕو داد پرسیدا بۆی نیە حوکم لە نێوان خەڵکدا بکات تەنها بە پێی ئەو بەرنامەیە نەبێت کە خوا ناردویەتە خوارەوەو پێغەمبەر (صلی اللە علیە وسلم) ڕوونی کردۆتەوە • وە ئەو دادپرسی یە نابێت داد پرسەکە لە هەقو داد گەڕی بگێڕێتەوە هەر چەندە داد پرسی یەکەی لەگەڵ پیاوانی دەوڵەتیشدا بێت ، بەڵکو پێویستە لە سەر سەرۆکی دەوڵەت کە لە بەردەم داد پرسدا ئامادە بێت وەکو هاوڵاتیانی دیکە ئەگەر هاتو داواکار یان داوا لە سەر کراو بوو •

یاسای کۆمەڵایەتی

ئەو تیۆرەی کە یاسای کۆمەڵایەتی ئیسلامی لە سەر بنیات دەنرێ ئەوەیە : کە تاکەکانی بەرەی ئادەمیزار هەموویان لە سەر زەویدا لە یەك ڕەچەڵەکن خوای بێ هاوتا لە سەرەتادا بێجگە لە گیانێك هیچی دیکەی دروست نەکرد ، وە هەر لەم گیانەش هاوسەرەکەی دروست کرد ئەوانەی کە ئێستا دەیان بینین زەوی خوایان لە هەموو کونو قوژبنێكدا ئاوەدان کردۆتەوە وە لە سەرەتادا بەرەی ئەم نێرو مێیە (آدمو حواء) یەك گەلو یەك ئاینو یەك زمان بوونو هیچ جیاوازیو دووره پەرێزی لە نێوانیان دا نەبووە ، بەڵام هەر کە ژمارەیان زیادی کردو بەرەو زۆر بوون چوونو بڵاو بوونەوەیان لە هەموو ناوچەکانی زەویدا پەرەی سەند ، وە هەر بە هۆی ئەو پرژو بڵاویەوە دابڕ دابڕو بەش بەش بوون بۆ چەندەها گەلو نەتەوەو هۆز ، وە ئەم جیاوازیانە خۆی کێشایەوە ناو جلو بەرگو شێوازی ژیانیانو ، ئاوو هەوای جیاجیای ناوچەکانی سەر زەویو کارێکی گەورەی کردە سەر ڕەنگو ڕوخسارو ئاکاریان .

وە ئەم هەموو جیاوازیانە لە جیهانی ئەمڕۆ بەر چاوو لە واقیعی کارو بارو ڕاستەقینەدا بەدی دەکرێت ، وە ئاینی ئیسلام دان بەم ڕاستییەدا دەنێت وە بڕیاری لە سەر دەداتو نایەوێت لە ناویان ببات ، بەڵکو لە سەروی ئەمەشەوە ئاینی ئیسلام دەڵێت ئەم جیاوازیانە سوودمان پێ دەبەخشن لە کارو باری کۆمەڵایەتیماندا ، چونکە

ئاشنایەتی‌و کۆمەکی کردن لە نێوانماندا دروست نابێت تەنها بە هۆی ئەم جیاوازیانە نەبێت بەڵام لەگەڵ ئەمەش‌دا ئایینی ئیسلام هەموو ئەو جیاوازیانە وەلا دەنێت کە لە نێوان خەڵکی پەیدا بوون‌و لە دەمارگیری‌و ڕەچەڵەك‌و ڕەنگ‌و زمان‌و بیرو باوڕی نەتەوایەتی‌و نیشتمان پەرستی ، بە هەڵەو سەر لێ‌شێواوی دەداتە قەڵەم . وە هەر جیاوازی‌یەك کە پەیدا دەبێت لە نێوان دوو کەس‌دا لە سەر بنچینەی دەوڵەمەندی‌و هەژاری‌و پلەو پایەو کەم دەستی‌و ، نزیکی‌و دووری لە وانەبن کە ببنە هۆی جیاوازی ڕەچەڵەك‌و خێزان‌و ژینگەو دەورو بەر ، ئایینی ئیسلام بەشتێکی پڕو پوچ‌و خەرافی‌و سەر لێ شێواوی دادەنێت وە پەیامی ئایینی ئیسلام بۆ هەر کەسێك کە لە سەر ئەم زەوی‌یەدا بژیەت ئەوەیە : کە خوا ئێوەی لە نێرو مێ‌یەك دروست کردووە وە ئێوە هەمووتان برای یەکترین‌و لە مافەکانی مرۆڤایەتی‌دا یەکسانن‌و لەم ڕووەوە هیچ کەسێك گەورەیی بە سەر ئەوەی دیکەوە نیە .

ئا ئەمەیە بۆچوونی ئایینی ئیسلام بۆ مرۆڤایەتی ، وە لێرەدا دەردەکەوێت کە ناگونجێت جیاوازیەکی ئاشکرا لە نێوان مرۆڤێك‌و مرۆڤێکی دیکەوا هەبێت لە سەر بنچینەی جیاوازیان لە ڕەچەڵەك‌و ڕەنگ‌و نیشتمان‌و زمان‌دا ، بەڵکو ئەو جیاوازیە ئاشکرایانە لە نێوان هەموو تاکەکانی ئادەمیزاددا دەردەکەوێ بە هۆی جیاوازی بۆ چوون‌و مەبەستیان لە ژیان‌دا ، بۆ نموونە : دوو برا هەر چەندە لە ڕووی ڕەچەڵەکەوە لە دایك‌و باوکێکن بەڵام لە ڕەوڕەوەی ژیانیان‌دا لە سەر دوو ڕێبازی جیاواز دەڕۆن ، هەر کاتێك لە بیرو باوەڕو خوو ڕەووشتی‌دا جیاواز بن ، وە تاکەکانی ئادەمیزاد لە سەر بنچینەی نەتەوەو ڕەچەڵەك یەکتری نەگرن ، بەڵکو یەکتر گرتنیان لە سەر بنچینەی بیرو باوەڕێکی دیاری کراوو ، خوو ڕەوشتێکی بەرز بێت ، وە هەر کەسێك

بڕوای بە خوایەتی خواو پاشایەتی ئەو هەبێت ڕازی دەبێت بە وەی کـە پێغەمبەران (علیهم السلام) پێی هەستاون‌و ئایینی ڕاستەقینە کە ببێت بە بەرنامەی کردەوەی بۆ ژیانی ، وە دەبێت بە بەشێك لە بەشەکـانی ئـەو کۆمەڵـگایەو بە تاکێك لە تاکەکانی ، جا چ لە وەلاتی ئەفریقادا بێت یان لە ئەوروپا بێت وە یان لە ڕەچەڵەکدا بچێتەوە سەر ڕەگەزی سامی وە یان بچێتەوە سەر ڕەگەزی ئاری ، ڕەش پێست بێت یان سپی بێت ، بە زمانی کوردی بدوێت یان بە زمانی عەرەبی ، هەموو ئەوانەی کـــە لـەو کۆمەڵگایەدا بەشداریان کردووە لە پلەی کۆمەڵایەتی‌و مافەکانیاندا وەکو دەنکی‌شانە یەکسانن وە هیچ شتێك لەو جیاوازی‌یە (الفوارق) بەرەدی‌و نەتەوەیی‌و تایفە گەریەکان لە نێوانیان‌دا گوێی پێ نادرێ ، بەڵـــکو هەموویان وەکو یەك وان‌و دەسەڵاتدارو بێ دەسەڵات لە نێوانیاندا نیــە ، وە بە چاوی سووك تەماشای هیچ کامێك لە ڕۆڵەی نەتەوەکەمان ناکـەن وە هیچ کامێکیان بەلایەوە شورەیی نیە کە تێکەڵاو بێت (کۆببێتەوە) لەگەڵ برا مسوڵمانەکەی لە ترسی ئەوەی کـــە تووشی چڵك‌و پیسی بێ لـــە ئەنجامی ئەم تێکەڵاو بوونەی لەگەڵ براکەیدا ، وە هەروەها هیچ کوسپ‌و تەگەرەو پەردەیەك لە نێوانیاندا نیـــە دەربارەی ژن‌و ژن خـــوازی‌و خزمایەتی‌و دانیشتن‌و تێکەڵاوی‌و خواردن ، وە لە ناو کۆمەڵدا بە هێزو بێ هێز ڕەچاو ناکرێت بە هۆی ئەو ڕەچەڵەکەی کە دەچێتەوە ســەری یان ئەو پیشەیەی کە پێی هەڵدەستێ وە خۆی لێیان جیا ناکاتەوە بـــە تایبەتی بەو مافانەی کـە تایبەتە بە ئەوەوەو شانازی بە بنەچەیەکەوە یان بە بنەماڵەیەکەوە یان بە چینێك لە کۆمەڵدا ناکات ، وە هەروەها مرۆڤ لە ناو کۆمەڵدا بە بەڕێزو قسە ڕەوا دانانرێت بە هۆی بنەماڵەوە یــان بــە هۆی ماڵ‌و دارایی‌یەوە ، بەڵـکو کاتێك مرۆڤ ڕێزی لێ دەگیرێت لــە نێو ئەو کۆمەڵەدا کە بە خوو ڕەوشتی بەرز لە ناو خەڵك خۆی جوان‌و

شیرین کردبێت ، وە لە هەموو کەس زیاتر خۆی لـە تاوان بپارێزێتو ترسی خوای لە دڵدا بێ ئەوە کۆمەڵێـــکە بە هۆی ڕەچەڵەکو ڕەنگو جوگرافیاوە سنووری بۆ دیاری ناکرێت ، بەڵـکو بۆی هەیە زیاتر لـەو سنوورە بپڕێتو بە نێو هەموو قوژبنێکی سەر زەوی‌دا بگەڕێت ، تاکو لە سەر ئەم بنچینەیە برایەتی‌یەکی مرۆڤانەی جیهـانی بنیات بنرێت : بەڵام کۆمەڵگاکانی نەتەوەیی‌و نیشتمان پەروەری بۆیان نیە کە بەشداری بکەن تەنها لەو ڕەچەڵەکو نیشتمانە تایبەتیە نەبێت کـــە دەچنەوە سەری ، وە دەرگای هامو شۆکردن دادەخەن لە هەموو ڕۆڵەکانی ئادەمیزاد کـە لە خۆیان نەبن . بەڵام کۆمەڵگەی ئیسلامی کە کۆمەڵگەیەکی خاوەن بیری بیرۆزو ڕەووشتی بەرزە هەموو کاتێك دەرگای لە سەر پشتە بۆ هــەموو ئەوانەی کە بڕوایان بە یەك بەرنامە هەبێتو خاوەنی خوو ڕەووشتێـکی ڕێك بن ، بۆ ئەوەی بەشداری ئەو کۆمەڵە بکەنو بگەن بە مافەکـــانی خۆیان وەکو هەر یەکێك لەو کۆمەڵـگایەدا بە شێوەیەکی یەکسانی ، لـە دوایدا ئەو کەسانەی کە بڕوایان بە بیرو باوەڕی ئیسلام نیە ئاینی ئیسلام هەر چەندە وەکو تاکەکانی لە ژێر بەیداغی ئیسلامدا دەژین سـەیریان ناکات ، بەڵام لە هەمان کات‌دا بە سۆزی مرۆڤایەتی گشتی دەیان گرێتەوەو مافە سرووشتی‌یەکانی مرۆڤایەتیان لێ زەوت ناکات : وە شتێکی ڕوونو ئاشکرایەو ، لە هیچ کەس شاراوە نیە ئەگەر هاتو دوو برا جیاوازیان لە بیرو باوەڕدا هەبوو وە هەر یەکەیان بە ڕێبازێکی جیاوازدا دەڕۆیشت لە ڕەوڕەوەی ژیانی‌دا ، ئەوە مانای وانیە کە پەتی وەچەو برایەتی لـــە نێوانیاندا پچڕاوە ، وە هەروەها ئەگەر وەچەی مرۆڤایەتی دابەش دابەش کرا یان دانیشتوانی ناوچەیەك لە ناوچەکانی زەوی دابەش کرا بۆ دوو تایەفە یەکێکیان بڕوای بەم بەرنامەو بنچینەکانی هەبوو ، وە ئەوی دیکەیان بڕوای پێ نەبوو هیچ گومانی تێدا نیە کە هەر بەم شێوەیە جیا دەبنەوە بۆ

دوو کۆمەڵی ێك جیاواز ، بەڵام برایەتی‌و مرۆڤایەتی ، بەردەوام لـــە
نێوانیاندا هەیە ، وە لە ســـەر بنچینەی ئەم مرۆڤـــایەتی‌و هاوبەشی‌یە
کۆمەڵـگەی ئیسلام بە گوێرەی کە دەگونجێ بیری لێ بکرێتەوە لـــە
مافەکانی ئادەمیزاد سەلماندویەتی‌و داویەتی بە کۆمەڵگاکانی تری بێجگە لە
ئیسلام • ئینجا کە پایەکانی یاسای کۆمەڵی ئیسلامەت ناسی وەرە با پێـکەوە
دەست بـکەین بە لێ کۆڵینەوەو چاو گێڕان لەو بنچینەو پرۆگرامـە
کردەوەیی‌یانەی کـە ئیسلام نەخشەی بۆ کێشـاون بۆ هەموو لایەنەکانی
یارمەتی‌و پاڵپشتی یەکتری‌و مرۆڤـایەتی : وە یەکـــەم دامەزراوو
گرنگترین‌و مەبەستی ترینیان لە کارو باردا لە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی دا
(داڵە)وە لە ناو ماڵدا چەند تاکێك هەڵ دەکـەوێ وە بە هۆی هاوسـەری
ژنی‌و مێردایەتی وە بە هۆی ئەو هاوسەریەتی‌یەوە بنەچەیەکی تازە دێتە
بوونەوەو چەندەها لکی خزمایەتی‌و ئاشنایەتی‌و هۆزایەتی لێ دەبێتەوە ،
وە بەردەوام ئەو پەیوەندی‌یە پەرە دەستێنێت‌و فراوان دەبێت تاکـــو
باڵەکانی بڵاو دەکاتەوە بەرەو کۆمەڵگەیەکی فراوان‌و بەربڵاو • ئینجـــا
خێزان ئەو دامەزراوەیە کە هەموو وەچەیەك ڕۆڵەکانی مەشقی تێـــدا
دەکەن وە ئامادەیان دەکـــات بۆ هەڵگرتنی سەر پەرشتی شارستانیەتی
مرۆڤایەتی گـــەورە ، بەو پەڕی خۆشەویستی‌و دڵ دانەوەو دڵسۆزی‌و
ئامۆژگاری • جا ئەو دامەزراوە وە نەبێ تاکەکانی ئامادە بـــکات بۆ
هێشتنەوەی شارستانیەتی مرۆڤایەتی‌و گەشە کردنی‌و بەس ، بەڵـــکو ئەو
دامەزراوە خۆشەویستی دەخاتە ناو دڵ‌و دەروونیانەوە بۆ ئەوەی کەمیان
لە هەموویان باشترەو کارو بار چاکتر دەبات بە ڕێوە بیکەن بە جێ‌نشینی
خۆیان ، وە ئەو ڕاستی‌یەی کە لەم ڕووەوە لا ملی لێ ناکرێ ، ئـەوەیە
کـە خێزان ڕەگ‌و ڕیشەی بنچینەی شارستانیەتی مرۆڤە ، وە ئـــەو
شارستانیەتە بەندە لە سەر ڕاستی‌و دروستی ئەو ڕەگ‌و ڕیشـەیە ، هەر

له بەر ئەوەشە دەبینین کە یەکەم شتێك کە ئاینی ئیسلام گرنگی پێداوە لە مەسەلەکانی کۆمەڵ بنیات نانی دامەزراوی خێزانە ، وە بڕیاری لـــە سەر دەدات کە دابمەزرێت لە سەر باشترین و پتەوترین بنچینە • ئـەو شێوە ڕاستە بێ وێنەیەی کە لە نێوان پیاوو ئافرەتدا هەیە لە پەیوەندی هاوسەری ژن و مێردایەتی لە ڕوانگەی ئیسلامەوە ئەوەیە : کە هەر یەکێك لەوان ڕازی بێت بە هەستان بە هەڵسوڕاندنی کارو باری ژیانیان بـە پێی ئەوەی کە بۆی دیاری کراوەو لەگەڵ سروشتیدا دەگونجێ ، بۆ ئەوەی لە سەر ئەم بنچینەیە ماڵ و تێکەڵاوی و هاوسەریەکی ڕێك دابمەزرێت • وە ئاینی ئیسلام هیچ شتێکی هیچ و پووچ بە کەم سەیر ناکات وە ئـەو پەیوەندییە ناشەرعیەی کە لە نێوان پیاوو ئافرەتدا پەیدا دەبێت بـــە گاڵتەو گەپی سرووشت سەیری ناکات و وەکو شتێکی سووك و ناشیرین ڕەفتاری لەگەڵدا ناکات ، بەڵـکو ئەو تێکەڵاویە ناڕەواییە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە تووشی بنچینەکانی شارستانیەتی مرۆڤایەتی دەبێت و هەڕەشەی ڕووخان و لە ناوچوونی لێ دەکات • وە ئاینی ئیسلام وێنـەی ئـەم پەیوەندییە قەدەغە دەکات ، وە بە تاوانە یاساییەکانی دەداتە قەڵەم ، وە بۆ هەر کەسێك کە بەم کردەوە هەڵسێت لە ناو کۆمەڵدا تۆڵـــەو سزایەکی توندو تیژی بۆ بڕیار داوە ئەمەش بۆ ئەوەیە کە لـە ناو کۆمەڵدا ئەم جۆرە پەیوەندییانەی دەبنە هۆی بنەبڕ کردنی شارستانیەتی مرۆڤایەتی بڵاو نەبنەوە ، وە بۆ ئەوەی ئەو کۆمەڵە پاك ببێتەوە لـــەو پاڵنەرانەی کە ژن و پیاو هان دەدەن بۆ دروست بوونی ئەم جـــۆرە پەیوەندییە ناڕەوایەی کـــە هیچ ســـەر پەرشتیەکی لە ژێردا بەدی ناکرێت •

وە یاساکانی ئیسلام دەربارەی خۆ داپۆشینی ئافرەت (حجـاب)و قەدەغە کردنی تێکەڵاوی پیاوان و ژنان و قەدەغـــە کردنی بڵاو بوونەوەی

گۆرانیو سوورِدانو خراپەکاریو بڵاو بوونەوەیان تەنها بۆ ئەم مەبەستەیە : وە مەبەستی هەرە بەرزو ڕاستەقینەشی بەهێز کردنی خێزانو پاراستنیەتی لەو شتانەی کە دەبنە هۆی بێ هێزیو توانەوەی ئادەمیزاد • ئەوەش لە لایەکەوە وە لە لایەکی ترەوە ئاینی ئیسلام تەنها نەوەستاوە بە وەی کە ڕێگە بدات بۆ پەیوەندییەکی شەرعی لە نێوان پیاوانو ئافرەت داو بەس بەڵکو ئەم پەیوەندییە شەرعییە بە کردەوەیەکی خێرو چاكو بەندایەتی خوای دەزانێ •

وە هەر لە بەر ئەمەشە کە ئاینی ئیسلام ژن نەهێنانو شوو نەکردنی (ڕەبەنی) بە شێوەیەکی زۆر توندو تیژ دەبووغزێنێ • بۆیە دەبینین ئاینی ئیسلام هانی هەموو گەنجێك دەدات کە بیخاتە ئەستۆی خۆی ئەوەی کە دایكو باوکی لە پێش ئەودا خستویانەتە سەر شانی خۆیان بۆ هەڵسووڕاندنی کارو باری شارستانیەت •

وە هەروەها ئاینی ئیسلام گۆشە نشینی (الرهبانية) بە کارێکی باش نازانێ بەڵکو بە دروست کراوێکی (بدعه) خراپی دەزانێو پێچەوانەی سرووشتی خوایە •

وە دیسان ئاینی ئیسلام بە چاوێکی باش سەیری ئەم باوو نەریتانە ناکات کە دەبنە هۆی گران کردنی باری ژن هێنان لە سەر پیاو ، بەڵکو دەیەوێت کە ژن هێنان بکات بە ئاسان ترین کار لە نێو کۆمەڵدا ، وە داوێن پیسیشی بە ناشیرین ترین کار دەداتە قەڵەم • جا هەر لە بەر ئەم مەبەستەشە کە ئاینی ئیسلام ژنو ژن خوازی قەدەغە نە کردووە تەنها ئەو خزمە نزیکە تایبەتیانە نەبن کە پێمان ناشێن وەکو دایكو خوشكو پوورو کچی براو کچی خوشكو دایكو خوشکی شیری ، وە بێجگە ئەوانە ڕەوایە بۆ پیاو هەر کاتێك ئارەزووی لێ بوو لە خزمەکانی

دیکەی دووری دەتوانی بیان کات بە هاوسەری ژیانی ، وە ئاینی ئیسلام جیاوازی‌یە تایفە گەریەکانی بنەبڕ کردووەو بنچینەکانی تێك شکاندووە • جا مادام وایە ڕێگا دراوە بە هەموو مسوڵمانان بە گشتی کە ژن‌و ژن خوازی لە بەینی خۆیاندا بکەن،وە لە هەمان دات‌دا فەرمانیان پێ دەکات بە سووك‌و ئاسان بیبەن بەڕێوە ، وە هەروەها لە مارەیی‌و کەل‌و پەلی‌دا ئەندازەیەکی مام ناوەندی بڕیار بدەن بە شێوەیەکی وا کە هەردووکیان توانای هەڵگرتنیان هەبێ ، وە لە ڕوانگەی ئاینی ئیسلامەوە بڕینی مارەیی پێویست بە داو پرس (قاضی)و شەرع زان (مەلا) ناکات چونکە لە ڕاستی‌دا بڕینی مارەیی لە کۆمەڵگەی ئیسلامدا پیشەیەکی ئاسانەو دەتوانرێت جێ بەجێ بکرێت بە ڕەزامەندی هەردوو لا واتە (ژن‌و مێرد)و دوو شایەدی ڕاستگۆو دەست پاك ، بەڵام وە نەبێ بڕینی ئەم مارەیی‌یە بە شێوەیەکی نهێنی‌و پەنهان بێت ، بەڵکو پێویستە لە دێ‌و گەڕەك‌و ناوچەدا ئاشکراو دیار بێت •

وە ئاینی ئیسلام پیاوی کردووە بە سەردار بە سەر ئافرەت‌دا بۆ بەڕێوە بردنی کارو باری ناو ماڵ ، بۆ ئەوەی لە سەر بنچینەیەکی پتەوو یاسایەکی جوان دایمەزرێنێ ، وە هەروەها فەرمانی بە ئافرەت کردووە بۆ گوێ ڕایەڵی مێردەکەی‌و ، خزمەت کردنی ، هەروەها فەرمانی بە منداڵەکانی کردووە بۆ گوێ ڕایەڵی کردنی دایك‌و باوکیان‌و خزمەت کردنیان •

وە ئاینی ئیسلام یاسایەك بە باش نازانێ کە ببێتە هۆی دروست بوونی ئاژاوە لە ناو ماڵ‌و نەبوونی سەر پەرشتی کەرو کەسێك نە بێ کە بەر پرسیار بێ لە خوو ڕەوشتی خاوو خێزانی ناو ماڵ‌و کارو باری ژیانی ڕۆژانەیان‌دا • جا مادام شتێکی ڕوون‌و ئاشکرایە کە ناگونجێت

یاسای هیچ ماڵێك لە ماڵان بە بێ سەر پەرشتی کەرو مشور خۆر بەرێت بە ڕێوە ، خۆ دیارە کە خاوەن ماڵ لێ هاتوو ترو شایستە ترین کەسە بۆ ئەم سەر پەرشتی‌یە بەرزە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە ، بەڵام ئەمەش مانای ئەوە نی‌یە کە ئاینی ئیسلام پیاوی کردبێت بە سەر پەرشتی کەرێکی زۆر دار لە سەر ئەندامەکانی ئەو خێزانەو بەڕێوە بردنی کـارو باریان بە ئارەزووی خۆی ، وە ئافرەتیشی کردبێت بە کەنیشکەی پیاوو هیچ دەورێکی نەبێت بۆ بەڕێوە بردنی کارو باری ناو ماڵ •

وە سۆزو خۆشەویستی دوو بناغەی ڕاستەقینەن بۆ دامـەزراندنو بەڕێوە بردنی خێزان لە ئیسلامدا • جا ئەگەر پێویست بێت لە سەر ئافرەت کـە گوێ ڕایەڵی مێردەکەی بـکات هەر بەم شێوەیەش پێویستە لە سەر مێرد بە گوێرەی توانا سەرداریەتی‌و دەسەڵاتی خۆی بە کار بێنێ لـەو شتانەدا کە دەبنە هۆی هێنانە دی کامەرانی‌و خۆش بەختی خێزان ، وە نابێت ئەم دەسەڵاتە بە کار بهێنێت لە زوڵمو ستەمدا ، وە ئاینی ئیسـلام نایەوێت پەیوەندی ژنو مێردایەتی بەردەوام بێت لە سەر بنچینەی سۆزو خۆشەویستی‌و تێکەڵاوی کردنێکی ڕێكو پێك نەبێت ، بەڵام ئەگـەر هاتو ئەو سۆزو خۆشەویستی‌یە نەما لێرەدا ئاینی ئیسلام پیـاو دەکاتە سەر پشك کە ژنەکەی تەڵاق بدا • وە ئافرەتیش بۆی هەیە داوای جوودا بوونەوەی بـکات لە مێردەکەی بەو مەرجەی کە ئەو مارەیی‌یەی بداتەوە بە پیاوەکە کە وەختی خۆی لە سەری مارە کراوە ، وە هەروەها دادگای ئیسلامیش سەر پشك دەکرێت بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئـەم پەیوەندی‌یە ، هەر کاتێك ناکۆکی کەوتە نێوان ژنو مێردەوە • وە نزیکترین دەرگـا لە دوای ماڵ دەرگای خزمو کەس‌و کارە •

ئاینی ئیسلام دەیەوێت ئەو کەسانەی کە پەیوەندیان لەگـەڵ

یەکتردا هەیەو لەگەڵ یەکتردا تێکەڵاو بوون • بە باوەکایەتیو برایەتیو ژنو ژن خوازی ، کە گیانی یارمەتیو پشت بە یەك بەستنو دڵ نەوایی لە نێوانیاندا بڕوێنێت •

وە خوای باڵا دەست لە پەرتووکە پیرۆزەکەی (قورئان)دا زیاتر لە چەند شوێنێك فەرمانی پێمان کردووە چاکە لەگەڵ خزمو کەسو کارو هۆزەکەماندا بکەینو سۆزی خۆمانیان بۆ دەرخەین ، وە هەروەها لە فەرمایشتە پیرۆزەکانی پێغەمبەر (صلی الله علیه وسلم) باسی چاکە کردنو هاموشۆ کردنی خزمو کەسو کار چەندەها جار دوو بارە کراوەتەوە ، وە بە گەورە ترین چاکە دادەنرێت لە خزمەت خوا •

وە خراپترینو ناخۆشەویست ترین کەس لە ڕوانگەی ئیسلامدا ئەو کەسەیە کە بە ناشیرین شێوەو خوو ڕەوشت هەڵسو کەوت لەگەڵ خزمو کەسو کارو هۆزەکەیدا دەکات ، بەڵام ئاگادار بەلەوەی کە گوایە خۆشەویستیو دەمارگیری پیاو بۆ خزمەکانی لە کاری چاکەو خراپەدا شتێکی باشەو ئیسلام ڕێگەی داوە ! نەخێر : بەڵکو لە ڕاستیدا یارمەتی دانی پیاو بۆ دەمارگیریەتیو ڕێگەی خراپەو لادان لە ڕاستیدا بەرامبەر بە خزمەکانی ئاینی ئیسلام بە هەڵوێستێکی نەفامانەی دەداتە قەڵەم •

وە هەروەها ئەگەر پیاوێکی فەرمانبەری دەوڵەت هەڵسا بە جێ بەجێ کردنی پێویستیەکانی خزمانی لە سەر ماڵو دارایی گەل ، وە یان دەستی یارمەتی بۆ ڕادەکێشانو لە داد پرسیدا بە بێ ڕەواو بەڵگە لایەنگری دەکردن ئەمەش هەر دوورە لە داد گەری ئیسلام •

بەڵکو ئەوە وەسوەسەی شەیتانە خستویەتیە ناو دەروونیەوە بەڵام

مەرجی یەکەم بۆ بەجێ هێنانی پەیوەندی خزمایەتی‌و سەر لێ دانیـــان کە ئایینی ئیسلام فەرمانی پێمان کردووە ئەوەیە پیاوەکە خۆی پیاوێـکی باش‌و چاکە کەر بێ‌و لە ناو چوار چێوەی هەق‌و ڕاستی‌و داد گـەری‌دا بێت • لە دوای‌دا نزیکترین پەیوەندی دوای پەیوەندی خزمـــایەتی پەیوەندی دراوسێ‌یەتی‌یە ، دراوسێ هـــەر وەکو ئایینی ئیسـلام فەرمووێەتی سێ جۆرە : (١) دراوسێی خزم (٢) دراوسێی بێـگانە (٣) هاوڕێی بێگانە ، ئەمەشیان ئەو کەسەیە کە بووە بەهاوڕێت لـە سەفەرێکدا ، یان هاوبەشتە لە کارێك‌دا ، یان لە تەکتا دانیشتووە لـە کۆڕێك ، یان لە مزگەوت ؛ هەموو ئەوانە شایستەی چاکـــەو سۆزو خۆشەویستین زیاتر لە خەڵکی دیکە ، هەر وەکو حەزرەتی عائشە (رضی الله عنها) بۆمـــان دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (صلی الله علیه وسلم) کە فەرمووێەتی : (ما زال جبریل یوصیی بالجار حتی ظننت انه سیورثه) رواه الاربعة :ـ

واتە : بـــەر دەوام حـــەزرەتی جوبرائیل دەر بارەی دراوسێ ئامۆژگاری دەکردم تا وام گومان برد کە دەیکاتە میرات گری •

وعن ابي شريح (رضى الله عنه) أن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال : (والله لا يؤمن ، والله لا يؤمن ، والله لا يؤمن ، قيـــل مَـــن يارسول الله ؟ قال : الذي يأمَنُ جاره بوائقَهُ) رواه البخاري ومسلم•

واتە : شورەیح بۆمان دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (صلی الله علیه وسلم) کە فەرمووێەتی (سوێند بە خوا بڕوای نی‌یە ، سوێند بە خـــوا بڕوای نی‌یە ، سوێند بە خوا بڕوای نی‌یە ، گوتیان کێ ئەی پێغەمبـەری خوا فەرمووی ئەو کەسەی کە دراوسێ‌کەی لـە شەڕو ئازاوەی ئەمین نەبێت •

وروي عن النبي (صلى الله عليه وسلم) : قال : ليس المؤمن الذي يشبعُ وجاره جائع) رواه البخاري •

واته : له پێغەمبـــەرەوە (صلى الله عليه وسلم) فەرمووپەتی : بڕوا دار ئەوە نیە کە بۆ خۆی تێرەو دراوسێ‌کەی برسی‌یە •

(قيل للنبيّ (صى الله عليه وسلم) يا رسول الله انّ فلانة تقوم الليلة وتصوم النهار وتفعل وتصدق وتؤذي جيرانها بلسانها ، قال : رســـول الله (صلى الله عليه وسلم) لا خير فيها هي من اهل النار ، قالوا : (وفلانة تصلي المكتوبة وتصدق باثواب ولا تؤذي احداً) فقال رسول الله (صلى الله عليه وسلم) هي من اهل الجنّة) رواه البخاري في كتاب الآداب •

واته : (بە پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) گوترا ئەی پێغەمبەری خوا فلانە ئافرەت بە شەو نوێژ دەکاو بە ڕۆژ بە ڕۆژو دەبێ‌و کار دەکاو خێرو چاکە دەکاو لە هەمان کاتدا ئازاری دراوسێ‌کەی دەدا) پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) ووتی : (ئەمەش باش نیەو ئەم ئافرەتە بە زمـان لە ئاگری دۆزەخە (، وە گوتیان ئەی پێغەمبەری خـوا (فلانە ئافرەت پێنج نوێژەکان دەکاو جلو بەرگ دەبەخشێ‌و ئازاری هیچ کـــەسێك نادات) ، پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی : (ئەم ئافرەتە لە ئەهلی بەهەشتە) •

قال النبيّ (صلى الله عليه وسلم) : يا أبا ذر إذا طبخت مرقةً فأكثر ماء المرقَة وتعاهد جيرانك أو أقسم في جيرانك) رواه البخاري •

پێغەمبەر (صلى الله عليه وسلم) فەرمووی (ئەی ئەبا ذر ئەگەر شلەیەکت لێنا ئاوی زۆر تێکەو بانـگی دراوسێکەت بکەو یان بەشی جیرانەکەتی لێ بدە •

بوختەی قسان ئەوەیە : کە ئایینی ئیسلام دەیەوێ تەبایی دروست بـکات لە نێوان ئەو کەسانەی کە پەیوەندی دراوسێ‌یەتی‌یان بە یەکەوە هەیەو بیان کا بە یەك لە هـــەموو خۆشی‌و شادیەکیان‌دا • وە پەیوەندی متمانەو پشت بە یەك بەستن لە نێوانیان‌دا پەیدا بکات ، بۆ ئەوەی هــەر یەکێك لە وان دڵنیا بێت لەوەی دیکەیان ، لە سەر خۆیی‌و ماڵ‌و دارایی‌و نامووسی ، ئا ئەمەیە پەیوەندی‌و دەستورو یاسای ئیسلامی • بەڵام هەڵس‌و کەوتی ئەو دوو دراوسێ‌یانەی کە لە یەکتری نزیکن‌و هیچ شتێك لــە نێوان ماڵەکانیان‌دا نیە بێجگە لە دیوارێك وە بە درێژایی ژیانیش یەکتری ناناسن ، وە ئەوەی کە ئەبینن هیچ خۆشەویستی یەك نی‌یە لــە نێوان دانیشتوانی گەڕەکەکان‌دا ئا ئەمانە هیچیان ناگونجێن بە هەڵس‌و کــەوتی ئیسلامی دابنرێن : لە دوایی‌دا ئەم پەیوەندی‌یە نزیکانە دەرگای چــەند پەیوەندی‌یەکی فراوانی ترمان ڕو بە ڕو دەکەنەوە ، وە هەموو کۆمەڵی مسوڵمانان دەگرێتەوە ، جا فەرموو تۆو چەند نموونەیەك لەو بنچینــەو پایانەی کە ئایینی ئیسلام لە سەر ئەم دەزگا فراوانەدا ژیانی کۆمەڵایەتیمانی لە سەر بنیات ناوە :

(١) ـ (وَتَعاوَنوُا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقوى وَلا تَعاوَنوْا عَلَى الْأِثْمِ وَالْعُدْوَان) المائدة (٢) •

واتە هاوکاری یەکتری بکەن لە سەر چاکەو لە خوا ترسان ، وە هاوکاری یەکتری مەکەن لە سەر خراپەو دوژمنکاری •

(٢) ـ (كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) آل عمران (١١٠) •

واتە : ئێوە چاکترین گەل بوون کە خوای گــەورە ناردونی بۆ

خەڵك فەرمان دەکەن بە چاکەو قەدەغەی خراپە دەکەن •

(٣) ـ (ايِاكم والظن فان الظن اكـــذب الحديث ولا تجسسوا ولا تنافسوا ولا تحاسدو ولا تباغضو ولا تدابروا وكونوا عباد الله اخوانا (رواه مسلم •

واتە : ئاگاداری خۆتان بکەن لە گومان بردن چونکە گومان درۆ ترین‌شتە ، وە جاسوسی مەکەن ، وە چاو چنۆك مەبن ، وە حەسود مەبن، ڕقتان لە یەکتری نەبێتەوەو ، پشت لە یەکتری مەکەن‌و بین بە بـەندەی خواو برای یەکتری •

(٤) ـ (مَن احب لله وابغض لله وأعطى لله ومنع لله فقـد استكمل الأيمان • المصابيح باب الايمان •

واتە : هەر کەسێ خۆشویستن‌و ڕق لێ هەستان‌و بەخشین‌و نـــە بەخشینی بۆ خوا بوو ئەوە بڕوای تەواوە •

(٥) ـ (مَن مشى مع ظالم ليقويه وهو يعلم انهُ ظالم فقد خرج من الأسلام) •

واتە : هەر کەسێك لەگەڵ ستەم کارێکدا بڕوا بە ڕێدا بۆ ئەوەی بە هێزی بکاو بیپارێزێ لە هەمان کاتدا بزانێ کە ئەو کەسە زۆر داره هیچ گومانی تێدا نیە لە ئیسلام دەچێتە دەرێ •

(٦) ـ (لا يؤمن احـــدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه) رواه الخمسة •

واتە : هیچ کەسێك لە ئێوە بڕوای تەواوی نا بێت تا وەکو پێی خۆش نەبێ بۆ برا مسوڵمانەکەی ئەوەی کە بۆ خۆی پێی خۆشە •

یاسای ئابووری

ئاینی ئیسلام چەندین سنوری دیاری کردووەو چەندین بنچینەی داناون بۆ ئەوەی کارو باری ئابووری ئادەمیزاد لە سەر چەندین بنچینەی هـــەق‌و ڕاستگۆی‌و داد پەروەری‌و دەست پاکی دابمەزرێت ، وە وای بڕیار داوە کە یاسای بەڕێوەبردنی کارو بارو بە دوا ماڵ‌و دارایی‌و بـــە دەست خستن‌و بەخشیندا جێ بەجێ نە کرێت تەنها لە چوار چێوەی ئەو سنورە دیاری کراوانەدا نە بێت کە بۆی دیاری کراوەو ، بە هوو لێی لا نەدات .

بەڵام ڕێبازەکـــانی بە دەست هێنـــانی ماڵ‌و دارایی‌و شێوازی هەڵسوڕاندن‌و دەستاو دەست پێ کردنی ئاینی ئیسلام بچوکترین گرنگی پێ نادات ، بەڵـکو وازی لێ دێنێت بۆ هاتنە کایەوەو تازە بوونەوە لـە هەموو کات‌و سەردەمێکدا ، چونکە ئەمانە لەو شتانەن کە شان بە شـانی شارستانیەتی تازەو گۆڕانـکاری تازەدا دەڕوا ڕۆژ لەدوای ڕۆژ ، وە بە پێی بارو دۆخ‌و پێویستەکانی خەڵـکی یێك دەهێنرێن‌و دیاری دەکرێن ، لە هەموو قۆناغە جیاجیاکانی ژیان . وە ئاینی ئیسلام دەیەوێ کـە ئەم بنچینانە پشت گوێ نەخرێن‌و ئەم سنورانە نەشکێنرێن هەر چەندە کـــە باری ئابووری مرۆڤایەتی بگۆڕدرێت‌و لە چەندەها قالبی جۆراو جۆردا خۆی دابڕێژێت ، بەڵـکو پێویستە چاودێری بکرێت‌و ڕێزی لێ بگیرێت، لە هەموو ئەو شتانەی کارو باری ئابووری ئادەمیزاد هەڵی دەبژێرێت لـە

بارو زروفو شێوازی جیا جیا لە هەموو چەرخو سەر دەمێکدا • وە لـە ڕوانـگەی ئیسلامەوە ، خـوای گەورە زەویو ئەوەی کە تێیدایەتی دروستی نە کردووە تەنها بۆ بەرەی ئادەمیزاد نەبێ ، جا کە وابوو مافی هەموو ئادەمیزادێکە لەو لایەنەی کـــە ئادەمیزادە هەر لە سەرەتایی بوونیەوە کە هەوڵی بە دەست هێنانی ڕزقو ڕۆزی بژیوی خۆی بدات لە سەر خوانی ڕاخراوی نیعمەتەکانی خوای گەورە کە لە بەر دەستی بەندەکاندا لە سەر زەوی ڕاخراوە ، وە ئەو مافەش هـــەموو بەرەی ئادەمیزاد تێیدا هاو بەشنو وەکو دەنـکی شانە تێیدا یەکسانن ، وە هیچ کەسێك لـــە گەیشتن بەو مافە سروشتیە بێ بەش ناکرێت ، هیچ کامێکیان لە سەر یەکتری بە گەورە ترو زیاتر دانانرێت ، وە بەر نامـەی ئیسلام ڕێـگا نادات هەندێك لە ئەندامەکانی کۆمەڵ وە یان چـەند خێزانێكو چەند چینێك قەدەغە بکرێت لـــە کەڵك لێ وەرگرتنیدا بە شێوەیەك کـە بۆیان نە بێت کەڵك لە هێندێك هۆیەکـانی وە دەست هێنانی ڕزقو ڕۆزی وەربگرنو دەرگای هەندێك کارو پیشەیان لە سەر دابخرێت ، وە هەروەها بە پێی یاسای ئیسلام ڕەوا نیە بڕیار لە ســـەر ئەو جیاوازیو تایبەت کارانە بدرێ کـە دەبێتە هۆی ئەوەی هەندێك چین وە یان هەندێك ڕەچەڵەك وە یان هەندێك بنە ماڵە تایبەت بکرێن لـــە هەندێك هۆی بە دەست هێنانی ڕزقو ڕۆزیو ڕێـگاکانی ژیان بـە بێ هاوبەشی کردنو بەشداری کردنی خەڵـکی دیکە ، وە هەموو بـەرەی ئادەمیزاد یەکسانن لە مافی هەوڵ دان بۆ وە دەست هێنانی ئەوەی کـــە خوا لە سەر زەوی بڵاوی کردۆتەوە لە هۆیەکانی بە دەست هێنـــانی ڕۆزی ئادەمیزاد • لە بەر ئەوەی پێویستە لەم هەوڵەدا ڕێـگا بدرێ بـە هەر یەکێك لەوان لە هەر شوێنێك بێت • وە هـــەموو نازوو نیعمەتێك ئەگەر هاتو بۆ وە دەست هێنانو چاك کردنی کارو بارەکانی پێویستی بە

هەوڵو تێکۆشانو لێ هاتووی مرۆڤ دەکرد ، ئەوە لەو کاتە ڕەوایە بۆ هەموویان کە بە ئەندازەی پێویستی‌یان سوودو کەڵکی لێ وەربگرن ، کەواتە ئاوی ڕووبارو سەر چاوەکانو داری دارستانەکانو بەرو بوومی میوەجاتی درەختە خۆ ڕسکو بێ خاوەنەکانو گژو گیاو هەموو ڕووەکەکانی سەر زەویو ئاوو هەواو گیان لە بەرانی بیابانو کانزا گشتی‌یەکانی سەر زەویو وێنەی ئەمانەش درووست نی‌یە کە تایبەت بکرێن بە تاکە کەسێکەوە ، وە یان بە کۆمەڵێکی تایبەتی‌یەوە ، کە دەستیان بە سەردا بگرنو پاش قووتیان بدەن (احتکار)وە یان لە ڕووی بەندەکانی خوادا دەرگایان لە سەر دابخەن تاکو نەتوانن بە بێ کرێ سوودو کەڵکی لێ وەر بگرن • بەڵام ئەو کەسانەی دەیانەوێ ئەندازەیەکی زۆر لەو شتانەی بۆ خۆیان دابڕن بۆ مەبەستی بازرگانی کردن • ئا لەو کاتەدا میری ئیسلامی دەتوانێت کە سەرانەیان لە سەر دابنێت ، بەڵام ئەو شتومەکانەی کە خوای گەورە لە سەر زەویدا بۆ بەرژەوەندی گشتیو کەڵك لێ وەرگرتنی دروستی کردون ، ڕەوا نیە کە پشت گوێ بخرێتو ڕابگیرێت بەڵکو ، لە سەر خاوەنەکەی پێویستە کە یەکێك لەم دوو ڕێگایانە بگرێتە بەر :ــ

١ ــ یان ئەوەتە خۆی بەکاری بهێنێ وە سوودی لێ وەربگرێت •

٢ ــ یان ئەوەتە وازی لێ بهێنێ بۆ خەڵکی دیکە ، بۆ ئەوەی کەڵکی لێ وەربگرن • ئینجا بە پێی ئەمە ڕەوا نیەو ، ڕێگا نادرێت بە هیچ کەسێك ، کە زەوی‌یەکەی زیاتر لە (٣) ساڵ ڕابگرێ ، ئەگەر لە ماوەی ئەو سێ ساڵەدا ئاوەدانی نەکردووە ، بە خانوو کردن لە سەری وە یان بە کشتوکاڵ تێدا ڕواندن ئەوە دوای تێپەڕ بوونی سێ ساڵەکە حوکمی زەویو زاری بێ خاوەنی بە سەردا دەدرێت ، هەر کەسێکی

دیـکە بێجگە لە خاوەنەکەی پێشووی ویستی ئاوەدانی بکاتەوەو بەکاری بهێنێ ئەوە بۆ خاوەنە پێشوەکەی نیە لە دادگادا هیچ داوایەکی لە سـەر تۆمار بکات ، بەڵکو لەو کاتەدا دەوڵەتی ئیسلامی سەربەستی هەڵبژاردنی تەواوی بە دەستە بۆ دابڕینی پارچە زەوی‌یەکە بۆ هەر کەسێك کـە ئارەزووی لێ بێت ، بێجگە لە خاوەنەکەی خۆی .

وە هەر کەسێك چەند مافێکی مڵك داریەتی بە چەند ڕێـگایەکی شەرعی‌و ڕەوا لە جیهاندا بە دەست هێنا ، هیچ گومانی تێدا نیە کـە ئەو مافانەی شایانی ڕێز لێ گرتن‌و ، پاراستنە لـە هەموو کاتێکدا . وە بۆ ئەوەی بزانین کە ئەم ملکە هەموو مەرجەکانی شەرعی تێدا کۆبۆتـەوە پێویستی بە لێکۆڵینەوەو باس کردن هەیە ، جا ئەوەی هەموو مەرجەکانی دروستی تێدا نەهاتبێتە کایەوە لە ڕوانگەی شەریعەتی ئیسلامەوە ، ئـەوە لەو کاتەدا دەبێت لە خاوەنەکەی بستێندرێتەوە . بەڵام ئەو مافەی کـە شەریعەت‌و یاسای خاوەنایەتی بڕیاری لە سەر داوە ئەوە بۆ هیچ کۆڕو یاساو دەوڵەتێك نی‌یە کە دەستی بە سەردا بگرێت‌و لێی بستێننەوەو یان کەم‌و زیادی تێدا بکات ، وە بە هیچ شێوەیەك دروست نی‌یە لە سـەر زەوی خوادا ڕژێمێك پەیدا بێت بە ناوی بەرژەوەندی گشتی‌یەوە دەست بە سەر ئەو مافانەدا بگرێت ، کە شەریعەتی ئیسلام بڕیاری لـە سـەر داون ، وە هـەر وەکو چۆن کـەم تەرخەمی کردن لە بەدی هێنانی ئەو مەرجانەی کـە شەریعەتی ئیسلام دیاری کردوون بۆ خاوەنایەتی تاك‌و چاوەدێری کردنی بەرژەوەندی کۆمەڵ بە ستەم‌و دەست درێژی کردن بۆ سەر هەق دادەنرێ ، هەر بەم شێوەیە زیادە ڕەویش لـەم مافانەدا وە نەبێ حوکمەکەی کەم تر بێت لە حوکمی کەم تەرخەمی کردن تێیدا .

وە لە ئەرکەکانی دەوڵەتی ئیسلامی ئەوەیە کـە چـاوەدێری

پارێزگاری مافه شەرعی‌یەکانی تاکەکانی کۆمەڵ بکات ، وە ئەوەی کە شەریعەت لە سەری پێویست کردوون لە مافە کۆمەڵایەتیەکان لێیان وەرگرێت • وە خوای پەروەردگار گرۆی ئادەمیزادی درووست کردووە بەڵام لە دابەش کردنی نازو نیعمەتەکانیدا وەکو یەکی دانەناوون بەڵکو بە پێی کار بەجێی‌و ویستی خۆی هەندێکیان بە سەر هەندێکیاندا بەرز کردۆتەوە ، وە ئەو جیاوازی‌یانەش لە نێوان بەندەکاندا بە ڕوون‌و ئاشکرایی کە لە چاکی‌و جوانی‌و دەنگ خۆشی‌و هێزی لاشەیی‌و لێ هاتوویی‌و ژیری‌و ئەو ژینگەیەی کە تێیدا لە دایك بوون‌و چەندەها شوێنی‌تر بەر چاو دەکەوێ ، وە ڕزق‌و ڕۆزیش هەر لە هەمان شێوەیەدا بەش کردووە • وە ئەو سرووشتیەی کە خوای گەورە خستویەتیە ناو دڵی بەندەکانی‌یەوە وا دەخوازێت کە جیاوازی ڕزق‌و ڕۆزی لە نێوان بەندەکاندا وەکو هەموو بەخششەکانی دیکەی خوا وابێت ، وە لە ڕەوانگەی ئیسلامدا هەموو ئەو یاسایانەی کە هەڵدەبژێرێن‌و ئامادە دەکرێن بۆ بەدی هێنانی ئەو یەکسانیە ئابووریی‌یە کە لە نێوان بەندەکاندا پڕوو پاگەندەی بۆ دەکرێ لە بنچینەدا پووچن‌و بێ نێوەرۆکن ، لە بەر ئەوەی ئاینی ئیسلام لە خودی ڕۆزی‌دا دان بە یەکسانی‌دا نانێت ، بەڵکو لە هەل‌و مەرجی هەوڵ‌و تێکۆشان لە پێناو وە دەست هێنانی ڕزق‌و ڕۆزی‌و بژیودا دانی پێدا دەنێت • وە ئەوەی کە ئاینی ئیسلام دەیەوێت ئەوەیە کە لە ناو کۆمەڵگای ئادەمیزاددا هیچ شتێك لەو پەردەو نێوانە یاسایی‌و چاو نێ کەریانە نەبێت کە دەبنە هۆی لە کار خستنی ئادەمیزادو ڕاگرتنی لە بەردەم بەخشینی هەوڵ‌و توانای‌دا بۆ بە دەست هێنانی بژیوی ژیانی‌و بە گوێرەی ئەو هێزو بەخششەی کە خوا پێی بەخشیوە هەر وەکو دەیەوێت ئەو ئمتیازو جیاوازی‌یانە نەیەڵێت کە خۆشی‌و ئاسوودەیەکی بە میرات بە جێ ماو بۆ هەندێك چین‌و

ڕەچەڵەكو بنە ماڵە مسۆگەر دەكات ، وە بە شوورەیەكی پارێزگاری ئاسایی دەوری دەگرن • ئەم دوو ڕێكایانەی كە لە سەرەوە باسمان كردن جیاوازە سرووشتییەكانو جیاوازە چینایەتیەكان بە زۆرە ملی دەگوێزنەوە بۆ چەند جیاوازییەكی پڕو پاگەندە بۆ كراوو دوور لە سرووشت ، كە ئاینی ئیسلام قەدەغەیان دەكاتو دەیەوێت بە سەریاندا زاڵ بێت ، وە بڕیار لە سەر یاسایەكی كۆمەڵایەتی وا دەدات كە لە سەر ڕێبازێكی سرووشتیدا بڕواتو ، دەرگای هەوڵو تێكۆشان بۆ هەموو تاكێك لە تاكەكانی كۆمەڵ لە سەر پشت بێت ، وە ئەو كەسانەی دەیانەوێ بە زۆرە ملی لە هۆیەكانی هەوڵو تێكۆشانو مافەكانیدا یەكسانی لە نێوان بەندەكانی خوادا بخەن ئاینی ئیسلام پشتگیریان ناكات ، بەڵكو زۆر بە توندی دژیان دەوەستێ ، چونكە ئەمانە دەیانەوێ جیاوازی سروشتی بگوازنەوە بۆ جیاوازییەكی دوور لە سرووشت ، نزیكترین ڕژێمیش بۆ سرووشت ئەوەیە : كە ڕێگە بدات بە هەموو ئەندامێك لە ئەندامەكانی كۆمەڵی ئادەمیزاد ، كە دەست بە بەڕێوەبردنی كاروانی ژیانی بكات ، بە ژیانێكی خۆشو بەختەوەرانە لەو ژینگەو بارو زروفەدا كە خوا بۆی ئامادە كردووەو بە سرووشت پێی بەخشیوە • بۆ وێنە ئەگەر یەكێك توانای دەسەڵاتی هەبوو ئۆتۆمۆبێلێك بكڕێ ئەوە لەم كاتەدا بۆی هەیە بە ئارەزووی خۆی هاتو چۆی پێ بكات ، بەڵام ئەگەر یەكێك ئۆتۆمۆبێلی نەبوو ئەوە دەبێ بە پێیان بڕوا ، وە ئەگەر یەكێكیش لاقەكانی تەواو نەبوون (واتا ئازاریان هەبوو یان نوقسان بوون) ئەوە لەو كاتەدا دەبێ بەدار شەق بڕوات • وە مەنعی بابای شەلو سەقەتیش ناكات كە سەیارەیەك بە دەست بهێنێت لە هەر قۆناغێك لە قۆناغەكانی ژیانیدا • وە هەروەها بۆ یاسای كۆمەڵگا ناگونجێت بڕیار بدات كە دەبێت ژیانی هەموو تاكێك لە تاكەكانی كۆمەڵگا لە یەك پلەو یەك بارو

گوزەراندا بێتو ، تا دوا قۆناغی ژیان پێـــکیانەوە بەستنەوە بە بێ لێك پچڕانو جیا بوونەوە ، ئەمە بە هیچ شێوەیەك ناگونجێ قانوونی عەدلو ئم ناوەندی ئەوەیە کە دەرفەت بهێڵێتەوە بۆ هەر کەسێك کـە قۆناغی ژیانی بە شـەلو نوقســانی دەست پێ کردبێت بـە هۆی هــەوڵو تێکۆشانیو لێ هاتوویی خۆیەوە بیەوێت کە لە ماوەی ژیانی داهاتوویدا ئۆتۆمۆبێلێك بە دەست بهێنێت بە مەرجێك نەبێتە هۆی درووست کردنی کارەسات لە بەردەم کەسێکی دیکەی وادا کە قۆناغی ژیانی بە خاوەنایەتی سەیارە دەست پێ کردووە • وە یان ببێتە هۆی لە ناو بردنی ئۆتۆمبیلەکە بە هۆی نەفامیو نەبوونی کرامەیی لە کاتی لێ خوڕیندا بە شێوەیەك کە نەتوانێ بە ڕێكو پێکی بڕوات بە ڕێدا ، وە ئاینی ئیسلام بەوە ناوەستێ کە پێش بڕکەی ئابووری لە ناو دەستەی کۆمەڵایەتیدا بۆ هەموو تاکێك لە تاکەکانی ئادەمیزاد بەشێوەیەکی داد پەروەرانە بێتو دەرگای لە سەر پشت بێتو بەس ، بەڵـکو لەگەڵ ئەمەدا وا دەخوازێت کە پێش بڕکێ کەران لە هەڵسوڕاندنی کارو باری ژیانیاندا دەبێت لە ناو خۆیاندا بـە بەزەییو دڵ نەواو یارمەتی دەری یەکتری بن ، وە نابێ لەگەڵ یەکتریدا دڵ ڕەقو توندو تیژ بن بە شێوەیەك کە هیچ کامێکیان ئاگای لە دراوسێو هاوڕێکەی خۆی نەبێت •

وە ئاینی ئیســـلام لـــە لایەکـــەوە دەیەوێت بە هۆی تەعلیماتە ڕەوشتییەکانەوە گیانی یارمەتیو پشت بەستن لە ناو مێشکی خەڵـــکیدا بڕوێنێ ، بۆ ئەوەی هـەموو ئەوانەی کە لە بارو گوزەرانێکی گونجـاودا ژیان دەبەنە سـەر ببن بە پاڵپشتو یارمەتی دەر بۆ هــەژارو دەست کورتەکانیان ، وە لە لایەکی دیکەشەوە بە پێویستی دەزانین کە کۆمەڵگا هیچ کاتێك خاڵی نەبێت لە دەزگاییەکی (المؤسسة)ی جێگیر بۆ دابیـن کردنو یارمەتی دانی ئەو یەك کەوتەو لێ قەوماوانەی کە هیچ ڕێگایەك

شك نابەن بۆ بە دەست هێنانی بژێویان لە ماوەی ژیانیاندا ، بۆ ئـــەوەی هەر کەسێك کە توانای نەبوو بەشی خۆی لەم پێش بڕکە ئابووریە دابین بـکات بڕوات لەم دەزگا ئیسلامی یەدا(۱) بەشی خۆی بە دەست خـۆی بخات • وە ئەوانەش کە ڕۆژگار پەکی خستوونو ناتوانن بە بەردەوامی ژیانی خۆیان ببەن بە ڕێوە • وە ئەرکی سەرشانی ئەم دامەزراوە ئەوەیە کە مافی ئەو پەك کەتەو چەوساوانە دابین بـکات • وە هـــەر کەسێك پێویستی بە یارمەتی هەبێت بۆ دابەزینە نێو گۆڕەپانی هـــەوڵو کۆشش ئەوە لەو دەزگایەدا دەگات بە ئاواتو مەبەستەکانی • جا لە بەر ئـــەوە ئاینی ئیسلام پێویستی کردووە،وە بە حوکمی یاسا بڕیاری داوە کە هەموو سالێك ٥ر٢٪ لە (سەدا دوو ونیو) لە بەرو بومی داکراو سەرتاپای ماڵو دارایی بازرگانی وەربگرێ وە لە ١٠٪ (سەدا دەو) ، لە ٥٪ (ســەدا پێنج) لەو زەویانە وەربگیرێ کە بە ئاوی باران یان ڕوو بار دەچێنرێت •

وە هەروەها شەریعەتی ئیسلامی لە ٢٠٪ی پێویست کردووە لـــە دەست کەوتی هێندێك لە کانگاکاندا ، وە هەروەها پێویستی کردووە کـە بەشێکی دیاری کراویش لە مەڕو مالات بە گوێرەی جیاوازی ژمـارەیان وەربگیرێ •

دیسانەوە ئاینی ئیسلام پێویستی کردووە کە دەبێت ئەو داهاتانەی لەم ڕێگایانەوە بە دەست دەهێنرێن لە پێناو فریا کەوتنی هەژارو دامـاوو

---

(١) مەبەست لەم دەزگایە ئەوەیە کاتێك کارو باری مسولمانان بەپێی قورئانو سوننەت لە ژێر حوکمێکی ئیسلامیدا بەڕێوە برا ئەوە لەم کاتەدا دەزگایەکی تایبەت تەرخان دەکرێ بۆ کۆ کردنەوەی زەکاتی مسولمانانو دابەش کردنی بـــە ســـەر هـــەژارو نوقسانو لێ قەوماواندا •

وەرگێڕ

هەتیوو نەدارانـدا خەرج بکرێت • تا ئەمە دابین کردنێکی کۆمەڵایەتی‌یەو ئەستەمە لەگەڵ بوونی ئەم دابین کردنەدا ، کە ئادەمیزاد شتێك بهێنێت لە پێویستیەکانی ژیانی دابین نە کرابێت • وە هەروەها پیاوێکی هەژار لـــە ترسی هەژاری‌و نەداری ڕزق‌و ڕۆژی خۆی بە ئارەقی نێو چاوانی پەیدا دەکات ، مەحاڵە مل کەچ بـکات بۆ هەموو ئەو مەرجە کرێ گرتەیە ناڕەوایانەی کە لە لایەن خـــاوەن مڵك‌و کارگەکانەوە بـــە ســەری‌دا دەسەپێنرێت • وە بەو پێ‌یە ناگونجێ توانایی هیچ کەس لە تاکـــەکانی کۆمەڵ لەو ئاستە نزمە نزمتر بێ کە پێویستە هەبێ بۆ بەشدار کردنی لـە ڕەنج دان بۆ بەرەو پێش بردنی ئابووری ، وە هەر کەسێك شتێکی لـە گەنجینەی پەروەردگاردا بە دەست هێنا وە بە هەوڵ‌و کۆشش خـۆی وا لێ کرد کە شایەنی ئەوە بێت کەڵك‌و سوودی لێ وەربگرێ ئەوە ئەو کەسە بە خاوەن سەرپشتکەری ئەم شتە دادەنرێ ، وێنەی ئەمەش زەوی‌و زاری (مواتە) بێ خاوەنە کە مافی ملکایەتی هیچ کەسێکی تێدا نی‌یە ، جا ئەگەر یەکێك ئەو زەوی‌یەی خستە ژێر ڕکێفی کارو باری خۆیەوەو کـــارو بارەکانی بۆ چاك کردو بە شێوەیەکی سوود بەخشانەو بەرهەم ـ دارانە بە کاری هێنا ئەوە نابێت لێ‌ی بستێندرێتەوەو لە ژێر دەستی دەربهێنرێت ، بەم شێوەیە هەموو مافەکانی خاوەندارێتی بۆ زەوی بە پێ‌ی بۆ چـوونی ئیسلام دەستی پێ کردووە • کاتێك کە ئادەمیزاد لە سەرەتادا ئـــەم زەوی‌یەی ئاوەدان کردۆتەوە هـــەموو شتێك بە شێوەیەکی گشتی بۆ بەرەی ئادەمیزاد حەلاڵ بووە ، کەواتە هەر کەسێك شتێکی بۆ خـــۆی دابڕی‌و دەستی بە چاك کردن‌و ڕێکخستنی کارو بارەکانی کرد ، تاکو وای لێ‌هات کە شایەنی بە کار هێنان‌و کەڵك لێ وەرگرتن بێ ، ئەوە ئەو کەسە دەبێتە خاوەن‌و سەر پەرشتی کەری شەرعی بۆ ئەم شتە ، مـانای وایە : بە تەنها خۆی بۆی هەیە کـــە بە کاری بهێنێت ، وە هەروەها

دەتوانێت داوای کار تێدا کردنی بکات لە هەر کەسێك کە بەزێ بە کاری بهێنێو سوودی لێ وەربگرێ • ئا ئەمە ئەو بنچینە سرووشتی‌یەیە کە هەموو کارو بارەکانی ئابووری ئادەمیزادی لە سەر بنیات نراوە ، جا مادام وابێ جێگای خۆیەتی کە ئەو بنچینەیە بە دامەزراوی‌و پارێزراوی‌و ڕێزەوە بمێنێتەوە ، وە ئاینی ئیسلام ویستی وایە کە تاك‌و کۆمەڵ لە سەر ڕێگایەکی ڕاست‌و ڕەوا دابمەزرێنێت‌و لە سەر بنچینەی داد گەریەکی تەواو کۆیان بکاتەوە بە شێوەیەك : کە ماف‌و سەر پەشتی هەموو تاکێك بپارێزێت‌و زیان بە بەرژەوەندی کۆمەڵ نەگات ، وە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە پەسەند نی‌یە ڕژێمێکی ڕامیاری یان ئابووری لە پێناو بەرژەوەندی کۆمەڵدا مافەکانی تاك هەڵ لوشێ ، وڕێگە نادات تۆزقاڵێك لە سەر بەستیە کەسایەتی‌یەکەی بڕوشێنرێت کە پێویستە هەبێت بۆ تەواو کردنی بەخشراوە سروشتیەکان •

وە ئەنجامی حەتمی گشتی کردنی هەڵ‌و مەرجەکانی زیان‌و هۆکانی بەرهەم هێنان ئەوەیە : کە هەموو تاکەکانی وڵات بە پەتی کۆمەڵ دەپێچرێن‌و ناگونجێ بەرهەمەڵدا بن‌و ڕزگار بن‌و بجوڵێن ، وە ئاشکرایە زۆر گرانە بەڵکو مەحاڵە کە لە ئاوا حاڵێكدا تاکەکان کەسایەتیان بمێنێ‌و گەشە بکات‌و بەرز بێتەوە •

وە شتێکی ڕوون‌و ئاشکراشە کە پارێزگاری کردن لە سەر کەسایەتی تاك بە ڕێژەیەکی زۆر گەورە پێویستی بە سەربەستی ئابووری هەیە ، هەر وەکو پێویستی بە سەربەستی ڕامیاری‌و کۆمەڵایەتی هەیە ، وە مادام نامانەوێ کە لێهاتووی ئادەمیزاد بنە بڕ بکەین پێویستە لە ناو کۆمەڵگای ئێمەدا دەرفەت بدرێت بە هەموو بەندەیەك لە بەندەکانی

پەروەردگار کە بە گوێرەی پێویستو ئارەزووی خۆی بژیو بۆ ژیانی خۆی بە دەست بهێنێو هێزی بیرو هۆشیو ڕەووشتی بە گوێرەی بیرو باوەڕو خواستەکانی خۆی بخـاتە کار • وە لە ڕاستیدا ئەو ڕزقو ڕۆزیە ڕەسمی‌یە دیاری کراوانەی کە کلیلی کردنەوەیان بـە دەستی بێگانەوەیە هیچ کاتێك دڵو دەروونی ئادەمیزاد پێی خۆش نیـەو نای خوازێت ، هەر چەندە بە ئەندازەیەکی زۆرو فراوانیش بێت ، چونـکە تێری‌و ورگ‌و قـەڵەوی جەستە ناگونجێ کـــە ئـەو دوا خستن‌و پاشەکشەیەی ڕۆزی پەیدا کردن لـە چوونە پێش‌و چـاو قایمی بی گێڕنەوە ، هەر وەکو چۆن ئاینی ئیسلام ڕقی لەم جۆرە ڕژێمانەیە هەر بەم شێوەیەش بە چاوی ڕێزەوە سەیری ئەو ڕژێمە کۆمەڵایەتیە ناکات کە لە دائیرەکانی کۆمەڵایەتی‌و ئابووری‌دا جڵەو بۆ تاکەکانی کۆمەڵ شل دەکاتو بەرهەڵدایان دەکات ، بۆ ئەوەی هــەر یەکە بە گوێرەی ویستو ئارەزووی خۆی بجوڵێتەوە بە شێوەیەك کە ببێت بە هــۆی شەڕو نەگبەتی بۆ کۆمەڵو بەرژەوەندی‌یەکانی ، وە ئەو ڕێـگە مـام ناوەندی‌یەی کە ئاینی ئیسلام هەڵی بژاردووە لە نێوان ئەو دوو لایەنە دژ بە یەکتردا (لایەنی کەم تەرخەمی‌و زێدە ڕەوی) ئەوەیە کـە لـە سەرەتادا تاك بە چەند کۆمەڵە سنورو ئەرکێك ببەسترێتەوە لـــە پێناو پاراستنی بەرژەوەندی کۆمەڵدا ، پاشان لە چوار چێوەی ئەو سنورەدا سەربەستی تەواوی دەدرێتێ کـە تاك بە ئارەزووی خۆی کـارو باری ژیانی ببات بە ڕێوە ، وە لێرەدا دەرفەتی ئەوەمان نی‌یە کە بە دوورو درێژی باسی ئەو سنورو ئەرکانە بکەین ، بەڵام بە شێوەیەکی کورتو پوخت هەندێك لە لایەنە گرنگەکانیان باس دەکەین •

لە سەرەتادا بـــە باسکردنی بژیوو داهاتەکانی ڕۆزی دەست پێ

دەکەین : ئاینی ئیسلام گرنگی‌یەکی زۆری بە هۆیەکـانی وە دەست هێنانی بژیو داوە ، وە بایەی‌خێـکی زۆری داوە بۆ جیا کردنەوەی حەڵاڵ‌و حەرام لە یەکتری ، بە شێوەیەك کە هیچ یاسایەك لە یاساکانی جیهـان نەیان توانیوە بەم شێوەیە گرنـگی پێ بدەن ، بۆیە دەبینین فەرمانی دەرکردووە بە قەدەغە کردنی هەر کارێك بێت بە هـۆی گەیاندنی زیان بە خەڵـکی دیکە ، وە یان بێت بە هۆی هێنانە کـایەی زیانێکی خوو ڕەوشتی ، یان ماددی بۆ سەرتاپای کۆمەڵ ، هەروەهـا شەریعەتی ئیسلامی هەستاوە بە قەدەغە کردنی مەی کڕین‌و فرۆشتن‌و بەخشینی‌ی ئەو مەشروباتانەی کە دەبنە هۆی لابردنی هۆش‌و عـەقڵی ئادەمیزادو بڵاو بوونەوەی داوێن پیسی‌و سـوور دان‌و گۆرانی ووتن‌و گاڵتە جاڕی‌و قومار کردن‌و یانسیب‌و سود خواردن‌و خیانەت کردن‌و فرۆشتنی شتومەکی نەدیتراو (بیع الغرر) وە هەروەها ئەو ڕیبـازە بازرگانیانەی کە سوودو کەڵـکی مسۆگەر نی‌یە بۆ هەموو لایەنەکان ، وە هەروەها پاش قوول دان (احتکار)ی چەندەها شتی دیکە کە دەبنـە پەیدا کردنی زەرەرو زیان بۆ سەر کۆمەڵ . جا ئەگەر بێت‌و لـەم ڕووەوە تەماشایی یاسای ئابووری ئیسلام بکەین‌و ، بە ووردی سەرنجی بدەین ناوەرۆکی دوورو درێژ بەدی دەکەین ، لەو ڕێگایانەی کە ئاینی ئیسلام لە کاتی بە دەست هێنانی بژیو قەدەغەی کردوون ، وە لە نێوان ئەو ڕێـگایانەشدا هەمان ئەو ڕێبازە ناشیرین‌و قەدەغە کراوانەت بـە رچاو دەکەوێت کە خەڵکی ئیمڕۆ لە ڕژێمی سەرمایەداریدا بە کـاری دەهێنن ، وە دەیان باتە ڕێزی ئەو سەرمـایەدارە فێڵ بازانەی کـە بەنجەیان بۆ درێژ دەکرێ وە ئاینی ئیسلام بە حوکمی یاسا دەرگـای ئەو ڕێـگایانە دادەخات ، وە ناچاریان دەکات کـە نابێت ماڵ‌و دارایی وەدەست بهێنن تەنها بەو ڕێـگایە نەبێت کـە دەبێتە هۆی وەدەست

هێنانی خزمەتگوزاریەکی ڕاستەقینەیی بەکەڵك بۆ هەموو بەرەی ئادەمیزاد ، وە لە پاداشتی ئەمەدا کرێی خۆی بە دادو یەکسانیو ویژدانەوە وەردەگرێت ، وە ئەوماڵو داراییانەی کە لە ڕێگای حەڵاڵەوە وە دەست دەهێنرێن ئایینی ئیسلام دان بە مافی خاوەن دارێتیان دادەنێت ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ئەم دافانە دوو بارە لە ناو بازنەیەکدا بە چەند سنورو (زنجیرێك) بەستراونەوە ، وە بۆ ڕوون کردنەوەی ئەو لایەنەش پێویستە لە سەر مرۆڤ ئەو ماڵەی کە لە ڕێگەیەکی حەڵاڵەوە وە دەستی دەخات سەرفی نەکات تەنها لە هەمان ڕێگاوە نەبێت ، وە بۆ ئەم مەبەستەش ئایینی ئیسلام چەند سنورێکی بۆ خەرج کردن ، دیاری کردوە بە جۆرێك کە مرۆڤ بتوانی لە چوار چێوەی ئەم سنورانەدا ژیانێکی بەرزو خۆش بەختانە بە سەر ببات ، بەڵام لە هەمان کاتدا ڕێگا نادات ماڵو داراییەکەی لە ڕێگەی نەفامیو بەد ڕەوشتییەوە خەرج بکات ، وە یان لە ڕێگەی خۆ بە زل زانینو ڕابواردنەوە خەرجی بکات ، تاوەکو خۆی بە سەر تاکەکانی کۆمەڵەکەیدا فەرز بکات ، بە شێوەیەك کە خەڵکی دەورو بەری وەکو بابایەکی زۆردارو ستەمکار سەیری بکەن • ئەمانە چەند وێنەیەك بوون لە دەست بڵاوی لە ماڵو داراییدا کە یاسای ئابووری ئیسلامی بە ئاشکراو ڕاستەو خۆ قەدەغەی کردون ، چەند وێنەیەکی دیکەش هەن هەر چەندە ئایینی ئیسلام بە ئاشکرا قەدەغەی نەکردوون بەڵام ویستو ئیرادەی داوەتە دەست دەوڵەتی ئیسلامی کە بە حوکمی یاسا دەستی خەڵکی بگرێتو ، قەدەغەیان بکات ، لەو جۆرە هەڵسو کەوتانەی کە دەبنە هۆی لە ناو چوونی ماڵو داراییان وە ئەو ماڵو داراییەی کە لە لای مرۆڤ زیاد دەبێت لە دوای ئەوەی کە لە ڕێگایەکی حەڵاڵەوە خەرجی کرد ، لەم کاتەدا ئەو کەسە بە ئارەزووی خۆیەتی یان ئەوەتا کۆی

بکاتەوەو هەڵی بگرێ ، وەیان دەیخاتە کار لە چەند ڕوویەکی کـارو کاسبیو بازرگانی ، بە نیازی زۆر بوونو لە سەریەك دانان • بەڵام لـە هەردوو حاڵەتەکەدا ئایینی ئیسلام چـەند سنوورو یاسایەکی بۆ دیاری کردووە • جا ئەگەر ویستی مـاڵو دارایییەکەی کۆ بکاتەوە ئەوە لـەو کاتەدا پێویستە کە لە هەموو ساڵێكدا زەکات دەربکات لەوەی کـە زیاد دەبێت بە گوێرەی ئەو ئەندازەیەی کە بۆی دیاری کراوە ، بەڵام ئەگەر ویستی بیخاتە کار ئەوە ڕێـگەی نادرێ تەنها بۆ وەدەست هێنانی ماڵێکی حەلاڵو بازرگانیەکی ڕەوا نەبێت •

ئەمجا ئەو بازرگانیە یان ئەوەتا مرۆڤ بۆ خۆی پێیەوە هەڵبستێ ، یان ئەوەتا یەکێکی دیکە لە سوودو زیانیدا بەشداری لەگەڵدا بـکات • ئەگەر هاتو ماڵو کەلو پەلەکەی لە سەر بنچینەی هاوبەش تەسلیم کرد، جا ئەو ماڵە پارە بێت یان زەوی بێت یان کەلو پەل بێت •

جا ئەگەر هاتو مرۆڤ لە دوای ماوەیەك لە چوار چێوەی ئـەو سنوورو یاسایانەدا بوو بە خاوەن ماڵێکی زۆر ئەوە لە ڕوانگەی ئیسلامەوە هیچی لە سەر نیە بەڵـکو ئەوە نیعمەتو بەخششێکە لـە بەخششەکانی خوا بە سەر بەندەی خۆیدا ڕژاندووە • بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشـدا ئایینی ئیسلام دوو مەرجی دیاری کردووە :

١ ـ هەموو ساڵێك زەکات لە ماڵو دارایییەکەی دەر بـکات ، وە ئەوەی کـە خوا لـە سەری پێویست کردووە لە دەیەکی بـەرو بوومی کشتو کاڵ لێی دەر بکات •

٢ ـ ئەو کەسانەی کـە هاوبەشی بازرگانیو پیشە سازیو کشتو

کاڵیان لەگەڵدا دەکاو زەوی‌و زاریان بەکرێ دەداتێ پێویستە لە سەری کە بە جوانترین شێوە هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵدا بکات ، لە گەڵیان ڕێك بکەوێ ، وە بە ویژدانەوە مامەڵەیان لەگەڵدا بکات •

خۆ ئەگەر هات‌و بەدادگەری‌و ویژدان لەگەڵیاندا نە جووڵایەوە ئەوە لەم کاتە دەوڵەتی ئیسلامی بە زۆر ناچاری دەکات کە بە ڕێك‌و پێکی هەڵس‌و کەوتیان لەگەڵدا بکات • ئنجا ئەو ماڵ‌و دارایی‌یەی کە لە چواو چێوەی ئەو سنورانەدا کۆ کراوەتەوەو بە سەر یەك نراوە ئاینی ئیسلام ڕێگە نادات تاکو ماوەیەکی زۆر دورو درێژ بە داکراوی بمێنیتەوە ، بەڵکو بە حوکمی یاسای میرات فەرمان دەدات بە دا بەشکردن‌و بڵاو کردنەوەی پێر لە دوای پێر ، وە ڕوو بە ڕوو بوونی یاسای ئیسلامی لەو مەسەلەیەدا جیاوازی‌یەکی زۆری هەیە لەگەڵ هەموو یاساکانی دیکەی جیهان ، بەڵام لە ڕوانگەی یاساکانی دیکەی جیهان ئەو ماڵ‌و دارایی‌یەی کە بە جارێك کۆ بۆتەوە ڕێگەی دراوە کە بە کۆکراوەیی بمێنێتەوە ، چین لە دوای چین بە پێچەوانەی ئەمەوە ئاینی ئیسلام بە یاسایەکی کۆکەرەوە هات‌و فەرمانی دا کە ئەو ماڵەی کەسێك لە ماوەی ژیانی‌دا کۆی کردۆتەوە لە دوای مردنی لە نێوان خزم‌و کەس‌و کارەکانیدا دەست بە جێ دابەش بکرێ ، ئەگەر هات‌و هیچ کەسێکی نزیکی نەبوو لە هۆزەکەی خۆی کە میراتی لێ بگرێ ، ئەوە لەم کاتەدا دەدرێت بەوانەی کە لە دوای چینی یەکەم میراتی لێ دەگرن ، وە هەروەها دەدرێت بەوانەی کە پەیوەندی خزمایەتی‌یان لە نێوانیان‌دا هەیە بە گوێرەی بەش‌و بەرکەوتنیان ، بەڵام ئەگەر هات‌و هیچ کەسێك نەبوو میراتی لێ بگرێت لەوانەی کە پەیوەندی پشتایەتی پێ‌یانەوە هەیە ، وەیان لێ‌یەوە نزیکن ، ئەوە لەم کاتەدا ئەو ماڵە

بەجێماوە دەدرێتە گەنجینەی مسوڵمانان ، وە یان دەدرێتە کۆمەڵگەی ئیسلامی بە شێوەیەکی گشتی ، وە ئەم یاسایە (قانون الوراثة) رێگە نادات بە هیچ شتێك لە ماڵو دارایی کۆ کراوە ، وە یان بە هیچ رژێمێك لە رژێمە دەرەبەگی یەکان کە بە بەردەوامی بمێنێتەوە ، بەڵکو لە راستیدا فەرمان دەکات بە لە ناو بردنی هەموو خراپەیەك کە لە ئەنجامی کۆکردنەوەی ماڵدا پەیدا دەبێت لەگەڵ بوونی هەموو ئەو مەرجو سنورانە کە لە پێشەوە باسمان کردن ٠

یاسای گیانی الروحی

یاسای ئیسلام دەربارەی پەیوەندی نێـوان بەندەو خوا چی‌یە ؟ وە پەیوەندی نێوان ئیسلام‌و هەموو ڕژێمەکانی دیکە چی‌یە لە ژیانی ئـــەم جیهانەدا ؟ ئەمە مەسەلەیەکە پێویستە لە سەر ئێمە بۆ تێگەیشتن‌و هەست کردن بە واتاکەی ئاگاداریی‌یەکی تەواومان هەبێت بە جیاوازی لە نێوان ئەو پەیوەندی‌یەی کە لە نێوان بەندەو پەروەردگاریدا هەیە لە ئیسلامدا ، وە لە نێوان بۆ چوونی پەیوەندی لەگەڵ هەموو ڕژێمە فەلسەفەیی‌یەکانی دیـکەدا ، جا ئەگەر مرۆڤ لەم جیاوازی‌یەدا زۆر وورد نەبێت‌و شارەزا نەبێت‌و بشیەوێت لەم بارە بکۆڵێتەوە ئەوە چەندین خەیاڵات‌و بۆچوون لە زۆربەی کاتەکانی‌دا بە مێشکی‌دا دێت (مەبەستی بێت یان مەبەستی نەبێت) کە لە ڕۆژگاری ئێمەدا بە هەڵس‌و کەوتی گیانی (روحی)ناو دەبرێت ، جا لێرەدا کارەکەی لێ تێکەڵ دەبێت‌و لە سەری قورس دەوەستێت کـــە بزانێ ئەو یاسا نامۆیە گیانی‌یە کە هێزو دەسەڵاتی لە چوار چێوەی گیانی بەردو چوار چێوەی ماددەو لاشە تێ‌دەپەڕێ‌و خۆی دەخزێنێتە ناو کارو باریەوە ، وە لە هەمان کات‌دا دەیەوێت کە دەست بە سەر ماددەدا بگرێت‌و خۆی لە هەڵس‌و کەوت‌و کارو بارەکانیدا هەڵسوڕێنێ وە ئەو بیرەی کە تاکو ئێستاش لە گۆڕەپانەکانی فەلسەفەو ئاینەکانی دیکەدا زاڵە ئەوەیە کە گیان‌و لاشە (الروح والجسد) دوو شتی دژ بە یەکن‌و دانویان لەگـەڵ

یەکتریدا ناکوڵێت ، هەر یەکەیان لە ئاشێك لێ دەکەن ، ئەوەی کە یەکێکیان دەیخوازێتو پێویستی پێی هەیە ، جیایە لەگەڵ ئەوەی دیکەیان کە بۆی هەوڵ دەدات ، لە بەر ئەوەی شتێکی ئەستەمە کە شان بە شانی یەکتری بەرز بکرێتەوەو گەشەیان پێ بدرێت ، وە جەستەو جیهانی مادده بەندیخانەی گیانن ، وە پەیوەندییەکانی جیهانو ڕۆچوون لە ناو تامو چێژو ئارەزووەکانیدا بریتیە لە چەند کۆتو زنجیرێك کە گیانی ئادەمیزادی پێ کۆت کراوە ، کارو بارەکانی جیهانیو ڕێگاکانی کارو بژیوی لە جیهاندا بریتییە لە چەند کەندو کۆسپێك کە ڕوو بە ڕووی گیان دەوەستنو دەبنە پەرچ لە ڕێگای بەرز بوونەوەی گیان بۆ بارو دۆخی بەرزو پێشکەوتن !!.

لە ئەنجامی ئەم بیرەدا ڕێبازەکانی گیانیو ماددی لێك دابڕاونو ڕێبازو بەرنامەکانیان لێکی جیا کردنەوە ، جا ئەوانەی کە ڕێبازی ماددەیان هەڵبژاردو کردیان بە پێشەنگی ژیانیان لە کارو باری جیهاندا ، هەر لە یەکەم هەنگاودا بێ ئومێد بوون لەوەی کە لەگەڵ ڕێبازی گیانی (روحی) بە ڕێگادا بڕۆنو ، لەم قۆناغەدا هاوسێیەتی لەگەڵدا بکەن !!.

وە لە بەندایەتی مادده پەرستیدا تاکو بناکوێیان ڕۆچوونو ، هەموو کۆمەڵگاو شارستانیەتو لایەنی ڕامیاریو گوزەرانو هەموو یاساکانی دیکەی ژیانی جیهانییان کە لە لایەنی گیانی (روحی) داڕنیوەو لە مانا پڕ پێزو فەڕەکەی ڕوتیان کردەوە ، تاوەکو هەموو سەرزەوی پڕ بوو لە جەورو ستەمو روژمنکاری . ئەوانەی کە لایەنی گیانیان هەڵبژاردو بەدواییدا گەڕان بۆ بەرز کردنەوەی لایەنی گیانیان ، چەند ڕێبازو بەرنامەیەکیان هەڵبژارد کە لە کارو باری جیهانیدا بێ لایەنی کردن . لە بەر ئەوەی بۆچوونی ئەوان بۆ بەرز کردنەوەی گیانی شتێکی ئەستەم

بوو که ڕێگایەك بگرنە بەر لە بەینی ژیانی جیهانو کارو بارە سەرنج ڕاکێشەرە جیا جیاکاندا بێت ، وە ئەوان (ڕوحانی‌یەکان) لە پێناو بەرز کردنەوەی گیانو ڕاپەڕاندنی کارو باریان هیچ ڕێگایەکیان نەدیتەوە جگە لە پشت گوێ خستنی لاشەو بە سوك سەیر کردن نەبێ •!! :

جا لە بەر ئەوەی دەیانبینی کە چەندەها جۆرە وەرزشی لاشەیی قورسیان دادەهێنا بۆ لە ناو بردنی هەواو ئارەزووی مرۆڤ ، وە بە هۆی ئەم وەرزشەوە لاشە وەکو جەستەیەکی مردوی بێ هەستو جوڵاوی لێ دەهات •

ئینجا وایان بە باش زانی کە شیوو دۆڵی شاخەکانو کونو کەلەبەری بیابانەکانو ئەشکەوتو کونە شاخەکان گونجاو ترین شوێنن بۆ پەروەردە کردنی گیان ! لە ئەنجامدا چوونە ناو ئەشکەوتو کونە شاخەکان ، بۆ ئەوەی خۆیان لە هاتو هاوارو دەنگە دەنگی ژیانی شارستانیەتی دەرباز بکەن ! : وایان بە باش زانی بۆ گیانیان کە خۆیان لە هەموو شتێك دا ببڕنو وە لە هەموو شتێكدا بۆ خوا لێ ببڕێن بڕیان لێ دەکردەوە لە مانی خۆیان وورد دەبوونەوە هیچ ڕێگایەکی باشتریان نەدەدۆزیەوە بۆ گەشە پێدانو بەرز کردنەوەی گیان ، جگە لەوە کە پشت لە دونیا بکەنو بە تەواوی خۆیان لە پەیوەندی‌یەکانی جیهاندا دابڕنو هەموو پەیوەندیو ئاشنایەتیەك بپچڕن کە دەبێتە هۆی بەستنەوەیان بە جیهانی مادی‌یەوە • !

وە بۆ چوونی ئیسلام لەم بارەوە جیاوازە لەگەڵ بۆ چوونی ڕژێمە ئاینیو فەلسەفەیی‌یەکانی دیکەی جیهان • ئاینی ئیسلام دەفەرموێت گیانی ئادەمیزاد جێنشینی پەروەردگارە لە سەر زەویو کۆمەڵێك لە مافی هەڵسو کەوت کردنو جێ بەجێ کردنی ئەرکی سەرشانو هەڵسوڕانی

کارو باری پێشکەوتن‌و شارستانی‌یەتی خستۆتە ژێر دەست وە بۆ ئەنجام دانی ئەم ئەرکانەش خوای گەورە باشترین لاشەی پێ بەخشیوە لە هێزو توانا‌و شێوەدا ، وە لە ڕاستی‌دا گیــانی ئادەمیزاد ئــەو لاشەیەی پێ نەبەخشراوە تەنها بۆ ئەوە نەبێ کە بە کاری بهێنێ بۆ ئەو شتانەی خــوا پێ‌ی بەخشیوەو ڕێــگەی هەڵسوڕاندنی داوە ، وە بۆ ئەوەی بە هــۆی ئەم لاشــەوە بتوانێت ئەو ئەرکانە جێ بەجێ بکات کە لە سەری پێویست کراوە •

کەواتە دەرکەوت کە لاشە بەندیخانەی گیــان نی‌یە ، بەڵــکو کارگەیەکە بۆ گیان • ئەگەر ئەو گیانە هەر شتێکی لە نەشونمــاو بــەرز بوونەوەی بۆ دیاری کرابێ ، کاتێك دەتوانێ بەمە بــگات ئەگەر ئــەم بەخشش‌و ئامادە کراوە سرووشتیانەی کە بە کارگەی جەستە بەخشراوە بتوانی بە کاریان بهێنێت • وە نەبێت ئەم جیهانە جێگای سزاو ئەشکەنجەو ئازاری دەروون بێت‌و گیانی ئادەمیزادیش لە ناو قوڕو زەلکاوی ئەم سزاو ئازارەدا بتلێتەوە بە هۆیەك لە هۆیەکانی ، بەڵکو لە ڕاستی‌دا ئەم جیهانە گۆڕەپانی کار کردن‌و قۆناغی هەوڵ‌و کۆشش‌و ڕەنج دانــەو خــــوای پەروەردگاریش گیانی بە ئادەمیزاد بەخشیوە بۆ ئەوەی بە فەرمانەکانی سەر شانی هەستێت لە بەر ئەوە خــــوای گەورە ئازادی داوەتە دەست گیان ، بۆ ئەوەی هەڵس‌و کەوت‌و ئاڵ‌و گۆڕی لە زۆربەی ئەو شتانەدا بــکات کە خوای گەورە لە سەر ئەم زەوی‌یەدا پێ‌ی بەخشیوە • هەروەها لەگەڵ ئەم شتانەدا کۆمەڵێکی زۆر لە ئادەمیزادی دروست کردووە بۆ ئەوەی بە ئەرك‌و فەرمانی ئەم جێ‌نشینە هەستن‌و کارو بارەکانی بــەن بەڕێوە ، هەروەها چەندین جۆر لە شارستانیەت‌و کۆمەڵایەتی‌و ئابووری‌و ڕامیاری بۆ دەرخستون‌و هێناویەتە جیهانی بوونەوە ، ئەوەش بە هـــۆی

ئەوەوەیە کە سرووشتی ئادەمیزاد دەیخوازێت‌و پێویستی‌یەکی زۆری پێ هەیە • جا لە بەر ئەوە جێگای خۆی نیە کە مرۆڤ بستێ خۆی لەم قۆناغە لە لایەنێك لە لایەنەکانیدا دوا بخات •

بەڵکو دەبێ لێهاتوو بێت‌و بەخششە سرووشتی‌یەکانی بە کار کردن‌و هەوڵ‌و کۆشش کردن لە چوار چێوەی ئەم مەودایەی کە بۆی دیاری کراوە بە کاری بهێنێت ، وە وا بزانێ کە ئەم جیهانە شوێنی تاقی کردنەوەی مرۆڤە ، وە هەموو لایەنێك لە لایەنەکانی ئەم ژیانە وە هەموو لقێك لە لقەکانی پرسیارێکە لە پرسیارەکانی ئەم تاقی کردنەوەیە ، وە ماڵ‌و گەڕەك‌و بازاڕو بەڕێوەبەرایەتی‌و کارگەو دەزگاو قوتابخانەو دادگاو پۆلیس خانەو سەر بازگەو کۆڕی جێگران‌و کۆنگرە ئاشتی‌و گۆڕەپانی جەنگ ، ئا ئەمانە هەموویان چەند پرسیارێکن جیا جیان بۆ تاقی کردنەوەی بەندە لە چەندین هونەرو زانیاری‌یە جۆراو جۆرەکانن • جا دەبێت دوا ڕۆژو سەرەنجامی ئەو کەسە بە چی بگات ئەگەر گرنگی‌یەك بەم پرسیارانە نەدات ؟ یان هەموویان واز لێ بهێنێت بە بێ ئەوەی وەڵامی هیچ کامیان بداتەوە ؟ ئایا بەخت‌و چارە نووسی ئەو کەسە لە پلەی (سفر) زیاتر هەیە ؟ بە ڕاستی چاوەڕوان کردنی دەرچوون‌و بەرز بوونەوە نایەتە دی مەگەر کاتێك کە مرۆڤ گرنگی‌یەکی زۆری بەم تاقی کردنەوەیەدا بێت‌و بە هەموو هێزوو توانایەکیەوە خۆی بۆ وەڵام دانەوەی ئەم پرسیارانە ئامادە کردبێت کە ڕوو بە ڕووی دێن ، هەروەها ئاینی ئیسلام بە گۆشە نشینی‌و ڕەبەنی‌و دوورە پەرێزی ڕازی نیە ، چونکە هیچ ڕێگایەك لە لە دەرەوەی ژینگەی شارستانیەتی بەدی ناکات بۆ بەرز بوونەوەی مرۆڤی خوا ناس ، بەڵکو بەرز بوونەوەی ئادەمیزادی خواناس لە ناو کۆمەڵ‌و ژینگەکەی‌را دەبێت ، وە دوور کەوتنەوە لە ناو کۆمەڵ‌و ژیان بە سەر

بردن له دەرەوەی شارستانیەت‌و لێوارەکانی ، نابێتە هۆی بەرز بوونەوەو نەش ونمای گەشانەوەو خۆش بەختی‌و ڕزگار بوونی گیان • بەڵکو لە ڕوانگەی ئیسلامەوە بەرزبوونەوەی گیان‌و ئاسودە بوونی لە ناو جەرگەی کۆمەڵدا دەبێت • جا لە بەر ئەوە پێویستە لە سەر ئێمە کە تەماشا بکەین‌و بە وردی سەرنج بدەین لەو تیۆرانەی کە بۆ بەرز بوونەوەو نەزم بوونەوەی گیان دیاری کراون • ئەمەش پرسیارێکەو وەڵامەکەی لە مانای جێ‌نشین (خلافة)دا دەست دەکەوێ کە تۆزێك لەمەو پێش باسمان کرد ، وە ئادەمیزاد بە بێ ئەوەی کە جێ‌نشینی خوای پەروەردگارە لە سەر ئەم زەوی‌یەدا بەر پرسیارە بەرامبەر بە خوا لە وەی کە دەیکاو بە دەستی دەهێنێ ، لە قۆناغی ژیانیدا • وە ئەرك‌و پیشەی سەر شانی تەنها ئەوەیە کە ئەو ماف‌و دەسەڵات‌و هۆیانە بە کار بهێنێت بە گوێرەی ڕەزامەندی پەروەردگارو ڕێ نموونی‌و ویستی ئەو ، وە هەموو بەخشش‌و هێزو توانایەکی کە خوا پێی بەخشیوە بە گوێرەی تواناو دەسەڵاتی خۆی‌و ڕەزامەندی خوا بە کاریان بهێنێت ، لە هەموو جۆرە پەیوەندی‌و ئاشنایەتی‌یەك کە لەگەڵ خەڵکی دەیبەستێت‌و مەبەستی سەرەکی تەنها ڕەزامەندی پەروەردگار بێت •

وە پوختەی قسان ئەوەیە کە ئینسان هەموو هەوڵ‌و کۆششێکی مەبەستی چاککردنی زەوی‌و ڕێك خستنی یاسای ژیانی سەر زەوی بێت • وە بەو ئەندازەیەی کە خوا دەیەوێت سەر زەوی پێ برازێنێتەوەو چاکەو چاکە کاری لە سەر دابمەزرێنێ • وە تاوەکو مرۆڤ زیاتر بەو خزمەت گوزاری‌و هەست کردن بە هەڵسوڕاندنی کارو باری ژیان‌و زانینی ئەرکی سەر شان گوێ ڕایەڵی‌و مل کەچ کردن بۆ فەرمانەکانی خواو ڕەزامەندی ئەو هەستێت زیاتر لە خوا نزیك دەبێتەوەو بە

ڕەحمەت و بەزەیی یەکانی شاد دەبێت •

ئا ئەم نزیك بوونەوەیە بۆ لای خوا بەرزبوونەوەی گیانی تێـــدا بەدی دەکرێت ، بەڵام بە پێچەوانەوە ، تاوەکو ئادەمیزاد زیاتر تەمـەڵ و دوا کەوت و بێت لە کارو تێکۆشاندا ، وە بێ ئاگا بێت لە هەڵسووڕاندنی کارو باری ژیان ، وە یان زیاتر سەر پێچی کەرو یاخی بێت ئـەوا زیاتر لە خوا دوور دەکەوێتەوە • جا ئەو دوور کەوتنەوەیە لە خوا دەبێتە هۆی نزم بوونەوەو دابەزینی گیـــان ، بـە پێی بۆ چوونی ئایینی بەرزی ئیسلام •

وە ئەوەی لەم درێژە پێدانەدا دەردەکەوێت ئەوەیە کـــە قۆناغی کارو تێکۆشانی پیاوی ئایینی و پیاوی دنیایی لە ڕوانـگەی ئیسلامەوە هیچ جیاوازی یەکیان نیە بەڵـکو هەردووکیان لە یەك گۆڕەیاندا هـاوبەشی دەکەن و لە یەك کارواندا پێش بڕکێ دەکەن ، بەڵـکو بابای خوا پەرست خوا پەرستی خۆی لە نێو بازنەی کارو باری دنیادا دەبینێ ، وە شـوێنی گەشە کردن و بەرز بوونەوەی ڕووح نەك هەر لە دەرەوەی ژیانی دنیادا نی یە بەڵـکو ئەوەی بابای خوا پەرست دەیەوێ و بۆی تێدەکۆشێ بابای دنیایی هەر ناشی گاتێ ، (واتە بابای خوا ناس لە هی دنیاییش ئـــاوات بەرزترە سەباوەت بە ژیان • پیاوی ئایینی هەڵدەستێ بـــە هەڵسوڕاندنی هەموو کارو بارە جیا جیاکانی ژیانی دونیاو قۆناغەکانی کە دێنە ڕێی ، هـــەر لە تێکەڵاوی ناو مـــاڵ تا دەگاتە لیژنە جیهانی یە دەوڵەتی یەکان هەر وەکو چۆن پیاوی دنیایی پێی هەڵدەستێت بەڵـکو لە هەمان کـــاتدا پیاوی ئایینی پێشی دەکەوێتەوەو بە جوانترین شێوە ئەنجامی دەدات ، وە هیچ هەنـگاوێك نانێت لە کارەکەیدا بە بێ ئەوەی بزانێت بەرپرسیـــارە

بەزامبەر پەروەردگاری‌و هیچ مەبەست‌و نیازێکی لە ئەنجام دانی ئەم کارە لە دڵدا نی‌یە تەنها ڕەزامەندی پەروەردگاری نەبێت ، بەڵام پیاوی دنیا تەنها خۆی دەبینێت ، بە پێچەوانەی پیاوی ئاینی بە سەربەستی‌و بەرەڵایی بێ هەست کردن بە بەرپرسیاری لە بەرامبەر کەسدا ، وە هیچ کارێك ئەنجام نادا تەنها بە گوێرەی هەواو ئارەزووی نەفسی خۆی نەبێت ، وە هیچ گوێ نادات بەو فەرمانەی کە بە سەریدا دادراوە یان لێ‌ی قەدەغە کراوە : ئێستاش دەمەوێ پێتان ڕابگەیەنم‌و بۆتان ڕوون بکەمەوە، کە چۆن ئاینی ئیسلام نەخشەی ڕێبازی بەرز بوونەوەی ئینسانی ڕوحانیمان لە ژیانی جیهانی ماددی‌دا بۆ دەکێشێ‌و چۆن دەرگای نەش‌و نمای بۆ ئاوەڵا دەکاتەوە • جا یەکەمین قۆناغ : لە قۆناغی ئەم ڕێبازە بڕوای ڕاستەقینەیە بە خوا ، بە شێوەیەك کە بچێتە ناو دڵ دەروونی مرۆڤ‌و ڕەگ‌و ڕیشەی تێدا داکوتێت ، وە بیرو بڕوای وابێت کە هیچ پەرستراوێك وە هیچ پاشایەك‌و هیچ دادگەرێك نی‌یە لە سەر زەوی بێجگە لە خوای پەروەردگار ، وە لە ژیانی ڕۆژانەو ئەو هەوڵ‌و تەقەلایەی کە دەیدات نابێت هیچ مەبەستێکی هەبێت بێجگە لە ڕازی کردنی خوا ، وە هیچ بەرنامەو یاسایەك لە ژیانی ڕۆژانەدا پەیڕەوی نەکات تەنها ئەوە نەبێت کە خوا بۆی دیاری کردووەو فەرمانی پێ داوە •

جا ئەم بیرو باوەڕە تاکو زیاتر بچێتە مێشکی مرۆڤەوە زیاتر خۆی دادەکوتێت‌و ڕەنگ دانەوەی ژیری ئیسلامی زیاتر دەبێت‌و توانای بەرز بوونەوەی گیانی بەرز تر دەبێتەوە بۆ بەرز ترین پلە •

قۆناغی دووەم : لە قۆناغەکانی ئەم ڕێبازە بریتی‌یە لە گوێ ڕایەڵی (الطاعة) مەبەست لە گوێ ڕایەڵی ئەوەیە کە مرۆڤ خۆی دوور

بگرێت له سەر بەخۆیی‌و ئازاری کەسایەتی خۆی لـە هـەموو کردارو گوفتاری ڕۆژانەی‌دا ، وە لە هەموو کردارەکانیدا مەبەستی گوێ ڕایەڵی کردنی ئەو خوایە بێت کە بڕوای پێ‌ی هەیەو دڵنیایە لەوەی کە بێجگە لەو هیچ خوایەکی دی نی‌یە ، ئا ئەم گوێ ڕایەڵی‌یە لە زاراوەی قورئاندا بـە ئیسلام ناو دەبرێت •

قۆناغی سێ‌یەم : لە قۆناغەکانی ئەم ڕێبازە پاریزگاری (التقوی)یە کە دەتوانین بڵێین مەبەست لە (تقوی) ئاگادار بوون‌و شارەزا بوونە لە ئەرکی سەرشان‌و هەست کردنە بە هەڵسوڕاندنی کارو بار ، وە مانای لـە خـوا ترسانیش ئەوەیە کە بەندە هیچ کارێك لـە هیچ لایەنێك لە لایەنەکانی ژیانی‌دا ئەنجام نەدا مەگەر لە کاتێك‌دا کە دڵنیاو بێ گومان بێت لـە وەی کە لە هەموو بیرو کردارو گوفتارەکانی‌دا لە بەردەم خوادا بەر پرسیارە ، وە خۆی دوور بخاتەوە لە هەموو ئەو شتانەی کە خوا قەدەغەی کردوون، وە قۆڵی لێ هەڵماڵێ بۆ هەستان بە ئەنجام دانی ئەو کارو فەرمانانەی کـە خوا فەرمانی پێ کردوون ، وە لە داوەی بە سەر بردنی ژیانی ڕۆژانەی‌دا ئاگاداری‌یەکی تەواوی هەبێت بە جیا کردنەوەی حەڵاڵ‌و حەرام‌و ڕاست‌و هەڵەو چاکەو خراپە، ئەمەش بە هەست کردنێـکی تەواوو ئارەزوویەکی دەرونی تەواوە ئەنجام دەدرێ •

قۆناغی چوارەم : لە قۆناغەکانی ئـەم ڕێبازە چاکـە کردنە (الاحسان) مەبەست لـە چاکـە ئەوەیە ویست‌و ئارەزووی بەندە لەگـەڵ ویست‌و ئارەزووی خـوادا یـەك بگرنەوە بە شێوەیەك کـارێك ئەنجـرام نەدات تەنهـا ئەوەی نەبێ کـە خوا پێ‌ی خۆشە ، وە لە هیچ کارێکیش دوور نەکەوێتەوە تەنیا ئەو کارانە نەبێت کـە خـوا

قەدەغەی کردووە ، وە تەنیا ئەوەندە بەس نیە بۆ ئینسان کــە ئارەزووی خۆی قەدەغە بکاتو دووری بخاتەوە لـــەو خـــراپە کـــاریو کـــارە ناڕەواییی‌یانەی کە خوای گەورە دەیەوێت سەر زەوی خـــۆی لێ‌یان پاك بـکاتەوەو بەس ، بەڵـکو پێویستە لـە هەوڵو کۆشش کەمتەرخەمی نەکاتو هەرچی لە وزەو توانایا هەیە بیخاتە کار بۆ بنەبڕ کردنو لـە مێخ هەڵـکەندنی ڕەگو ڕیشەی درەختی خراپو خراپە کاری •

وە هەروەهـــا نابێت درێغی بـکات لە پێناو ڕازاندنەوەی ژیانی ڕۆژانەی بەو ئاکارو خووڕەوشتە بەرزانەی کـــە خوای پەروەردگار دەیەوێت سەر زەوی پێ بڕازێنێتەوەو هیچی تر ، بەڵـکو پێویستە هەرچی لە تواناداية بیبەخشێت لە پێناو بڵاو کردنەوەی فەڕو بەرکەتی خوای لـــە سەر زەوی ، هیچ کاتێك نە لە خۆی‌دا وە نە لە ماڵو داراییی‌یەکەیدا ڕۆژدێ چاو چنۆکی نەنوێنێت ، وە هەر کاتێك بۆی ڕەخسا کە بـکات بـەو پلە بەرزە ئەوە مانای وایە کە لە پەروەردگار نزیك بۆتەوە ، کەواتە ئیحسان بەرز ترین پلەیە کە ئادەمیزاد چـــاوی تێ دەبڕێت بۆ بەرز کردنەوەی لایەنی گیانی •

ئا ئەمەیە ڕێبازی بەرز کردنەوەو گەشە پێدانی لایەنی گیانی لـــە ئاینی پیرۆزی ئیسلامدا ، وە ئەو قۆناغانەی کە لە مەو پێش باسمان کردن تایبەت نیی‌یە بە چەند تاکێكو بە چەند کۆمەڵێکی تایبەتیی‌یەوە ، بەڵـکو لە مانە تێ دەپەڕێت بۆ ناو چەندین کۆمەڵـگاو چەندین گەلو نەتەوە ، جـا مادام وابێت هەموو گەلێك دەتوانێت کە قۆناغەکانی بڕوا بوون بە خواو ، گوێ ڕایەڵی فەرمانەکانیو لـــە خوا ترسانو گەیشتن بەو پەڕی پلەی چاکەو چاکە خوازی ببڕێت • وە هەروەها هەموو ولاتێك لە ولاتەکـانی

جیهان بە یاسا فراوانەکانیانەوە دەتوانن کە بە دڵنیایی‌و ئاشتی خوازانە ژیان ببەنە سەرو بگەن بەو پەڕی پلەی چاکەو چاکە کردن بە هۆی لـە خوا ترسانیانەوە ، وە لە ڕاستیدا هیچ کاتێك ئایینی پیرۆزی ئیسلام ئاوات‌و مەبەستەکانی نایەتە دی تەنها کاتێك نەبێت کە سەرتاپای گەلانی جیهان لە سەر ئەم ڕێبازە بڕۆن‌و لە سەر زەوی خوادا وڵاتێکی ڕازاوە بە لـە خـوا ترسان‌و چاکە کردن پێك نەهێنن •

کەواتە ئێستا جێگای خۆیەتی کەوا ئاگادار بین‌و چاوێك بخشێنین بەو یاسا پەروەردگاریانەی کە ئایینی پیرۆزی ئیسلام هەڵی بژاردووەو ، نەخشەی بۆ کێشاوەو بنچینەکانی بۆ بنیات ناوە بۆ پێگەیاندنی ئەندامەکانی کۆمەڵ‌و مەشق کردنیان لە سەر ئەم شێوازە تایبەتی‌یە بۆ بەرز بوونەوەی لایەنی گیانی ، جا ئەم یاسایەش لە سەر چوار بنچینە دامەزراوە :

بنچینەی یەکەم نوێژە : نوێژ لە هەموو شەوو ڕۆژێکدا بە لانی کـەم پێنج جاران لە ناو مێشکی مرۆڤدا یاد کردنەوەی خوای تاك‌و تەنیـا تازە دەکاتەوەو لە سزاو دەسەڵاتی توندو تیژی خوا دەیترسێنێت ، وە هیـــواو ئومێدی سۆزو بەزەیی‌و نزیك بوونەوەی خوای لە دڵدا دەڕوێنێت ، وە جار لە دوای جار یاساکانی خوای دەخاتە بەردەم‌و لە سەر گوێ ڕایەڵی‌و مل کەچ کردنی بۆ فەرمانەکانی خوا ڕای دێنێت ، ئەمجا ئەم نوێژەش وە نەبێ تەنیا بە شێوەیەکی تاکی لە سەر ئەندامەکان پێویست کرابێت ، بەڵـــکو خوای پەروەردگار لە سەری پێویست کردوون کە نوێژەکانیان بە کۆمەڵ بـــکەن •

بنچینەی دووەم ڕۆژووە : ڕۆژوو مسوڵمانان بە تاك‌و کۆمەڵەوە لە سەر خۆ باراستن‌و لە خوا ترسان ڕادێنێت ، بۆیە خوای گەورە پێویستی

کردووه له سەر هەموو مسوڵمانان کــه لــه هەموو ساڵێکدا مانگێك بەڕۆژوو بن •

بنچینەی سێیەم ماڵ پاك کردنەوە (الزکاة)ە :

زەکات خۆشەویستی‌و برایەتی‌و دڵ دانەوە له ناو دڵی مسوڵمانان‌دا دەڕوێنێت‌و ، له سەر ماڵ بەخشین‌و گیانی یارمەتی له نێوانیاندا ڕادێنێت ، بەڵام ئەوەی جێگەی داخە ئەوەیە کە زۆربەی خەڵکی لەم چەرخــەدا مانای زەکات بە سەرانە (الضریبة) لێك دەدەنەوە ، بەڵام له ڕاستیدا ئــەم مانا بەرزەی لە زەکات‌دا هەیەو ، خوا بۆی دیاری کردووە هیچ پەیوەندی‌و ئاشنایەتی‌یەکی نی‌یە لەگەڵ ئەو مانا ماددی‌یەی کە بۆ سەرانە دانراوە ، چونکە ووشەی زەکات لە زمانی عەرەبی‌دا بە مانای بەرز بوونەوەو نەش‌و نماو گەشانەوەو پاك‌و خاوێنی هاتووە ، وە ئەوەی کە ئاینی ئیسلام لــە وشەی زەکات‌دا بە کاری دێنێت ئەوەیە کە لە مێشکی مرۆڤ‌دا بیچەسپێنێ کە ئینسان هیچ نەفەقەیەکی ماددی بچووك یان گەورە نا بەخشێت لە پێناو یارمەتی دانی برا مسوڵمانەکەی‌و ڕەزامەندی خوا کە نەبێتە هۆی جێگیر بوون‌و توانا‌و نەش‌و نمای سیفەتە مەعنەویەکانی‌و پاك کردنەوەی خــوو ڕەوشتە گشتی‌یەکانی •

بنچینەی چوارەم سەردانی ماڵی خوا (الحج) :

حەج کردن وا لە بڕوا داران دەکات لە هەموو ناوچە جیا جیاکــانی سەر زەوی ببن بە کۆمەڵێــکی یەك گرتووی جیهانی وا کە بنچینەکەی لە خوا بە یەك ناسین‌و بەندایەتی کردن بۆ خوای تاك‌و تەنیا دامەزرێت ، کــە بەمەش گیانی برایەتی‌یەکی فراوانی جیهانی لە نێوانیان دروست دەبێت‌و ،

دەبێتە پاڵ پشت بۆ بزووتنەوەیەکی جیهانی ، کە بەردەوام لە دێر زەمانەوە بانگەوازی هەق‌و ڕاستەقینە دەکات لە سەر ئەم زەوی‌یە ، وە بە پشتیوانی خواش ئەم بانگەوازی‌یە هەتا هەتایە بەردەوام دەبێت •

دوا داواشمان سوپاس‌و ستایشێکی فراوانە بۆ پەروەرد گــاری جیهــان •

وسلام علی المرسلین والحمد لله رب العالمین •

ڕانیە مزگەوتی نورسی

١٥-٤-١٩٨٦

پێرست

رقم الاجازة ٧٧ في ٢٩-٤-٩٨٦

رقم الايداع في المكتبة الوطنية بغداد ١٩٢ لسنة ١٩٨٧

ئەم پەڕتووکە

- دەری دەخات کە عیزەت‌و شەرەف مەندی کۆمەڵی ئادەمیزاد بەستراوەتەوە بە چەندیەتی پا بەند بوونی ئەم کۆمەڵە بە ئاکارو ڕەوشتی بەرزو جوان ، ئاکارو ڕەوشتی بەرزو جوانیش بەرهەمی ئاشنایەتی‌و ژیانە لەگەل گیانی قورئاندا .

- ڕوونی دەکاتەوە کە یاسای ڕامیاری لە ئیسلامدا چ دەورێکی کاریگەرانەی هەیە بۆ تەنها ناسینی خوای پەروەردگار لە بواری بەندایەتی‌و ، مل کەچی‌و داد پرسی‌و ، فەرمان کردن بە چاکەو قەدەغە کردن لە خراپەدا .

- دەری دەخات کە سەرتاپای بەرەی ئادەمیزاد لە ترازووی خوایدا لە یەک ئاست‌و پلە دان لە ڕوانگەی ئەوەوە کە هەموویان ئادەمیزادن با لە زمان‌و ، ڕەنگ‌و ڕوخسارو ، ڕەچەڵەکیشدا لێک جیاواز بن .

- ڕوونی دەکاتەوە کە یاسای ئابووری لە ئیسلامدا تا چ ڕادەیەک جیاوازە لەگەل یاساکانی ئیشتراکی‌و سەرمایەداریدا ، وە دەری دەخات کە تاکە یاسایەکی مام ناوەندییەو هەڵقوڵاوی قورئانی پیرۆزە .

- دەستدان دەگرێت‌و ڕێنومایمان دەکات کە چۆن پەیوەندی لە نێوان خۆمان‌و پەروەردگاردا ببەستین .

نرخی (٧٥٠) فلسە

مطبعة الحوادث هاتف ٤١٥٢٦٨٥